

אור יהל

ב. ענינים שונים

היראה – מרכז העבודה

„ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. ללכת בכל דרכיו, לאהבה וגו', ולעבוד וגו' בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור מצות ד' וחוקיו לטוב לך" וגו'. ואחז"ל (ברכות ל"ג): „אמר ר' חנינא, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר ועתה וגו' כי אם ליראה. אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא? והאמר ר"ח אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד, שנאמר הן יראת ד' היא אוצרו? אין, לגבי משה מילתא זוטרתא, דאר"ת: משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו, דומה עליו ככלי קטן, כלי קטן ואין לו, דומה עליו ככלי גדול“.

והתמיתה בזה ידועה, שהרי משה רבנו עליו השלום אמר זאת לישראל, ולדידהו מאי מהני הא שלגבי משה מילתא זוטרתא היא?.

והנה ידוע כי קשר ישראל לאלקיו אינו תלוי באיזו סיבת גומלין של ההשפעה האלקית השפעת טובו עליהם, אלא על ישראל להדבק באלקים, לא בשל שום סיבה אחרת מזו שהוא אלקי אמת אלקים חיים, ושינוי המצב החומרי מהדין שלא יעשה שום רושם וחציצה בדבקות האמיתית בין ישראל לאלקיו, כי טבע קדוש הוא להם, והבן הישר אוהב את אביו רק באשר הוא אביו. אם כן מה זאת שאנו רואים בתורה הקדושה שמלאה היא הבטחות רכוש והצלחות בעניני העולם הזה, כבוש הארץ וכל טוב הארץ וכדומה? וראינו שהחכמים המעיינים מאנו לקבל כפשוטו את הריבוי הזה של הבטחות רכוש והנאות העולם הזה בדברי אלקי השמים, וביארו לנו שכל זה הוא הכנה לרוחניות. גם הרמב"ם ז"ל ביאר זאת בהלכות תשובה שהבטחת עניני העולם הזה כוונתה היא כדי שיהיו פנויים לעבודת ה', ושליטת זכויות והנאות אלו בתורת עונש היא, גם כן למען יהיו טרודים ולא יהא להם פנאי לעבודת ד', אבל עיקר המטרה הוא האושר הנצחי.

והנה באמת הרי אף העושר גסיון גדול הוא, ולפעמים עוד יותר מהעוני, כמ"ש שלמה המלך ע"ה: „פן אשבע וכחשתי“, אלא הענין הוא שכיוון שד' הוא הטוב בהחלט, לכן חפצו יתברך הוא שיזכה האדם להצלחה מלאה בשני עולמות.

קד אור מאמרי מוסר יהל

„ומי סניא לצדיקיא דאכלי תרי עלמא“? אבל התנאי הוא בזה שידע האדם להשמר בהצלחתו לבל יבולע לו, ועל כל פנים לא משום כך ימנע הקב"ה מלהטיב לו לאדם, אלא שעל האדם לשמור את עצמו. והאמת היא שהמדרגה העליונה של האדם הוא שיהנה מטוב העולם הזה ויהי' לו לשעשועים שיעבוד את ה' מרוב טובה, אם רק ידע האדם את הנחש הכרוך בעקבו ויבין שעליו להנות רק מטוב ד', שלא יהא הטוב נחשב בעיניו כשלו וגם לא ימצא את עצמו ראוי לטוב זה מצד מצבו וזכויותיו הוא וידע כי רק חסד ד' אתו.

וזהו מה שמצאנו בתורה הקדושה „פן וגו' ואמרת כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה“, ואם כן לא תדע להשמר, כי אז תימשך אחרי החמרנות, וזה יוכל להביא ל„אם שכח תשכח את ד' אלקיך“ וגו', ואז ינטל ממך הכל, כמו שנאמר: „העדתי בכס“ וגו'. כי אזהרה זו כוללת שלא ידמה האדם שחכמתו וחילו עמדו לו שיצליח. ואמר אחר כך עוד, שלא זאת בלבד, אלא אף אם תדע ותאמין שד' נתן לך כל אלה, אבל תדמה שבצדקתך הביאך ד' לארץ, גם זה עלול להרוס עד היסוד, אלא עליך לדעת כי „לא בצדקתך“ וגו'. ואמר אחר כך „כי עם קשה ערף אתה וגו', וביאר כי זהו חטא העגל, וכל זה להורות על מה שכתבנו, והזהירה התורה על זאת לדעת שההצלחה הזמנית הקשורה בתכונת האדם — סיפוק מאויי הגוף, תשוקת החמרנות — אל ידמה האדם לטעות ולחשוב שדבר נקל הוא.

וברצות האדם לדעת מדת ההתקשרות השמימית אליו — אם כי מי יעלה בסוד ד' — בכל זאת יוכל לדעת ולהרגיש, כי קשר רוחני אינו כקשר גשמי, שיוכל להינתק מקצה אחד והקצה השני עדיין קשור, אבל קשר רוחני לא כן הוא. ואם כן יוכל אדם לדעת בלבבו אם נותק הקשר או לא, שהרי מי שמחלק דבר אחד לשנים, בהכרח יוכר בכל מחצית שהדבר נחלק ואינו אחד. כן הוא ממש קשר האדם לאלקיו וקשר האלקים להאדם, וזהו שאמר הכתוב: „מבשרי אחזה אלוק“, היינו שיוכל למצא הכל בקרב גפשו פנימה.

והנה כשם שעיר המלוכה היא הנקודה המאחדת, שכל האישים הנפרדים מתחברים על ידה להשקפה ולמטרה אחת, כן חובת האדם הפרטי היא שתהא בו בירת מלוכה — נקודה מרכזית, למטרה אחת לכל פרטי פעולותיו והמון משלח מעשי ידיו. עליו לדעת כי הלב והשכל הם משכנ' ד', ו„מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים“, וכל המון פעולותיו עליו לכוונם תמיד למטרה אחת, לדעת מהי חובתו בעולמו? מה הוא בעולם?, למה הוא שואף?, ומהי מטרת כל חייו?. האדם אם מרכז פעולותיו נחרב, ממילא אין לו לב לכוון כל מעשיו למטרת נקודת התורה והמצוה. מעשי המצות אצלו רפויים מאד, בלא דקדוק, בלא טעם, בלא מרכז רוחני — שכל פרטי המעשים יתאחדו למקור מעין נובע אחד. אנו בעינינו ראינו, גם אבותינו ספרו לנו מעשיהם של אלו שעבדו את ד' באמת

אור מאמרי מוסר יהל קה

ובתום לבב, שלא יצאה עת מעתות חייהם ולא פעולה מפעולותיהם, אשר לא ימצאו לכוון אותה הפעולה למרכז האחד — לעבודת השם, ואנו לא זו בלבד שכל מרכז פעולותינו חרב, אלא אף אלו התורות והמצוות שעדיין דבקים אנהנו בהן, כולן אינן אלא „מצוות אנשים מלמדה“, באין רוח טהור, באין יראה טהורה, ורק בהרגל יסודם, וההרגל הלא הוא דבר שעומד להשתנות.

תכלית היוצא מדברינו אלה הוא מה שאמרנו שכשם שכל עיקר הצלחת הלאום כולו תלויה בזה שכולם ישובו לפנות למרכז אחד — לעיר המלוכה, לשאיפה ומטרה אחת, עד שכל העם יתאחדו כאברים לגוף אחד ולא יתפרדו, כן הצלחת המצב הרוחני של האדם־הפרטי תלוי בזה, שתהי' תכלית מעשיו למרכז אחד, ועליו לשמור על המרכז הזה שכל מעשיו יכוונו למטרה האחת. וזהו שאמר ר' חנינא „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר ועתה וגו' כי אם ליראה“ וגו', ובאמת שם במקרא הרי דורש השי"ת מהאדם הרבה מאוד כמו לאהבה וגו', ללכת בכל דרכיו וגו' ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך, ולמה הוא מדגיש רק את היראה? אבל הענין הוא שכיוון שהכתוב מתחיל ביראה, אם כן אחר שזהו המרכז, והיראה שתביא בעקבותי' לכל הסגולות הנעלות הנזכרות, כמאמר חז"ל (אבות פ"ג מ"ט): „כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו“ וכו', ואמר הכתוב: „חכם ירא וסר מרע“, אם כן היראה היא המרכז!

ולכאורה יש להבין מה שמקשין בגמרא על הא דדריש ר"ח „הכל בידי שמים וכו' — אטו יראה מילתא זוטרתא“ — מהי השייכות של זה לזה? הלא הוא לא אמר אלא שאינו בידי שמים, ועל זה הביא ראי' ממה שנאמר „ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה“ וגו', הרי שבידי האדם היא היראה, ואם כן אפילו אי לאו מילתא זוטרתא היא, הרי גם כן שפיר קאמר ר"ח? והנראה בזה, שבאמת מאי קא משמע לן ר"ח שיראת שמים לאו בידי שמים היא, הא קרא כתיב „ובחרת בחיים“, ואי בידי שמים היא הרי בטלה הבחירה והרי זהו יסוד כל התורה כולה? אבל הענין הוא שר"ח אמר בזה דבר מבהיל, שענין היראה הוא דבר הבא ממילא, כמו אם רואה אדם גבור עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו, איך לא יירא מפניו? כלום צריך לבקשו או לצוות עליו שיירא? והנה אם רואה אדם את אלקיו ויודע כי חיו ומותו ובניו ונכסיו וכל אשר לו בידו הם — איך לא יירא? ולמה צריך לצו ואזהרה על היראה? זהו שאמר ר"ח: צאו וראו חיוב האדם! שהרי כל מרכז העבודה היא היראה, והיראה הלא דבר קל הוא, שאיננה תלוי' באדם בלבד, כיוון שאחרי הכרתו את ד' אלקיו הרי לא יתכן שלא יירא מפניו, כי היראה היא דבר הבא ממילא, ואם כן שפיר פריך בגמרא דאם כן „יראה מילתא זוטרתא היא, ואטו מילתא זוטרתא“ וכו', ומשני „אין לגבי משה וכו', משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו — דומה עליו

קו אור מאמרי מוסר יהל

ככלי קטן, קטן ואין לו — דומה עליו ככלי גדול, היינו שהיראה דומה לשיווי הכלי, שאינו תלוי בעצם הכלי, אלא הוא ערך יחסי התלוי בזה אם יש לו או אין לו, וכל מה שדומה עליו לכלי גדול הוא מפני שאין לו, וזוהי הבחינה שדברי ר"ח אמיתיים, שחיוב היראה הוא דבר הבא ממילא — שאי אפשר לו להירא שלא יירא!

והאות והמופת על זה הוא שהרי המתיירא לא תוכל היראה להחשב אצלו לשום מעלה, אחרי שרואה מלך גדול עומד לנגד עיניו, ומה שהיראה דבר גדול היא הרי זה רק למי שאין לו, רק באשר אין לו, שמתרפה הוא ומסית דעתו לבלי דעת ולבלי להכיר כי יש לו ממי לירא! אם כן זהו שאמר ר"ח: "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכו', אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא וכו'.

האמונה הטהורה — רום מעלת המדות

„ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה“ (בראשית פ' ויצא)

הנה החלום הוא מהרהורי הלבב, ונתבונן נא: יעקב אבינו ע"ה יצא ללחום מלחמת החיים, אחרי שיצא מחינוכו שנתחנך בבית יצחק אבינו — העולה התמימה — ושהה י"ד שנה רצופות בבית מדרשם של שם ועבר, ועמל שם ביגיעה עצומה ונוראה, שכל השנים האלו לא שכב לנום שם, כדכתיב „וישכב במקום ההוא“, ואמו חז"ל (מד"ר שם): „במקום ההוא שכב, אבל בבית מדרשם של שם ועבר לא שכב“, והנה איש ענו כזה האדם שבמרכבה, אחרי עיון ויגיעה בתורה י"ד שנים רצופות — מה מענין לדעת מה היו אז הרהורי לבו?!

וכבר מצינו אצל ר' שמעון בר יוחאי כשיצא מן המערה, שבכל מקום שנתן בו עיניו מיד נשרף, והבאור הוא, שהאדם הגדול השקוע בהתבוננות ברוממותו יתברך אשר לגדולתו אין חקר, ויוצא בהשקפתו הלזו בין שדרות העם והבריאה כולה, והוא כשמסתכל בעיונו על יצירת העולם כולו, הרי עומד הוא ומשתומם: מה ענין בריאה שפלה, שכולה גשם וחומר, ארץ ומים, וכל הדומם כולו, ובעלי חיים הגסים, הממלאים חללה של עולם, מה ענין בריאה שפלה כזו — לבורא עולם אשר לפניו גם כל ברואי מעלה כאין וכאפס, ולכל הפחות היו צריכים להיות כל ברואיו רק קדושי מעלה, כיאות לרום כבודו יתברך!, ומזה יוצא שכל מקום בארץ אשר נתן בו עיניו — נשרף, ולא זו בלבד, אלא אף בחיר היצורים שהוא האדם המתרומם על כל הבריאה, עם נשמתו נר ד' אשר ממרומים אצולה, ניתן משכן לה בראש של בשר ועצמות, עם גוף חשוך ועב!, ואם רשב"י תמה והשתומם עד כדי כך, מה גדלה הפליאה שבעתים לאיש ענק-רוח כיעקב אבינו ע"ה!.

אבל מהרהורי הלב, מגודל הפליאה, מכריח העיון שאף גם כל החומרים

אור מאמרי מוסר יהל קז

הגסים הממלאים חללו של עולם, כיוון שיצורי ד' המה וממקור החכמה העליונה מוצאם, ודאי כי קשורים ואחוזים הם בקשר הקדושה העליונה, והן הן גבורות ד' שיחדור זהר שמש החכמה העליונה דרך חשכת כל החומרים הגסים, והכל יכירו וידעו כי האור הגדול שבהם רב כחו להזהיר ולהבקיע דרך כל עובי חשכת הבריאה החומרית, וזהו "לבי ובשרי ירננו לאֵל חי", לבי שהוא הרגש הדק, ובשרי שהוא בשר ממש, שניהם ביחד כאחד ירננו לאֵל חי!

וזהו "ויחלום והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה", שהארץ והשמים אחוזים וקשורים בסולם גבוה, "ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו", שבאמת כל הבריאה כולה היא מלאכי אלקים, כי הרוח המקיימה הוא רק כח אלקי, וכל זמן שהקשר אמיץ, שעולם התחתון מתקשר עם העולם העליון, נמצאו מקושרים כולם כמלאכים. ובמדרש רבא שם איתא לחד לישנא "והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו" — ביעקב. יעקב הוא האדם שבמרכבה עליונה, האדם שהוא בחיר היצורים ובו נכללה כל הבריאה. הלב ששם משכן המדות, והמוח שהוא משכן הדעות האמיתיות, הדעות והמדות צריכים להתקשר בקשר אמיץ, ואז "מלאכי אלקים עולים ויורדים בו".

והנה מי שמכוון דעותיו על יסוד ובסיס נאמן להאמין בשכל ודעת באלקי אמת, אין דבר שמסוגל להביא את האדם אל רום פסגת מעלת המדות כאמונה טהורה. ולא לחנם מצויינים ישראל במדותיהם, כי קדושת גזעם שומרת על טהרת אמונתם, ויחד עם התורה הקדושה הם המה אשר זרעו ונטעו נטעי נאמני המדות התרומיות בלב איש ישראל, ובשום ענין ואופן לא יוכלו כל חכמי עולם לדרוש מהאדם מעלת מדות במדה גדושה כזו שכללה התורה הקדושה במלים אחדות של "ובו תדבק" — מה הוא רחום אף אתה רחום" וכו'. ולעומת המדות הטובות השוכנות בלב טוב — ינוחו החכמה והמדע שבמות, שהדעות והמדות יחד יתדבקו ויוסיפו אמצ' זה לזה. והדברים עמוקים.

הדעות האמיתיות עיקרן — האמונה, כענין "וצדיק באמונתו יחי". ולא כמורגל בדעת ההמונים שמאמין בדבר בלי ידיעה ורק מאמין במה שאומרים לו. זוהי טעות, ועלבון גדול הוא לנו שנלביש שם כזה על עיקר חיות כל העולם כולו. אלא ענין אמונה הוא — אמונת אומן, כענין אמת ואמונה, שהאמונה באה אחרי הכרת האמת, והאות הוא: "וירא ישראל את ה' הגדולה", הרי שראו בעיניהם, בכל זאת כתוב אחר כך "ויאמינו", שהוא אמונת אומן לדורות.

וענין המדות עיקרו הוא שיכיר האדם את עצמו, ובעין צופיה יעמוד על המשמר על כל תהלוכות בתי נפשו. ואמר הכתוב (משלי ט"ו): "מאור עינים ישמח לב" וגו', הנה כל הארץ ומלואה רק ע"י שתי עינים הקטנות יראה האדם. בנקודה אחת רואה אדם עולם מלא לפניו, וברגע שהוא עוצם עיניו שוב כל העולם

קח אור מאמרי מוסר יהל

חשך בעדו. ולא עוד אלא שאף בפיסת נייר קטנה יכול להחשיך מאור עיניו, וכן אם יטה עיניו לצד אחר, לא יראה בשום אופן מה שכנגדו. כן יש עינים לנפש, כמאמר הכתוב (קהלת א'): "ולבי ראה הרבה חכמה ודעת" — בחינת ראי'. מכאן שצריך להסתכל דוקא בדרך ישרה, ושלא יסתמו הבלי תאוותיו את עיון זכות מבטו.

והרי ד' הטוב ברא בשביל האדם את העולם ותענוגותיו המשעשעים מראה עיניו, ומה קרוב לאדם יותר מעצמו וחזות פניו? וד' נתן לאדם לראות ולהתענג בכל, אך תמונת עצמו הסתיר ממנו. היצוייר הצער מי שיש לו בית לתפארת, זהו אינו יכול לראותו, ומכל שכן בן יחיד חביב יקיר, ומה חביב לאדם יותר מתמונת עצמו? אמנם במכונה מחכמת, בראי מלוטש, יוכל לראות את עצמו, אבל רק צל תמונתו. וכן הוא בנפש, שהדעה והשכל וכל מחשבות אדם המה רק על מה שחוץ ממנו, אבל לא על נפשו פנימה. תדע שעד שבעים שנה יחי' אדם ויודע כל הנמצאים בעולם, ורק את עצמו הוא שוכח, שוכח אף את זה שהוא נמצא ונברא בעולם, ומכ"ש מהותו ותוכן רוחו. אכן רק ע"י התחכמות והתבוננות בשכלו יוכל אדם להתחכם לדעת מה על עצמו — תוכן רוחו, תוכן מדותיו וכו', ואז כשיבקר בראי שכלו את כל מהלך מחשבותיו, יתרומם מעפר הומר אדמתו וישר מדותיו כפי רצון האמונה הטהורה — מה הוא וכו' אף אתה וכו'.

האדם ימצא הכל בקרב לבו

«ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. את הברכה אשר תשמעון והקללה אם לא תשמעו», ובמדרש רבא: «אמר ר' אליעזר מיום שנאמר פסוק זה בסיני אין טובה באה מן השמים ולא רעה באה מן השמים, אלא הטובה באה מאליה על עושי טוב, והרעה באה מאליה על עושי הרעה» עד כאן. והדברים כפשוטן מבהילים את הרעיון.

אבל מה צדקו דברי חז"ל, והם רק מגלים העין לראות פירוש המלות בתורה הקדושה. מבואר בפסוק זה שכל הברכה והקללה כבר ניתנו פעם אחת על הארץ בנתינת התורה, כאמרו «ראה אנכי נותן לפניכם», הרי שהכל כבר יצא לרשות האדם — והכל תלוי «אם תשמעו ואם לא תשמעו». רק בשמירת התורה הקדושה תלויים כל מאורעות הפרט והכלל, בכל זמן ובכל דור, ושמירתה כבר נמסר לרשות האדם — בבחירתו. והרי דבריהם מפורשים בתורה עצמה, וזהו «אנכי נותן לפניכם» — זאתם תקחו בעצמכם, כלומר: שמעתה תלוי כל זה ביד האדם — אם ישמע ואם לא ישמע, והסייף והספר, המקל והככר, כבר ירדו כרוכים מן השמים — הברכה אשר תשמעון, והקללה אם לא תשמעו.

אור מאמרי מוסר יהל קט

ואמר הכתוב (הושע י"ד): "כי ישרים דרכי ד' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". ויש לבאר בזה שמכיון שהטובה והרעה ניתנו בידי האדם, לכן גם ידיעת הדרך הטובה אשר הצדיק הולך בה, וידיעת הדרך הרעה אשר הרשע נכשל בה — ניתנו לאדם, כמאמר הכתוב (איוב יט): "ומבשרי אחזה אלוה", וכן (שה"ש ה'): "אני ישנה ולבי ער" וגו', שהאדם יוכל למצא הכל בקרב לבו פנימה, אם רק יטה אזנו לשמוע את קול לבבו, אם רק לבו ער, ישמע "קול דודי דופק, פתחי לי" וגו', וגם להיפך אמר הכתוב (ירמיה ב'): "תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך" — שהאדם אינו נזקק לעונשים מזולתו להבין שדרכו אינה נכונה, רק הוא בעצמו ימצא העונש בקרב לבו, "ודעי וראי כי רע ומר" וגו' "דעי" — הוא על העונש העתיד, "וראי" — זהו מה שעליו לראות עתה, אף כי עדיין יושב בחשך, "כי רע" — היא הרעה העתידה לבוא, "ומר" — מה שאתה מרגיש המרירות גם עתה, ולא פחדתי אליך" — שאינני מפחיד אותך, אלא אתה בעצמך מרגיש האמת בנפשך פנימה, ואם בעודך חי, אשר רק ניצוץ אחד מאור האמת יאיר, במחשכי גופך הסובב אותך מכל צד, תרגיש קול פחדים באזניך — "מרוע מעבדיך" על אחת כמה וכמה איך תשמע ותדע ותראה אז, כשיוסר המסך המבדיל, והעפר יתנער מנשמתך, ותמצא כולך בעולם שכולו רק אור ואמת, איך תמצא מקום להחבא מבשת רוע מפעליך! ויש לכוון בזה מה שאמרו חז"ל: "לעתיד לבוא מוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, צדיקים מתרפאין בה, ורשעים נידונין בה". והיינו כשאור האמת יבקע ויאיר שבעתים, הצדיקים מתרפאין בה, כי גדר הרפואה חלה על מי שיסווי גופו בריאים ושלמים, שלא נשחת עדיין יסוד חיותו, ורק נתערערו סניפים מבנין גופו לפי שעה, לזה תועיל רפואה, וכן הוא גדר הצדיק, שחשך עוה"ז מסתיר בעדו לראות ברור את האמת כמו שהיא, אבל כשתצא חמה מנרתיקה ויתגלה אור האמת באין דבר חוצץ — יתרפאו בה רק הצדיקים, אבל הרשעים, שנהרסו יסודי גופם לגמרי, אין רפואה למכתם, ורק נדונין בה, משל למי ששוכב ביסורים קשים ומרים ואין שום תקוה לרפאותו, לאיש הזה כל רגש החיים שנשאר בו מוסיף לו אך קושי של יסורים המפרפרים גויתו, ובודאי טוב לו המות, ואילו יצוייר שאין מניחים לו למות ורק מוכרח הוא לחיות, הרי כל מה שהוא חי, מרגיש בעצמו צער נורא אשר לא ישוער, וזהו "בעל כרחך אתה חי" — שיש חיים שהם בעל כרחו של אדם, וכן הרשעים נידונין באור האמיתי המבהיק לעתיד לבוא.

והנה הגוף עומד למיתה, אבל לא כן הנפש, ומי שאין לו לנפשו רפואה ח"ו, נשאר בצער ועלבון נצחי לאין שיעור, כנאמר (ישעי' ס"ו): "כי תולעתם לא תמות" — שלא יכלה אף פעם צערם, מפני — ש"אשם לא תכבה", כי אש הנפש אין לה כיבוי עולמית, וידיעה זו ניתנה לבני אדם, שכל יושבי חלד בכחם להרגיש זאת בנפשם, וזהו "ישרים דרכי ד'" — הוא השרש שהניח ד' בלבבות בני אדם

ק י א ו ר מאמרי מוסר יהל

להרגיש את האמת, וכל מלאכת מחשבת אנוש עלי ארץ היא להעיר ולעורר צדקת נפשו לילך אחרי השורש הזה, ואכן "צדיקים ילכו בם" — הם הולכים אחרי רגשי נפשם האמיתיים בפנימיותם להתחכם לעלות בהר ד', ולא כן הפושעים, שאין הם הולכים אחר הכרת האמת שכלב עצמם, אלא מטים עקלקלותם לילך אחר יצרם, עד שאין רפואה למכתם ר"ל, ובכל זאת לב ושרש חי מרגיש, שהוא שורש דרכי השם יתברך, יש גם להם, אבל "יכשלו בם" — שמרוב התרחקם מרגשי האמת נשאר בהם רק כקוץ מכאיב וסילון ממאיר — שהם יראו וירגישו את החיים, ואיך שמורידים את עצמם לבאר שחת, ואין בכחם לשוב.

היוצא מזה שהאדם צריך להטות און לשמוע אל בת קול היוצאת מלבו וקוראת לו לשוב אל האמת לד' ולתורתו, ולהוציא ולגלות את מטמון לבו, ולעומת זאת יגלה עליו כבוד ד', כי כל מה שיתאמץ אדם להתהלך אחרי קול אלקים היוצא מקרב לבו, כן תתקרב ההשפעה הרוחנית להשפיע עליו.

ואמר הכתוב (ישעי' נ"ה): "עניה סוערה לא נוחמה, הנה אנכי מרביץ בפוץ אבניך וגו', וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך". כי יש שני מיני עניים. יש עני מבטן ומלידה שלא ידע עושר מעולם, וכל ימיו מכתת רגליו לבקש פרוסת לחם. יחף ומדוכא ישחיר פניו וילך מבית לבית לקבץ פת בגו היבש, אף אין לו מקום ללינת לילה. המראה איום, ובכל זאת הוא עצמו אינו מרגיש כל כך בירידתו ואם רק ישיג איזו תמיכה יתירה אשר לפרוטות תגיע, או תבשיל ריחני, ישמח וישיש. לא כן מי שירד מנכסיו, מי שהי' על שלחנו ובביתו, ומפתו נתן לאחרים ויאכלו. אם הוא ירד מנכסיו בענין דע והולך מדחי אל דחי, הרי חייו אינם חיים, וכל ימי עני זה הוא בוכה ומתיפח באין מנחם. ועל פי האמור כזה הוא גם מצב האדם, כשמירת אוצר תורתו וקרבתו אל אלקיו, בה במדה תתגלה קרבת אלקיו אליו וישפיע עליו מטובו וחסדו. לזאת יאמר "עני' סוערה": שלבך סוער תמיד על שפלותך מפני ירידתך פלאים, ולא נוחמה — שאינה מקבלת תנחומין, בהרגישך תמיד מה שחסר לך. אם כה הוא לבך, זהו סימן יפה שעדיין לא נותקו מורשי לבבך ומתגעגעת את לאלקיך, לכן "הנה אנכי מרביץ בפוץ אבניך וגו' — שיושב לך כבודך מבחינה חומרית עד להפליא, וכן מבחינה רוחנית שלעומת התאמצך וסערת לבך ללכת אחרי אלקים, שאין לך מנחם ואינך מסתפקת בפרוסות לחם יבשות אשר נפלו בגורלך, אלא מתאבקת את להגיע למה שאת ראוי' למדרגה של "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום", לכן: "וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך". וכבר אמרו חז"ל (סוף מס' ברכות ועוד) אל תיקרי בניך אלא בוניך!

אור מאמרי מוסר יהל קיא

התורה — אמון פדגוג

„תהת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה ובטוב לבב“ וגו'. ויש להתבונן בזה שנראה כאילו כל איומי עונשי התוכחה באים רק על מניעת השמחה של מצוה. ועוד יש לפרש ולבאר המשך כל הפרשה. מתחלה ענין הבאת בכורים ומעשרות ואחר כך באות התוכחות. מהו ענין הסדר הזה?

והנה יש כמה דרכי חינוך המכוונות לתועלת המתחנכים, ודברים אלה שונות זו מזו. יש חינוך המתאים לתלמיד בעל כשרון נעלה, בעל לב טוב, שוקד על לימודו ומתנהג כשורה. בשביל תלמיד כזה כל עבודת מוריו ומדריכיו היא לפתח ולשדד את כל טובי כשרונותיו, שיעמול וישתוקק לצעוד צעדי און הלאה בדרכי לימודיו תמיד, ולדלות מי תבונתו שיעלה תמיד מעלה מעלה. בשביל תלמיד כזה הדרך למען יעלה ויצליח היא אך ורק להעניק לו תמיד את אותות הכבוד אשר הוא ראוי להם באמת, להעניק לו תשורות ומנות, שכל ימיו יהיו רק ששון ושמחה, צהלה וחדוה. זה יתן לו עוז ותעצומות להגביר חיילים בכל ענפי לימודיו, ובמקל נועם הלזה ימשך תמיד לעשות פרי תפארה ולהגיע למטרתו — להשתלם בחיים.

לא כן החינוך של תלמיד גם השכל, המשרך דרכיו בעצלות ורפיון רוח, בעל תכונות רעות. אשר יגדרו דרכו בסירים סבוכים, ורק רע כל היום. גם בשבילו יש חינוך, גם עליו ישפיעו ההורים והמדריכים, אבל לפי דרכו יתחנך. לא בדברי נועם יווסר גם התבונה הזו. לא באותות כבוד ומכתבי תהלה יישר דרך רוע מזגו לעלות מעט על הדרך הישרה. על תלמיד כזה ישפכו תמיד רק מרורות זעם, ולפעמים גם מהלומות יורידו על צוארו, ונמצא כל ימיו בבזיון, קצף ומכאובים. אבל כוונת המחנכים בשניהם כאחד רק למטרה אחת יקלעו — למען הדריכם בלימודים, ולהוציא מה שאפשר מהטוב שבכשרונותיהם ללמדם כל אחד לפי ערכו.

עוד יותר מזה שונה בית ספר לחולי רוח המשתוללים, אשר ההכרח הוא בשביל המורים הטובים להתנהג תמיד עם מוכי שגעון אלו בשצף קצף, ועם כל טוב לבם ורחמיהם המרובים, יתנהגו עמהם רק באכזריות חמה ואף גדול, ולפעמים גם במכות רצח וכו'. וכל אלו הדרכים הכל מתמלת העומדים בראש להמציא מזור לנתונים תחת ידם, לבקש להם תרופה לטובתם ולהנאתם.!

ונתבונן נא, מעיקרי צרכי האדם מיום הבראו עד בואו באנשים להיות איש חי נושא את עצמו, בין במצבו הרוחני ובין בקיומו החומרי, ותחלתו תלוי הוא ביד זולתו, ואילו לא הי' איש אחר אשר ימשכהו חסד בהולדו, הי' נשאר מונח כאבן דומם, ותגוע נפשו מכל, ולא הי' לו חיים. רק כאשר ירחמו עליו אחרים, יניקוהו ויגדלוהו עד שיהי' לאיש אשר יוכל לפרנס את עצמו, רק אחר כך —

קִיב אֹר מֵאֲמָרֵי מוֹסֵר יֵהֵל

העבודה תקימנו על רגליו, כי אם ישכב בעצלתים ולא יעשה מאומה, הרי «תאות עצל תמיתנו».

וכן הם ממש חיו של אדם ומעמדו הרוחני. כי אילו לא הי' לאדם מורה ומדריך לא הי' קורא ושונה, הי' נשאר פרא למוז מדבר, וכגולם ממש בלא שום ידיעה ודעה. אם כן רק הסופרים והספרים הס־הם המעמידים את האדם על רגליו. אחר כך נחוץ לו להשריש ידיעת בית רבו בנפשו פנימה שיוכל לקבל ולשמור אצלו מה שלמדוהו, ואחר כך צריך הוא שלא ישכב בחיק עצלותו, אלא «לשמוע, ללמוד, לעשות ולקיים» אבל אם האדם ימשך אחר ההבל ויסרך דרכו דרך רשע הלא כה סדרו: מתחלה יתעצל לבלי לעשות מאומה, «וקרעים תלביש נומה», ומעט מעט ימית מלבו וישכח כל רגש ולימוד שקיבל מרבותיו והוריו. «ולא יאבה לץ הוכח לו», ואחר כך «אל חכמים לא ילך», כי כבר לא ידע ולא ירגיש כל נחיצות של רב אמורה.

ועל דרך זו יתבאר המשך הפרשה. מתחלה סדר ענין הבאת בכורים המובאים ברוב פאר והדר, וקריאת הפרשה — שמספר כל ההשתלשלות, שהנהו מכיר את חסדי ד' אתו וכו', וכל אלו יסודות נעלים הבאים על ידי חינוך מרנין לב לתלמיד מקשיב, עד שמגיע לדרגה של «ושמחת בכל הטוב» וגו', אחר כך מעשר, ויודוי מעשר וכו', וזבחת שלמים וגו' הכל מדרך חינוך התלמיד, הראוי לאותות כבוד ותענוגי עולם לטוב לו כל הימים. אבל אחר כך יתחיל סדר אחר: «ויצו משה את העם» וגו' — זהו כבר חינוך לתלמיד הגס, לאנשי החומר ומשרתיו, בשבילם קול קללה וארור נשמע, ואחר כך בא כל המשך התוכחה כולה שהוא חינוך למוכי שגעון, לתועי רוח המתהלכים אחר רוע מזלם, ומן ההכרח לטובתם להשמיע קול פחדים, למען יכנעו גם הם לשמוע ולהטות לדרך מישור. וזהו «תחת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה ובטוב לבב» וגו', כלומר: מכיון שכרחת מחינוך על ידי שמחה וטוב לב כראוי לתלמיד המקשיב, מן ההכרח הוא שתביא על עצמך עול חינוך ע"י התוכחות הראויות לגסי השכל ומוכי שגעון. וזהו שמסיים «למען תשכילו בכל אשר תעשון», שעל כל פנים כל כוונתו יתברך הוא להביאכם לידי ההשכלה האמיתית.

והנה אחר שנפרטו הרבה מהעיושים הנוראים אמרה תורה «גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת» וגו', ואמרו חז"ל שזהו מיתת צדיקים. ויש להבין למה באמת לא נכתבו בתורה גם החלי והמכה האלו? והדבר מוסבר עפ"י האמור. כי אלה אשר הוצרכה התורה הקדושה לאיים עליהם בכל התוכחות, שהוא חינוך למוכי שגעון, בשבילם יש רק דרך אחת — לרדותם בחרי אף ומרדות של זעם. אנשים כאלה, אם אמנם אף המה ירגישו רגש של פחד מפני התוכחה כולה, שהם יסורים מובנים לכל, כי במכת לחי אף המשתגע ירגיש

אור מאמרי מוסר יהל קיג

הכאב, אבל יש יסורים יותר קשים, שאינם מורגשים לכל ואי אפשר לאיים בהם, כיון שאין הכל מרגישים את כאבם הנורא, אבל באמת הם העונשים הקשים ביותר — יסורי הנפש. והחמורה ביותר במחלת שגעון הנפש היא „מיתת ההרגש“, שאין מבינים לייקר ולכבד את חכמי התורה וגדולי היראה, כיוון שהם הם כל האדם, שאם אין רב ומורה נשאר האדם הבל וריק, ואם אין מלמד אין בינה. וזהו כוונת מאמרם ז"ל ש„כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב“ וגו', היינו שהיא מכה כזו שאף לכתבה אי אפשר, מפני שאין מכירים ומרגישים שזוהי מכה, ולא יתנו לב לזה, ואמנם זוהי המכה הקשה ביותר — שיתוק ההרגשה. וזוהי מיתת צדיקים, שהיא מכה כפולה, וזה נרמז בתורה ממה שלא נכתבה, להורות על עוצם המכה הכפולה הלזו כמו שנתבאר. ומסיים „כי לא שמעת בקול ד' אלקיך“ וגו' — אחרי שמאסתם את הרב, אקח מכם גם ההרגש, וזהו מהעונשים הגדולים ביותר: אי-הרגשת הכאב.

והתכלית מכל התוכחות כולן הוא מה שסיים הכתוב בסוף הפרשה „למען תשכילו בכל אשר תעשון“. והנה בימים אלו, כשאנו באים לבקש סליחה מאתו יתברך על חטאינו ופשעינו, עלינו לדעת כי מחוקי הסליחה הוא מה שנאמר (ישעי' נ"ה): „יעזוב רשע דרכו“, היינו מתחלה נדרש לעזוב את דרך הרע במעשה, ואחר כך — „ואיש און מתשובתיו“, היינו, ההרגש הפנימי, ואז „וישוב אל ד'“ — מקור הלימוד, להתלמד, ובכזה „וירחמתי כי ירבה לסלוח“. ומי לא יבין כי כל אלו לא בדברים יושגו. וכל הרוצה להבין את המרחק מדיבור בלבד, היינו חיצוניות הדיבור וקליפתו, עד התוך הממשי שבדברים, יבין זאת מהתוכחה עצמה, שנוהגים לקרותה בחטיפה, ובמשך רגעים ספורים נגמרה כולה וחסל, ותוכחה זו עצמה כשיצאה מדיבור למעשה, מקריאה לפועל ממש, הרי נוראה היא ואיומה! הרי כאלפים שנה שדם ישראל נשפך כמים, וכל צרות הכלל והפרט הכל כלול בפרשת התוכחה. וכן ממש הדבר באמירת הסליחות, מי שיוצא בדיבור ואינו פועל מאומה, הרי שברגעים מעטים יגיע ירדן של דיבורי הסליחות מפיו, וכאשר בא כן ילך. אבל תכלית הדברים האלו, הרי הם כל דרכי התשובה הגמורה, הכללים והפרטים שכלולים בהם, הם כמרחק שבין הוצאה לפועל של התוכחה ובין אמירתה בלבד.

אכן כדי לבטל את התוכחה בפועל, עלינו לבקש גם את הסליחות בפועל, דהיינו התשובה הגמורה לכל פרטי, אבל האמירה בלבד הרי דומה היא לחולה אשר יבלע את כתבו של הרופא אשר רשם שם סמי מרפא הנחוצים לחולה זה. ומשום כך אמר הכתוב „קחו עמכם דברים ושובו אל ד'“, היינו, שעם התשובה שלכם תקחו עמכם גם דברים, והוא הווידוי, אבל בדברים בלבד לא סגי, ועל זה נאמר „ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה“ וגו'. וכן אנו אומרים

קיד אור מאמרי מוסר יהל

בסליחות "מה נתאונן ומה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק", היינו שכל מה שנאמר וכל מה שנדבר וכל מה שנצטדק הכל יהיה לתכלית של "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ד'", שזהו תכלית הדברים!

חכמת האדם

איתא במד"ר: "כשרצה הקב"ה לברוא אדם, אמרו מלאכי השרת: מה אנוש כי תזכרנו?, אמר להם הקב"ה: חכמה יתרה יש בו; כשנברא, א"ל: מה שמך? א"ל: אדם, אמר להם ראו חכמה יתרה יש בו.

והנה הפילוסופים שואלים בזה, לפי גדרי ההגיון במהות השמות, כלי שיש בו דבר חשוב ודבר שפל, מהראוי שלא יחול השם על החלק השפל, כי אם על החלק הנכבד, כיון שהחלק השפל בטל הוא לחלק הנכבד ממנו הרבה. ואם כן, האדם שהוא מורכב מחומר, דהיינו הגוף, ומהשכל הנכבד, הצורה הרוחנית: צלם אלקים אשר עליו, למה נקרא שמו "אדם", שמורה רק על חלק השפל שבו, ולא נקרא שמו על שם נפשו, החלק העיקרי? מזה נראה ונוכת, עד כמה יתרומם שכל התורה משכל האדם, שכל הפילוסופיה, עד שמה שבדיעותיהם לאולת יחשב, יבוא שכל התורה להראות את רום החכמה הטמונה שם. התורה מצאה חכמה יתירה בשם זה: "אדם", עד שבוה מצאו גם מלאכי השרת פתרון, ונתיישרה טענתם: "מה אנוש כי תזכרנו" רק בחכמה זו שקרא שמו "אדם". מהיאות איפוא למצא איזה מהלך, להבין מעט: מהי החכמה הטמונה בשם אדם?!

הנה ענין השם של כל דבר הוא: לדעת מהותו של הדבר; השם "בית" מורה כללי ענין ה"בית", והשם "כלי" מורה ענין ה"כלי", וכן כל השמות, מכל חלקי המציאות, לכל התחלקות עניניהם; והנה כל עניני המציאות והנבראים, כלים מכלים שונים, היודע, והידוע, היינו: המודיע והידוע, שנים המה. ותכלית השם של כל דבר הוא: להודיע את הידוע להיודע. והמודיע דבר לזולתו, לאחר, צריך תמיד להודיע את החלק הנכבד שנמצא בכל דבר, למען ידע היודע מהות הדבר על בוריו, ואם יעלים המודיע את החלק הנכבד שבו, ישאר היודע בלי דעת אם נמצא שם החלק ההוא, בטרם יראה ונוכת. לא כן מי שאין לו צורך להודיע לאחרים, והיודע והיודע אחד, רק שיש בו חלקים מורכבים, והיודע, הוא החלק הנכבד, השכלי, אשר בלויית חלק זה ידע את עצמו ואת כל חלקי ההרכבה אשר בו.

ובזה שאלו מהש"ר את הקב"ה: "מה אנוש כי תזכרנו", שם במקום השפל הלזה, אם תרכיב אלוף לראש בן-אדם קרוץ מחומר, חלק נכבד, שכל גבוה, מגנזי-מרומים, הלא יטבע בים שפלותו של החומר הגס, ויחשיך את גגה זהר שמש החכמה אשר בו, וע"ז באה התשובה: "חכמה יתירה יש בו שקרא את שמו אדם", וידע להגדיר את שמו: שהבין עיקר מהותו שהוא רק להודיע מהותו לעצמו ולא

אור מאמרי מוסר יהל קטו

לאחרים, וזהו מעיקרי גדרי החכמה, אחרי שהוא נכבד בבריאה נכבדה כזו, ועלול לשכות את עצמיותו ותכניתו לחשוב: "אני ואפסי עוד", ו"אני עשיתיני", הרי זה עיקר חכמתו: שידע להודיע את עצמו בזכרון שמו, כי אדם הוא, קרוץ מחומר הנהו ומאדמה לוקח; הבחין והכיר את כל המכונה הנפלאה, שאם יגביה דעתו למעלה לדעת רק החלק הנכבד שבו, עלול הוא להרס ולאבד כל תכלית בריאתו כולה, כי יעוף אל על וישרף מחום שמש החכמה אשר קצרה בינת אדם להגיע עד מרום קצה; ואז-רק-אז יוצא כלי למעשהו, ויוצא ויגמר תכלית כונת מציאותו והיותו, אם ידע תמיד את חלקי השפל העפר שבו, ומזה יכיר כי אין ואפס הנהו, וישוב להכיר בורא עולם, ושיש מי שהמציא אותו. הביטו והשתוממו: הנה מי שיש לו רק חפץ אחד וכלי אחד, הלא ישתדל האומן לגלות ולהראות את כל חלק הקטן ביותר, והמזהיר ביותר, והמפליא ביותר? וכל יתרון שנמצא בו; והאדם הלזה אשר רחוקים הרבה חלקיו המורכבים זה מזה, חלקו הנכבד הגבוה למעלה למשכיל; נשמת חיים עליונה, וחלקו השפל, חלק עכור כזה: גויתו ואדמתו, גוש עפר, והוא, כלי נפלא כזה, כששאלו אותו מה שמו שיקרא את עצמו, לא הזכיר את חלק הכבוד, החלק הנכבד, והגדיר את עצמו בשם: אדם, על שום חלק אדמתו, היש חכם ונבון כזה, שידע להשמר להגדיר את עצמו ואת שמו על מהותו, שידע את עצמו, על כל שפלותו, כי בשר הוא, ובזה ירד להבין סוד הבריאה שלו, וכי עצמיותו ומצבו הקבוע רק אדמה, וכל הכחות הנכבדים שבו כאלו שאולים הם לו, ובאמת הם עלולים להמצא בו ולהאבד ממנו, וניתנים המה לו רק בכח, אבל בפועל למען ישים את שכלו ונשמתו למתאחדים לעצמיותו, זקוק הוא עוד למלאכה מרובה, ולא יוכל לקרא עליו שם על חלק שאינו שלו, והאדם עד יום מותו אל יאמין בעצמו, כי עלול הוא עוד לכלות חלק הנכבד שבו, אם יעזוב את עצמו מהדבק בעבודה תמידית, עבודה שכלית. האדם הלזה עומד בתפלה לפני בוראו, ואומר: "אתה חונן לאדם דעת", ולא יאמר: "אתה חונן לדעת אדם", ולמה? הלא כמו שהוא אדם כן הוא דעת? וזהו: מחכמתו היתירה, שיודע כי רק אדם הוא, והדעת רק חנינה, מתנת חנם, והדעת אינה שלו עד שיקנה אותה לקנין עצמי ע"י עבודה רבה, עבודת השכל וכשרון המדות-והמעשה, עד שיצא מגדר אדם והיה לאיש.

בין אדם למקום ובין אדם לחברו

מצינו כלל גדול בתורה: "ואהבת לרעך כמוך", וחז"ל אמרו: "כל מה דסני עלך לחברך לא תעביד"; ולכאורה: הרי לשון הכתוב בדרך חיוב; שיעשה לחבירו כל מה שעושה לעצמו, וחז"ל הדגישו את החיוב הזה רק בדרך שלילה: שלא יעשה לחבירו כל מה דסני ליה, ולמה שינו מלשון הכתוב, ומה רצו בזה? (ועיין ברש"א שבת ל"א שהרגיש בזה).

קטז אור מאמרי מוסר יהל

והנה לפי ההשקפה החיצונית לכאורה מעלה יתרה היא אם האדם מטיב לחבירו בפועל: שנותן לו משלו, אבל אם אינו נוטל את של חבירו; שאינו גונב, ואינו גוזל, כלום דבר גדול הוא? הרי אף האדם הגס ביותר מרגיש עוול בגניבה ורציחה? אמנם דבר גדול השמיעונו חז"ל בזה, וזהר נצוצי אבן ספיר נוצץ מבין דברי חכמים ותידותם, ותפוחי זהב מופיעים מתוך משכיות כסף.

מרגלא בפומייהו דאינשי, שהתורה נחלקת לשני חלקים: בין אדם למקום ובין אדם לחבירו; ויש רבים שנתלכדו לחלק שעשה א"ע לאפוטרופוס על בין אדם למקום, ויש שבחרו בחלק שבין אדם לחבירו; אבל באמת אין שום יסוד לזה: מי נתן להם הרשות לחלק את התורה, שאם נחסר בה אף אות אחת פסולה? ועל ב' המפלגות הללו יש לומר, שאלה לא הבינו כמה מרומם את רום ערך חלק שבין אדם לחבירו החלק שבין אדם למקום, וגם אלה לא הבינו כמה בין אדם למקום כלול בחלק שבין אדם לחבירו. ונבאר זאת: יש מהחכמים, חכמי העולם, שרוצים להראות לעין כל ש"גם" תורתנו יש לה מחוקי הגימוס ומחוקי החמלה שמרגישים האנשים המנומסים בעולם, זו התורה הישנה שניתנה במדבר שמים לפני עם עובד בחמרי-זבלבנים, לפי דעתם, וכשמוצאים בתורתנו שיש לאו של "לא תרצח" ו"לא תגנב", שמחים הם ע"ז ומראים לעין השמש ש"גם" "רגשי הצדק" יש להם מקום בתורתנו... אמנם כל זה מראה עד כמה רחוקים אלי מהבנת החלק שבין אדם למקום. כי מהו בין אדם למקום? היסוד הראשי: האמונה. מהי אמונה? שנתברר לאדם באמונת-אמן אמת-ואמונה, שה' הוא האלקים. הוא היוצר, הוא הבורא, וכל העולם ומלואו רק נבראים ויצורים המה. והוא האיש המבין את ההבדל הנורא שבין הבורא והנברא: הבורא הוא הכל, והנברא הוא האפס ממש; שכשם שהיה אין ואפס קודם יצירתו, כן לא נתוסף עליו מאומה אחרי יצירתו. קיים רק רצון מהבורא יתב'; שיתקיים יצור זה לזמן מוגבל. ומעתה, ראו והביטו: יש לנו כתוב אחד בתורה שממנו למדים אנו חיוב כל המדות הטובות, והוא: "והלכת בדרכיו" וגו' "ובו תדבק", "מה הוא רחום אף אתה רחום" נשתומם על המראה: התורה מחייבת את הנברא הלזה, ללכת בדרך הבורא: "מה הוא, אף אתה", הן הוא מלא רחמים, אף אתה, הלא הוא אין-סוף, כן מחייבת התורה שיהיה רחמיו של בשר ודם אין-סוף! וכל מה שיוכל המוח לחשוב והלב להרגיש, כל רגש של טוב, וכל רגש של רחמים, עדיין לא הגענו לאפס קצהו של החיוב לפי התוה"ק, כשם שלא הגענו למדות ומעלות של האין סוף ב"ה! וכל מה שתגבר אצל האדם הבנת האמונה הק' שזהו "בין אדם למקום", בה במדה הוא מחויב שיגבר אצלו חיוב של "בין אדם לחבירו"; "מה הוא, אף אתה"; ואי אפשר בשום אופן לאדם הרחוק מאמונה להקיף ולהבין הרגשים רמים במדה זו. ומה נואלו חכמי העולם שאין מבינים זאת!

והנה אלו הן רגשי כל מדה חמודה היוצאים מציווי התורה עפ"י מקור הבנת

אור מאמרי מוסר יהל קיז

האמונה באמונת-אמן, ורגש זה עצמו יוצא בהכרח גם מההרגשה הפנימית בעצמה אף בלתי ציווי, כיון שהאדם מאמין ויודע, שהוא נברא אין-אונים, רפה-כח שאין לו מאומה, וכל הנמצא בידו, שלל שמים הוא, מאבי העולם; וכולם: כל באי עולם, רק בנים למקום הם — היתכן איפוא, שיקח בן אחד הכל ויניח את אחיו שימותו ברעב ובקור? הלא אב אחד לכולנו; לכל מי שיש נשמת חיים באפו ניתן אויר לנשימה, ולחם לאכול, וכל מי שאוגר את כל האויר לעצמו ואחיו נחנקים, הלא רוצח הוא. תומס זכות החיים מיצורים כמוהו, בעולם שאינו שלו, אלא של אבינו שבשמים „הנותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה“. נמצא: שהן מצד הציווי והן מצד הרגש של „בין אדם למקום“ יוצא חיוב של „בין אדם לחבירו“ ברום פסגת המעלות-והמדות, שהאדם בשכלו לבד לא יוכל בשום אופן להגיע להבנה כזאת בטרם שיכיר את אלקים אמת.

וכן להיפך: המעלה הרמה של „בין אדם למקום“ הנובעת מהרגשות הנעלות למי שלבו טהור במעלות עדינות, אין קצה להם למבין דבר תכלית כל המצוות: תפילין, ציצית, מזוזה ואכילת מצה; הן אינן רק פעולות מופשטות בלבד, אלא „לבי ובשרי ירננו אל א-ל חי“, שחפץ ד' הי' לקשר הלב והבשר ששניהם ירננו לא-ל חי: ועיקרם להכיר טובת הד' וליתן לו תודה על כל חסדיו אתם, וכן כל המצוות יסודם בהרגשות נעלות. וכל הכופר בטובתו של חבירו, סופו לכפור בטובתו של מקום. כי מלב אחד הכל נובע: לאדם ולמקום.

וזה מה שהאירו לנו חז"ל במה שהפכו את חיוב כל המדות לשלילה של „מה דעלך סני לחברך לא תעביד“. והאירו לנו בזה את המטמון הנשגב של חיוב המעלות והמדות הגנוז בהרגשי הלב למי שקשור באמונה טהורה; שענין עשיית הטוב בחיוב יוצא מצד הציווי, אבל השלילה: מה דעלך סני וכו', יוצאת מהרגש הלב, כמו שיש בהרגשת הלב שלא ירצח נפש ושלא יגנוב. ומה נשגב הלימוד היוצא לעניננו, שגילו לנו חז"ל שכל חיובי „בין אדם לחבירו“ אינם בגדר חסד ומשנת-חסידים, של „לפנים משורת-הדין“, אלא כולם הם בגדר „לא תרצח“ ו„לא תגנוב“. כי אחיך הוא, בן לאב אחד, וכמו שיעצה המטרוניתא: „צאו והפגינו בלילה, לא אב אחד לכולנו? העולם ומלואו של שמים הוא, ולכל יצורי ה' ניתנה זכות החיים, ואף צער של בעלי חיים, דאורייתא; והאדם שחונן מד' טובה, אפטרופוס הוא וגזבר על קדשי שמים, וקדשי שמים בני מעילה נינהו.

נוסף לזה, כל מדה טובה שבחיוב של „ואהבת לרעך כמוך“ הרבה מן הטעות עלול להתערב במה שמטיב האדם ומרבה בחסד, כאשר רואים אנחנו הרבה; האדם בעסקיו לפעמים אינו זהיר מלעשות עוול אף בפועל של גניבה ממש; במדות ובמשקלות, וכ"ש מה שגהיה בין הבריות כהרגל להיות „לוח רשע ולא ישלם“, וכ"ש במה ששוב אינו מקובל לעוול ונעשה כהיתר לעשות תחבולות

קִיח אֹר מֵאֲמָרֵי מוֹסֵר יֵהֵל

בעסקים גדולים ולדכא עד ככר לחם את בעלי העסקים הקטנים, עד שיהי' כתנין הגדול שבולע כל הדגים הקטנים, וזה נקרא רק: "התחרות"... אף שבוה הוא מפסיק חיותם של הרבה מאחיו; וכ"ש שנעשה להיתר גמור לדחוק כל האנשים העובדים אצלו עד שידו מגעת והוא נבנה מחורבנם, ולא יחוש כלל כי הוא עושה בזה עוול; והנה דוקא אדם כזה יש ואיש טוב הוא, ובעל-חסד, ומטיב הרבה לאחרים, אבל מעשיו סותרים את טוב לבו, כי "במסתר יהרג נקי", ובגלוי מרבה להטיב... ואם כן ממעשה טוב אין ראייה על טהרת המדות שבלב. אבל "כל מה דסני עלך לחברך לא תעביד" האמור בשלילה, מורה על יושר הלב הטמון שאינו נראה לעין; כי במצפון מסתרי לבבו נחשב לו כאלו שולל את של אחיו, ובכל עוול דק מן הדק הרי הוא גונב ממש את זכות החיים של אחיו בעולם שאינו של שניהם רק כולם כבנים על שלחן אביהם שבשמים, ואין רשות לדחוק את רגלי אחיו בשום ענין שהוא.

נמצא: ש"בין אדם למקום", ו"בין אדם לחבירו", אחוזים וקשורים זה בזה, וכל אחד מוסיף תת כח לשני. אלא שלא כל התכונות שוות: יש אדם שקרוב יותר לבין אדם למקום מטבעו, וכזה עליו למשוך את כל חיובי התורה ממקור זה כמ"ש הכתוב "חכם ירא וסר מרע"; ויש לפעמים שלבו של אדם קרוב יותר ל"בין אדם לחבירו", עליו, איפוא, למשוך חיובו למקום ממקור לבבו הטוב, כמשאה"כ: "לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי". לכן הלל כשבא לפניו הגר, וראה שיש לו לב רגש ביחוד שבענינים שבין אדם לחבירו, הסביר לו אוצר רום פסגת המדות והמעלות עד שכל החיובים בגדר שלילה הם בשבילו, ועוד אמר לו: ש"אידך פירושא הוא זיל גמור", שמצד זה יוכל לבוא לשמירת כל התורה כולה.

נמצא שמבחינה זאת של "ואהבת לרעך כמוך", ו"מאי דעלך סני לחברך לא תעביד", יוצאות מעלות נשגבות הנובעות מהמקור הנאמן של האמונה והתורה"ק, ואלו החיובים מורים שחייב לחבירו רק מה שחייב לעצמו, וכשם שלא פחות מזה, כך גם לא יותר מזה. ואדרבה, במקום שנפגשים אלו עם אלו: "חייך וחיי אחריים, חייך קודמים". אף שהיתה גם סברא שמוטב שימות ואל יראה במיתתו של חברו (ראה ב"מ ס"ב). יש להשתומם עד כמה חקרו חז"ל בתורה על מדת ההתחייבות לחבירו, שהרי בעצם "מוטב שימות ואל יראה במיתתו של חבירו". אלא שהתורה פטרתו מחיוב זה; ועיי"ש דדרש רב פטורא: "מוטב שישתו שניהם וימותו", הרי שלדידי' אף שהמים של אחד מהם, מ"מ שותפים הם במים חיים אלו שהם של אבי העולם. והנראה: שאם ישתו שניהם יחיו שניהם רגע אחד יותר, שוב אין לזה רשות בשביל חיים של שבעים שנה שלו לקפת חיים של רגע אחד של חבירו אף אם המים שלו; ועיי"ש בחידושי אגדות רש"א דאם המים של שניהם אף ר"ע מודה שישתו שניהם וימותו. היעלה על דעת שום חכם לחייב בשר-יודם למסור מימיו שהוא חיו

אור מאמרי מוסר יהל קיט

בשביל „שלא יראה“? ... ומכאן הלא רואה אתה בן אדם עד כמה נתחייבת לדעת שהמים אינם שלך, רק של בורא עולם, ואתה ואחייך בנים אתם למקום; אלא שר' עקיבא חידש מקרא, שזוהי הכרעת התורה שמי שהמים שלו הוא ישאר בחיים. אבל יש עוד בחינה יותר גבוהה, שיש דברים שהתורה גדרה את האדם לעצמו שיתרחק מזה, ומ"מ כל זה רק לעצמו, אבל לא לאחרים. כמו: הכבוד, שהוא משלשה דברים שמוציאין את האדם מן העולם, מ"מ את חבירו מחויב לכבד, „ואיזהו מכובד המכבד את הבריות“ וכ"ש שלא לגרום בזיון לחבירו, שהוא מהדברים ש"אין להם חלק לעוה"ב“, ואף שהאדם רשאי לבזות את עצמו; וכן בענין המותרות — על האדם לבטוח בד', ולמעט בטרדת ההשתדלות, ואעפ"כ על חבירו חס מלהזכיר למלאות מחסור רעהו בבטחון... ומצינו (כתובות ס"ז): „די מחסורו“ — „אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, אמרו עליו על הלל הזקן שפעם אחת רץ לפני עני בן טובים ג' מילין“, הרי יודעים אנו את הלל ה"עשיר" הלזה שהתפרנס בטרעפיק שלו, ו"שמחייב עניים“, והלא יודעים אנו את טבע האדם אף אם כבר נכמרו רחמיו, להושיע את אחיו, אבל היתכן שיתאמץ ויכביד על עצמו כדי לספק מותרות כאלו לחבירו? וכ"ש מי שחי חיי דוחק לעצמו, וכ"ש ליתן משלו, מפרוטתו האחרונה לחבירו על „עבד לרוץ לפניו“, וכ"ש לרוץ בעצמו!... ומי? נשיא ישראל!... היתכן שיוכלו אף חכמי עולם להתעלות עד להרגשים רמים כמו אלה, אם לא מחיובי מרום, ממי שהוא מקור החסד? „ואטו מדידהו קא אכילנא“ אמר שם עני אחד לרבא, הרי בחינה יותר גבוהה: שאף שבשביל עצמו עליו להתרחק מכל אלה, הנה לחבירו חס מלהזכיר.

וגם בחלק זה טועים אנשי העולם, והם סוברים שאם יתקרב האדם יותר להחיים, חייב-בשר בשביל עצמו, בה במידה יתקרב יותר לדאוג לחיים של חברו, והאמת הוא לא כן, ואם יש מאנשי התורה שאינם מרגישים לדאוג לחיים של הכלל, הרי"ז מפני חסרון הבנתם את התורה על בוריה, ודי למבין ד"ו שאנו רואים מהמאמר של הלל הזקן.

וכן לאידך גיסא: מי שמושך גם את עצמו לשטף רדיפת תענוגות החיים, הרי הוא צולל בים התאוה, וסוף-סוף טובת עצמו הוא דורש ברוב מעשיו. ואהבה טהורה אל החיים למען אחיו לא תוכל לצאת ברום פסגת מעלתה, אלא ממי שלבו טהור מכל סיג, ומוחו דבוק רק בחכמה ובאהבת אדם. רק הוא דואג למען חיים של אחרים אף למלאות כל תאותם — זהו מה שמצינו בחיובי התוה"ק כאשר אנו רואים מהלל הזקן.

וע"ז אמרו ז"ל (חולין ה'): „אדם ובהמה תושיע ה'“, „אלו בני אדם שהם ערומים בדעת כאדם ומשימים עצמם כבהמה“; והבאור פשוט עפ"י רוממות הבנת חז"ל: אף שהם ערומים בדעת כאדם קדמאה, ובכל זאת משימים עצמם

קכ אור מאמרי מוסר יהל

כבהמה, שאינם מסיחים דעתם מחלק החי שבאדם, מחלק הבהמה שבשר הוא, וע"ז אה"כ: «וידעו כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב», הרי שהכתוב משבח מי שיודע את בשר עצמו, ואף כי בשרו קרוב מאד לעיניו ובכל רגע בשרו נגד עיניו, בכל זאת מעטים היודעים את בשר עצמם. וכמו שהכתוב צוח ואומר: «אדם ילוד אשה» (איוב י"ד), ולכאורה מי אינו יודע זאת? ומי אינו רואה לידת האדם? הרי שבכל זאת צריכים לרוח הקודש להזכיר כי «אדם הוא ילוד אשה»!...

וכל כך למה, ומהו יסוד המעלה והחכמה שידע האדם מה הוא?, הנה מלבד שזה היסוד שיוכל לילך בכחו זה בחיובי האדם למקום, שיהיה תמיד לנגד עיניו יצירתו והיותו; כי רק נברא הוא שראשיתו אין והיותו כהרף-עין, ותעודתו רק לשום עיניו לשמים, להכיר יוצרו ובוראו, אשר רק בזה יוכל האדם להגיע למטרתו; אם ישוה תכליתו תמיד נגד עיניו; והאדם היודע כי אדם הוא, נברא הוא, אדמה הוא, יודע שהוא אין ותמונת ד' לנגד עיניו, היינו; שתכלית היותו ומציאות השם הנכבד לנגד עיניו תמיד, ושואף כל ימי חייו רק להגיע לתכלית זו, וכל משך פעולותיו אינו אלא שלשלת ארוכה של טבעות פעולותיו להאחז בדרך העולה בית ה'.

ועוד כפלים לתושי' שרק בכחו זה ימלא האדם גם חובתו בחיובי אדם לחבירו בכל המדות הטובות הנדרשות מהאדם, ועל כעין זה אה"כ: «עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך», שכל המדות המגונות והנשחתות יוצאות רק מהעדר בינת האדם את עצמו והיותו, וכל מה שקרוב אליו יותר, נשכח זכרון ידיעתו ממנו יותר.

וחכמינו ז"ל האמתיים שירדו לעומק בתי הנפש, עפ"י רום חכמת האלקים אשר בם, אמרו: «מה יתאונן אדם חי» «דיו באשר הוא חי»; עד כמה הדברים מאירים; «מה יתאונן», שאם רק יש לו אחת, והוא: הכח להתאונן, הרי חי הוא, ואם אין לו כל, רק מה שהוא שחי, הרי כבר אין לו מה להתאונן, אם רק ידע מה שיש לו, והלא מה רב רכוש האדם רק בכח החיים שיש בו, אם רק לא ישכח מה שיש לו, עד שלא יוכל להתאונן עוד, והדברים עמוקים להמתבונן בם. כמה חסר להאדם המעונה ביסורים ועוני ומחסור מכל צד, עד שעני זה אין לו מאומה, רק מה שחי, בכל זאת די לו! ואמירתם: די! היא מלה מספקת, ועד כמה מורה זה על עשיר השמח בחלקו אף אם יתאוה, אך כאדם ולא כבהמה כסוס שוטף, אם רק ידע מה שיש לו הרי הוא עשיר.

והנה הכח הזה שבאדם, מגלה לנו תעלומות סתרי בתי נפשו, שהוא יודע רק מה שאין לו, ומה שיש לו אינו יודע כלל. אבל הביטו וראו: איך האדם הנה עצמו, העשיר, ברוב טובו וברוב עושרו, והנה דעתו נטרפת עליו בגלל מחסור באיזו מרכבה נאה מהמשובחות שחסרה לו, או בגלל איזו משרה גבוהה שחסרה לו!.

אור מאמרי מוסר יהל קכא

הביטו נא וראו: כשיפגוש איש את אחיו המעונה באמת, וכשיתבונן עליו, ומה גם אם תבקשו ממנו עזר עבורו, הלא תראו שיתחיל לחשב ולהמציא לפניכם: כלום מה חסר לו? הרי יש לו בית, יש לו גינה, יש לו גם פרה, ויש לו גם איזה בן או בת העמלים בזעת אפים ומרויחים איזו אגורות... ראו נא והשתוממו: איך נהפכה תכונת האדם הלזה, שיודע רק מה שיש לו לחבירו, ומה שאין לו, ומה שחסר לו, ומה שכואב לו — אינו יודע מאומה, אינו מכיר ואינו מרגיש... ראו דור תהפוכות בנים לא אמון בם, איך הוא מתהפך: על עצמו יודע רק מה שחסר לו, ואינו יודע כלל מה שיש לו ועל חבירו יודע רק מה שיש לו, ואינו יודע כלל מה שאין לו... ואם נאמר, שכך נבראו עיני תבונת האדם: שעל עצמו יביט רק מה שחסר לו, ועל חבירו יביט רק מה שיש לו; אבל צאו נא, וראו נא: במה שנוגע למעלות האדם, קניני נפשו, איך האדם במה שנוגע לעצמו מלאו כל בתי נפשו רק במה שיש לו; יש לו תורה, יש לו חכמה, יש לו דרך ארץ, וגם יש לו עושר, ואין לו מאומה מן החסרונות, אין לו שום גאווה ותאוה וחסרון, כלו סלת נקיה; והביטו וראו איך יביט בעיני בוז על חבירו, ולא יבין ולא ידע כלל, מה שיש לחבירו מן התורה והחכמה והמדות. רק כל חסרונותיו של חבירו תמיד נגד עיניו ויראה עליהם באצבע, איך הוא מתגאה, איך הוא מסלף מעשיו, איך הוא בלתי נאמן; קיצורו של דבר הוא כולו מעלה וחבירו כולו חסרון; הרי לפנינו תהפוכות בקרב לב האדם פנימה מחסרון חינוך עפ"י התורה המישרת מעקשי הלב.

רואים אנתנו מזה, איך כל יסודי חיובי האדם בינו למקום ובינו לבריות, בנויים על יסוד אחד: הכרת המציאות כמו שהיא, מהות עצמו, ומהות בריאותו, שיכיר מזה את רבון העולמים, ומהות עצמו וכל קניניו, שידע מה הוא לחבירו, ואם אך לא ישתמש כראוי ולא ידע מהותו, הרי הוא מהפך את הסדר, סדר בנין האדם והעולם. ורק בהגיע האדם למעלה של שני הפכים כנ"ל, אז יוצא מזה עול מלכות שמים שלמה.

„אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלקים למלך“ (תהלים מ"ח); „אהבת צדק“, זה אברהם שאהב להצדיק בריותיו, ו„תשנא רשע“, ששנא להרשיע בריותיו (ב"ר פמ"ט). אברהם המטיב לכל, „ויטע אשל“ ולגבי חבירו — אף על השעים במדה זו: כסדום!... אשר „השחיתו התעיבו עליה אין עושה טוב“, לא התקצף עליהם, אלא עמד והפציר להצילם מרדת שחת. הנה כאן הפכים: לגבי עצמו — לגבי חבירו!...

והנה מהות התפילין: מנהג בשר ודם, מי שיש לו איזה מעלה ונושא עליו אות על מעלתו ומהותו, מה הרושם שנרשם על אות הכבוד? רק כבודו של המכובד, גבורתו ותפארתו, אבל היתכן שישא אחד עליו אות כבוד ויהיה רשום עליו מעלותיו של זולתו? אבל לא כן איש ישראל, בשעה שמניח עליו תפילין

קכב

אור

מאמרי מוסר

יהל

שלו, מה כתוב שם? "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" ! היינו : שאפס זולתו, וא"כ נושא עליו אות ומעיד שהוא בעצמו אין ואפס, ורק ד' אחד ואין זולתו, וא"כ במה מתקשט? ולא עוד : אלא "וראו כל עמי הארץ ויראו ממך", מהי היראה שיש לירא ממי שמעיד על עצמו שהוא אין ואפס? אבל כל זה מעלתו של איש ישראל, כי עיקר היראה של כל הנבראים בצלם אלקים הוא רק מפני הכרת האמת, ולפני האמת הכל יכרעו בדרך. ויש להשתומם איך משפטי התורה שנועדו להדריך את האדם, אף הקטן שבישראל הדרכתו כאילו הוא פילוסוף וחכם גדול, כי הלא כל התורה נתונה לכל אחד מישראל משעה שהוא בן י"ג שנים, ואף אם הוא הדיוט שבהדיוטים מחוייב הוא לשמור אותה התורה בעצמה כגדול שבחכמים, וזה מושכל ראשון שהגדול שבחכמים מוצא בכל מצוה מראשיתה עד סופה עניני חכמה גבוהה למעלה ראש, כן הדור בלבדו אף קטן שבישראל בשעה ראשונה שמכניס עצמו בעול שמירת התורה ולובש התפילין בפעם ראשונה, ואומר : "ברוך אשר קדשנו במצותיו" וענין הקדושה הוא : מופרש ומובדל, והיינו שאומר : הנני מודה לבוראי על חלקי בחיים שזיכני להלבישני בגד תפארה וקדשני, אינני כשאר האדם שיודע לשמור רק את עצמו, ולרומם רק את רום ערכו, ולבקש רק קניני עצמו, לא כן אנכי איש ישראל, עבד לבורא עולם, אשר קדשנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וצונו להניח תפילין, וזאת היא תעודתו להיות מבין את האמת כפילוסוף גדול, לא לרומם קרן עצמו, אלא להבין האמת כמו שהוא : שאני בעצמי אין ואפס, רק, "שמע ישראל" : שמע המציאות האמיתי, שרק "ד' אחד" ! ואל תטעה את עצמך ; וכל אחד מישראל קורא את הקריאה הגדולה הלזו כאילו הוא הנהו האחד היודע, הצופה את האמת ומודיע לזולתו, כי הוא הנהו המרגיש את האמת במלוא המובן, וזאת היא תעודת כל איש מישראל, להכיר במדע שכלו כפילוסוף הלזו, ולמצוא בעצמו הרגשת האמת חזקה כל כך שלא די שיודע האמת בעצמו לעצמו, רק הנהו גם מודיע לזולתו, ועליו החובה לחזק את האמת ולפרסם בעולם לזולתו, כי "ד' אלקינו ד' אחד", וזולתו אפס, ולא זו בלבד שאינו מתבייש בידיעה זו שהוא אין ואפס, לא די שאינו מעלים ידיעה זו, רק הנהו כותב וחותם על קלף חזק ודיו שחור, ועושה לזה בית מהודר, ומניח הדברים כתובים וחרותים ולובש על רום פסגת מוחו מקום משכן כל תבונת האדם, ומודיע בקול אדיר לכל באי עולם, והרי הוא מדבר אליהם שישומו אזנם היטב לקול קריאתו : "שמע ישראל" ! מה ישמעו? שהוא אין ואפס ורק ד' אחד ; ובשעה שעמי הארץ רואים אמת מאירה כזאת, ורואים הם ששם הד' נקרא עליך, שאתה צועק בקול בשם ד', יראים הם ומזדעזעים מעם חכם ונבון כזה, ולכן אחכו"ל : "אלו תפילין שבראש", ברום פסגת המוח, שמתפאר ומגלה לעין כל את אמונתו והכרתו, ובזה ניכרת מאד חכמתו הגדולה כי רבה היא.

אור מאמרי מוסר יהל קכג

המבואר מכל זה, שכמו שמי שקולע חיציו למטרה ידועה עליו לבלי להסיח עיניו ודעתו אף רגע ממקום מטרתו, שאם רק ישים עניו לצד אחר הלא יחטיא את המטרה, כן "כחצים ביד גבור כן בני הנעורים" שהוא חינוך האדם, עליך לבלי להסיח דעתו אף רגע ממטרתו ותכליתו, למה חיצו פעולותיו יכוננו, ורק אז יקלע למטרתו.

בכל לבבך

מצינו מאחז"ל (סנהדרין צ"ט): "כי אדם לעמל יולד", איני יודע אם לעמל פה נברא, אם לעמל מלאכה נברא וכו', ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, כשהוא אומר "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו", הוי אומר לעמל תורה נברא". ויש להבין מה היה הספק, הלא דבר פשוט שהתורה עיקר מלאכת האדם?... רואים אנחנו כל פעולות האדם על ציר אחד יסובבו, והוא: "ההנאה", שהיא תכלית מטרת האדם, והסיבה להביא את האדם לידי מטרתו זו היא: "התשוקה והחמדה", כשיתעורר אצל האדם חוזה התשוקה להגיע למטרת ההנאה, או יבוא העמל, שהוא הגרון ביד החוצב, ובלא עמל לא ישיג האדם מטרתו, אבל נשמת העמל המכריחתו להטות שכמו לעבודה ולעמל היא: התשוקה והכוסף, בשומו את תכליתו נגד עיניו: ההנאה; אדם מצייר נגד עיניו הנאת העשר, ובכל זאת עומד לנגדו גודל העמל לעזוב את בני ביתו ולנדוד ארחות ימים להיות נע ונד בארץ אחרת, וכאשר תתגבר אצלו התשוקה או חוגר שארית כחו ועושה הכל למען השיג את תכלית — ההנאה. וע"ז אז"ל: "עינא וליבא תרי סיטוריי", "העין רואה" — היינו ציור התכלית, "והלב חומד" — היא התשוקה, ואז כלי-המעשה גומרים, וזה משכרו כ"כ עד שכל הקשה קל בשבילו, ובלבד שיגיע לתכליתו.

והנה כבר אמר הכתוב: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשינה אז תבין יראת ד' ודעת אלקים תמצא", כי זה דבר פשוט מאד, כי התורה הלזו המסורה לאדם הלזה, הנה האדם הזה בכל כוחותיו וחושיו והרגשיו אלו, שהוא מסור לבקש בהם את הכסף והמטמונים, על האדם הלזה וכוחותיו אלו מוטל לבקש את עניני תורתו. והנה לכאורה הדבר יפלא, התורה הק' מקור כל החכמה והמדע, ואשר היא שמותיו של קב"ה, ונעלמה מעיני כל חי, ועניני העוה"ז הרי שפלים הם בתכלית השפלות, איך יתכן ששליח אחד יישלח לשתי אלו השליחויות הרחוקות זו מזו מרחק נורא? היתכן מי שישלח את היאות להיות חתן המלך ולישא כתר מלכות בראשו, שישלח אותו לנקות ג"כ את הרחוב? ולא עוד אלא שעבודה שפלה זו ימצא חן בעיני המלך?!

אבל אז"ל: "ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך" — בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע, והתמיהה ידועה: איך לעבוד ביצה"ר? והנראה, שיש שלש חלוקות

קכד אור מאמרי מוסר יהל

בעבודת האדם המוטלת עליו ע"י התוה"ק. נראה, למשל, מכונת הקיטור המושכת כל העגלות הטעונות משא לעיפה, בכל זאת מושכת היא, אחרי שאין לה כח מושך לצד אחר שכנגדה, אבל אם נקשור מכונה כמותה לצד שכנגדה תשאר חמר-גמל, פעם מושכת לכאן ופעם מושכת לכאן, והגוברת תמשוך מעט יותר לצדה, אבל אם נקח את המכונה השניה ונעמיד אותה ביחד עם הראשונה שימשכו לצד אחד, אז תלך בטח דרכה באין מפריע, כן ממש האדם בכוחותיו: יש אדם שאין לבו מושך כלל לשמים, וכל מעשיו אינם אלא כרצון טבעו, הנה זה לאו בר נש ורק כבהמה זו, אשר ע"ז נאמר: "וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב", אם כי גם הוא נהנה מעשב, בכל זאת אם נאמר לאדם שניתן לו בשכרו הרבה מהתבן והקש לאכול, ואם יטען: הלא אדם הנהו ואינו נהנה ממאכל של תבן, נשיב לו שניתן לו גם כן את טבע השור: שיהנה מהתבן, הרי בודאי לא יקבל זה לעונג בשתי ידיים, כי רק השור שמעולם לא היתה לו בינת אדם יתנה מזה, וזהו: "בשקוציהם נפשם חפצה". ומזה יוכחו לדעת אותם בני אדם שמבליים ימיהם בכל מיני צחוק ושעשועי-הבל, ובהזכיר המעורר אותם: "ראו נא במה תבלו עתכם"? ישיבו אמריהם שהם נהנים מזה... עד כמה נואלו, שלא די להם שמבליים עתה בהבל, אלא עוד יהנו מההבל, עוד "נפשם חפצה".

אבל אלו הנקראים בינונים, מצינו שאז"ל: "וייצר בשני יודין — אוי לי מיצרי, או לי מיוצרי". היינו, שכשם שהוא מרגיש כאב בשעה שעוזב תאותו, כן מרגיש כאב בשעה שעוזב תורתו. שתי מכונות אלו קשורות בו, יצרו מושך אותו לצד זה ורוח יוצרו מושך אותו לתורתו. זהו גדר האדם שאינו נשחת להמשך לגמרי אחר יצרו הרע, ואחר כך, כשהוא מתרומם אל על ומשלים את עצמו, יש בו שתי בחינות: יש כובש את יצרו, ויש מושל ביצרו, גדר הכובש הוא: שעדיין יצרו חי, המכונה עדיין בתקפה, אלא כובשה לפי-שעה, בכדי שתוכל המכונה של יוצרו להתגבר על היצר ולמשוך לצדה. אבל לא כמכונה חומרית מכונה רוחנית, שאף אם יכבשנה במעשה, מ"מ רוחנית היא, ולבו הומה עדיין אחרי היצר, ואחרי כל תאוה, ואף אם בפיו יאהוב הטוב, אבל בלבו תוססת עדיין גם אהבה לכל תעלולי היצר. אבל כשנאמר: "בכל לבבך" הרי מלות התוה"ק במלא מובנן מורות שלא ישאר שום הרהור אחר, ואיך יתכן? על זה הוא אומר: ב"שני יצריך", ביצר טוב וביצר הרע, עד שכבר שתי המכונות קשורות לצד אחד למשוך את כל כחות יצירתו רק לשמים, וזהו בחינת מושל ביצרו, שגם יצרו עובד כעבד למושל.

וזהו שאז"ל: "אדם לעמל יולד" — איני יודע אם לעמל מלאכה אם לעמל תורה. רואים אנו את האדם איך לבו מושכו לכל הבלי העניינים השפלים, ועומדים אנו כמפקקים ותוהים אם יתכן כלל שיעמוס השם ב"ה על אדם הלזה עמל תורה, אידיאל נשגב כזה, אשר יאות רק למלאכי מעלה, להיות דבוק במקור החכמות,

אור מאמרי מוסר יהל קכה

כשהוא אומר: "והגית בו יומם ולילה". אבל כשנראה ונרד לסוף תכונת איש ישראל, איך בכחו להתפשט מכל שפלותו, ואף הריקנים שבישראל מלאים מצוות כרמון, היינו: שבתוך-תוכם מצפון נעלה הנמשך לכל אידיאל נשגב ולכל מדה נכונה, אם רק ימשכום ולא ידכאו את רוחם, אז נראה שלעמל תורה כולם מסוגלים, אם רק יעירו את מצפון לבבם. אז יוכלו להגיע גם למדרגה של מושל ביצרות, שהוא: "בשני יצריך".

אבל כדי שהאדם יוכל לקשר את מכונת יצרו הרע שימשכו מעשיו לשמים, הוא צריך קודם לדעת מהות יצרו. עיקר היצר כבר ביארו המחברים שהוא: המדות הרעות שביסודות הנפש. האדם, הנברא מד' יסודות החומר, שהם אש, מים, רוח, עפר, מקבל מהם מדת כחות היצר הרע שהם: כל המדות המגונות. ה"אש" היא המתרוממת למעלה, וממנה תבוא להאדם מידת הגאווה והכבוד להתרומם. על כל סביבו, ולבו מושכו תמיד להגביה עוף, גבוה מעל מצבו שהוא עומד בו. "מים" הם המצמיחים ומרווים את האדמה, ומזה נמשך כח ההנאה והתאוה. "רוח" הוא יסוד כל דברי רוח, כל חלאת הלשון והדבור. וה"עפר" הוא תכונת העצלות והעצבון להיות מונח כאבן דומם, והוא המנוחה. ועל זה אמרנו שעיקר היצר הרע סובב על ההנאה והתשוקה, והם מביאים ומעוררים את העמל. והאדם הנלבב, כשירומם מחשבתו לדעת מהותו, כי הוא-הוא שנברא בצלם אלקים, ימצא לדעת כי הנאה זו ממש שהוא מתאוה, אינה אלא סמיות עינים, והפילוסופים הראשונים פרשו ממנה בשביל הטעות שבה בלבד, ששכלם לא הניח להם שתוליכם התאוה-סמואי עין.

והנה, כשיתבונן האדם ימצא שהעמל וההנאה שמתעסק בהם בענייני העולם הזה, שונים הם מענייני הרוח והאידיאלים הנעלים כשמירת התורה. שהרי העמל הוא בשני עתים: בזמן העבודה ובעת ההכנה להעבודה. למשל: מי שעליו לקום בלילה, בליל סגריר וגשם וקור, לנסוע לעסקו, הרי מלבד שקשה לו כל עת העבודה, הן קשה לו גם ההכנה, בעת צאתו מבית חם. וכן מי שעליו לקום בעת ההיא לילך לביהמ"ד ללמוד. שהרי באמת קושי העמידה ללמוד הוא רק בעת ההכנה, בשעה שמתאר לפניו היצר את הקושי והכובד, אבל כשיקום וישב ללמוד הלא נפשו כבר מלא ענג, שמרגיש הוא בחכמת לימודו ומתענג עליה. וכן כל מפעל טוב, ומה גם כשיגמור מפעלו, כמו מי שהולך לדפוק על פתחי נדיבים לעשות חסד, הלא מרגיש הוא במלאכתו עונג החסד שהוא עושה, ומכל שכן מי ששם זכרון ה' נגד עיניו, וכמאמר התנא: "דע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך". הרי יש לו עונג במלאכתו, ועונג אחר כלות מלאכתו, והעמל והכובד נשארים רק בזמן ההכנה, ובדמיון, כיון שאז מצייר היצר נגד עיניו את הכובד לגדור בעדו כל פעולה טובה; לא כן בעמל עולם הזה. כאן מעמיד האדם נגד עיניו את התכלית, שהוא הריוח וקם תיכף בלי ליאות, ומרגיש עמל רב

קכו אור מאמרי מוסר יהל

בעת עבודתו, כי גם נסיעתו, גם ישיבתו בחנות בקור הכל הלא אינו אלא סיבה, ולבסוף לאחר שמשיג את התכלית, כשמתבונן על מה עמל, ומה הועיל, ומה יש בידו, מה ימצא?...

וזהו מה שאמר דוד המלך עליו השלום: "ואני קרבת אלקים לי טוב". כי אותו הכח המתאוה ממש, הלא יוכל האדם לכוון אותו שיתאוה לטוב האמיתי, לדבקות בתורה, אם מצד הנאת עסק החכמה, ואם מצד שכר ורצון ה', ואחרי שימצא את הנקודה התכליתית שהיא לטוב לו, או יולדו התשוקה והכוסף. וכן כל המדות: קנאה, — קנאת סופרים, כבוד, — אין כבוד אלא תורה. וכך יוצא שמכונת היצר הרע ממש תמשכהו לעבודת התורה והמצוה יחד עם יצר הטוב, ושניהם כאחד יולידו את העמל שהוא רק להסיר את הקשיים הדמיוניים בעידן ההכנה, כמו שבררנו. וכענין שנאמר אצל ישכר: "וירא מנוחה כי טוב ונחלה כי נעמה ויט שכמו לסבול": על ידי ראייתו את התכלית נתחזקה אצלו התשוקה והולידה את חפץ העמל.

נמצא שהאדם בכחו לחיות חיי עונג ונחת, שממלא חפץ כל מדותיו המושכות אותו להנאה ועונג, ובכל זאת לבו מסור לשמים, וזהו "נחמדים מזהב" ו"מתוקים מדבש", ואחר כך נוטל עוד "עקב רב", וזהו "בשני יצריך", לפי מאמר חז"ל הנ"ל.

חכמת התורה ושכל האדם

אמר הכתוב: "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", ואז"ל: "מנהגו של בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק. מנהגו של הקב"ה כלי ריקן אינו מחזיק, מלא מחזיק, שנאמר: "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה" "ויהיב חוכמתא לחכימין". הרי שדימו את החכמה לדבר ממשי שצריך כלי להחזיקו. ומהו הכלי שמחזיק חכמה? מובן, שכמו שלכל דבר גשמי יש כלי מיוחד לאותו המין — התבואות בשקים, באוצרות, וכל דבר נוזל כיין ומים בכלים, ובעלי חיים בבגינים, — כן ממש כל ענינים רוחניים ושכליים ישנם כלים מכלים שונים בכחות האדם המחזיקים אותו כח הרוחני; המח — משכן השכל, לב — חושב, כליות — יועצות, והנה: מהו הכלי המחזיק את התורה הנתונה משמי-מעל, מקור כל החכמות, שעשוע של בורא עולם?

מובן, שכל מה שהדבר נכבד יותר, מחזיקים אותו גם בכלי נכבד יותר. פנינים יקרות מחזיקים בכלי זהב, וזהב בכלי כסף. כענין "תפוחי זהב במשכיות כסף". הנשמה העליונה, צלם-אלקים, השכל הנעלה אשר נאמר עליו: "ויפת באפיו — מאן דנפת מדיליה הוא נפת", וכענין "קוב"ה ואורייתא וישראל חד הוא" הרי מן ההכרח שיהי' קיים בישראל כח מחזיק את התורה, גבוה מעל גבוה, חלק אלוהי ממש, עד שהפליגו חז"ל באמרם: "חד הוא", כי לולא כן לא היה כח באדם להחזיק

אור מאמרי מוסר יהל קכו

תורה קדושה הלזו: ונרתיק התורה, שהוא השכל, הוא מרומם מאד ברוחניותו מפאת היותו כלי מחזיק התורה, וכמו שהזהב, שהוא כלי של פנינים, נוצץ ומבריק, כן הכלי של התורה, שהוא השכל, הוא נכבד להפליא, עד שכל החכמות שבעולם, שממלאים תבל ומלואה, וכל היצור משתעשע בהן, הן רק בבחינת נרתיקה של התורה. וכן גם בדעות ובמדות. הרבה ניתן להבין גם בהשכל, נרתיק התורה. וכמובן: נרתיק של דבר רוחני מוכרח הנרתיק להיות במדה ומשקל כדי להחזיק הטמון בו, ממילא מוכרח הדבר שיהי' גם להשכל השתוות לתורת ד' כדי להחזיקה, ולכן ראינו הרבה חכמים שעמדו בעולם והשיגו להבין הרבה בדעות ובמדות בשכלם בלבד, שהוא נרתיק התורה, ורק על בחיריו נגלה ד' בהדרגה ונתן להם תורתו, מקור כל החכמה והמדע; ועלינו לשבח ליוצר כל על המתנה הטובה שנתן לנו, וזה: "כלי מלא מחזיק", שכל מה שהאדם מזכך שכלו, יש לו כלי לקבל תורת ד'.

ועלינו להכיר עיקר הבדל תוספת התורה על שכל החכמים, כי משום שגם הנרתיק הוא משובח כל כך ידמה לו לאדם שהוא הנרתיק הזה, הוא התוך הפנימי. וכשנרד להבין עיקר יקר תפארת תורתנו הק', היקרה יותר מפניני השכל, נמצא שהעיקרים המבדילים הם:

(א) הפילוסוף ישים עיקר לעיון שכלו בלבד, לרומם רק את השכל. ובאה התוה"ק והרכיבה גם את המעשים הגופניים, כאז"ל: "תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים". זהו היסוד הראשי.

(ב) הפילוסופים, אחרי שעיקר חכמתם בעיונים דקים בלבד, לא יוכלו להשפיע ולמסור חכמתם לאחרים, אלא רק ליחידי סגולה, אלה ששכלם חד, בעלי עיון, אבל אין בכחם למסור שיטתם להמון עם, כי מתרוממים הם עליהם ומתרחקים מהם מרחק רב. והנסיון מוכיח כי הפילוסופים הקדמונים היו להם תלמידים מיוחדים מובחרים ולא יותר. לא כן תורתנו הקדושה שהתלבשה במעשים ראויים לכל, ובן ישראל כשהגיע ליי"ג שנים כבר מחויב הנהו לשמור פעולות ומעשי התורה כהחכם שבחכמים. ולאט לאט יתרומם האדם להרגיש ולהפית רוח דעת במעשיו, עד שיגיע לרום הבנתה, כענין: "שכל טוב לכל עושיהם", וזהו: "עדות ד' נאמנה — מחכימת פתי". על ידי זה שהיא עדות ה' משפטה להחכים אף הפתאים.

(ג) הפילוסופים בהתגברות שכלם מרחיקים עניני החומר לגמרי, ויש מהם שהתרחקו לכת, והבדילו עצמם מאכילה ושתיה ומכל הנאות העולם. עד ששאלו לפילוסוף: איך יעשה אם ישבר החרס שהוא יושב עליו? והשיב אמריו: אם ישבר הכלי לא ישבר המקום, שאין להם עסק עם המעשה והחומר, וכל עסקם בשכלי לבד. לא כן תורת ד' שלא הרחיקה את האדם גם מעניני העוה"ז, אלא שהישירה

אור מאמרי מוסר יהל קכט

קרב? אבל הענין הוא: כי האדם, המכיר את יצרו, משתדל להתרחק מנסיון בכל האפשרי, אבל בכל זאת עליו להכין את עצמו גם למחלוקת עם יצרו ולמלחמה נגדו, פן יבוא לידו להלחם לא ישאר בידיים ריקות. וזהו "ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים", דרך מלחמה, כי שמא לא יוכלו להתגבר, ומשום כך הרחיקם מנסיון. וזהו גדר האדם: להיות מושל ביצרו, להנהיג ולכלכל, לפעמים ימלא רצון עבדיו, ולפעמים יכניעם עד דכא. כן ינהג האדם עם חפצי גויתו ואדמתו, שהרי לא יוכל להשליכם החוצה, ועליו להתגלגל עמהם. וזהו ענין מאז"ל: "לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה", ומהתימא: היתכן שנאמר, שמי שישכיר את עצמו אצל בעה"ב לעבוד בתשלומי שכר מדי יום ביומו, שלבסוף יגיע מזה לעבוד אצלו בחנם? ואיך יבוא מעבודה שלא לשמה שהיא על מנת לקבל פרס, לעבודה לשמה בלא שום משכורת? ועוד: אם עובד הוא "שלא לשמה" הרי הוא כחוטב עצים שהיא רק עבודה פשוטה לצורך גופו, איך יגיע לעבודה רמה של לשמה? אבל הענין הוא כי בעניני עבודה שבגוף מי שעובד הוא המקבל תשלומים, ולזאת אי אפשר שיעבוד הגוף ולא ישלמו את שכר עבודתו, ואי אפשר להגיע שיעבוד חנם. גם בעבודה לשמים משתתף האדם בשני חלקים נפרדים, שני עולמות שהתלכדו לפי שעה: הגוף והשכל הנכבד, אבל העיקר בכל ענינים אלו הם השכל והנשמה העליונה. והעובד ש"לא לשמה" יגיע השכר רק להגוף, ואין להשכל בו שום חלק. וכיון שסוף סוף לא יחפוץ העובד לעבוד חנם, אם כן בהמשך הזמן, כשהשכל יבקש חשבון ימצא שכל עבודתו היתה לשוא וכל תקות שכרו רק הגוף ימלא חוריו, בתשלומי "שלא לשמה" שאין להשכל חלק בהם, וזה גופא יביאהו לעבוד "לשמה", למען יקבל השכל שכרו לעצמו, שכל שכר של "לשמה" הוא בשביל השכל והנשמה. מה שאין כן העבודה של "שלא לשמה", שהיא רק עצת המושל שמכניע את עצמו לעבדיו והוא מכלכל ליתן-מה גם להחומר, למען יתחיל עבודתו ויזדרז בה, ואחר כך כשימשכהו יתן לב לבקש עבודה שכלית טהורה.

וזהו ענין אמרם ז"ל: "אל תקרא כדי שיקראוני רבי ואהי' זקן יושב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא", הרי שכאן מבטיח שכר להחומר לאחר זמן, וזהו היפך אמרם ז"ל: "לעולם יעסוק בתורה ומצוות שלא לשמה", שמקדים לשלם את השכר לחומר, כי זהו גדר האדם: לכלכל עם החומר שלו כמושל המכלכל עם עבדיו, לפעמים יקדים שכרם, ולפעמים יבטיחם על זמן מאוחר, אבל העיקר שיעבדו ולא יתושלו, כי האדם היודע את יצרו עליו להשקיט המית רצון חומר שחפצו תמיד הכבוד המדומה, ובכל אלה עליו לשמור את זכות שכלו, את העתיד שלו, לבל ימשך גם הוא אחרי תשלומי הגוף, שהם כאין לעומת השכר הנצחי, כי האמת הוא שאין גוזרין על האדם שישכח את כל השכר הנצחי המזומן לו ולא

קל אור מאמרי מוסר יהל

ידע ממנו, ואם כי מצוים על האדם שילמוד "לשמה", אין מצוים עליו בשביל זה שיעזוב־מה מכבודו, ושיוותר על תשלומי עולם העתיד, והם מלהזכיר שהאדם לא ירגיש כלל משכר הנצחי ומהעונשים הנוראים, כי איך יתכן למי שמבין מה שאז"ל: "יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", והדברים כמשמען — איך ישכח עושר גדול כזה? ומי שיודע את העונשים הנוראים, איך יוכל להתעלם מהם? והרי זוהי מצוות עשה של יראה: לירא מפחד עונשי שמים, ודהמע"ה בכל תהלותיו, וכל החסידים מדברים רק מנועים עולם העליון.

אבל אז"ל: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס". והן גבורותיהם ורום הכרתם, חכמת אלקים אשר בלבם. שלאחר ידעם והבינם ששעה של קורת רוח שם יפה מכל חיי העוה"ז, בכל זאת תתלהב בלבם הכרת רוממות יראת שמים, יראת הרוממות, שידעו כי "יפה שעה אחת של תשובה ומע"ט בעולם הזה מכל חיי העולם הבא", כיון שאם זוכה אדם יצור שפל, ילוד אשה, למלאות רצון יוצרו ובוראו ולעשות קורת רוח לפני כס מרום, יפה זה אף מ"כל חיי העוה"ב", שאף אילו לא היו כלל תשלומי העוה"ב גם כן הי' עובד בכל שארית כחו ואונו רק למלאות רצון יוצרו. ובכל אלה בל ישכח אף את תומרו ואת יצרו הרע אשר שאיפתו תמיד לתאוותיו הזמניות, ויתעורר לפעמים להרגיעו בתשלומי השכר אף בשבילו, וזהו שמזכירו בלחישת ש"סוף הכבוד לבוא", למען לא יצא ארי מסובכו, ולמען יתנחם החומר ויתרצה למשוך בעול אשר ישים עליו השכל, היודע את הכל והמבין כי "יפה שעה אחת של תשובה ומע"ט מכל חיי העוה"ב. וכשם שהשעות מתחלקות בכמות, כך הן מתחלקות אף באיכות כי תורה היא נצח, וחלק כל־שהו מנצח הוא ג"כ נצח. וכן חלק מאמונה, אף כחוט אחד, דיו לחייב את האדם בשמירת כל התורה, ואחרי שאף בלתי מאמין אי אפשר שלא ישאר בלבו שום ספק, שמא טועה הוא, כי זה לא יתכן, כי שלא להאמין בודאי אין על כך שום מופת, לזאת יזהיר הכתוב: "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים", ומזהירו: "וחרה אף ד' בכם ועצר" וגו', ולכאורה אם הוא עובד אלהים אחרים אם כן אינו מאמין, ולמה יפחד מאזהרת אלקי אמת, אם אינו מאמין במציאותו, שהרי יש לו אלהים אחר? אבל ירדה תורה לסוף דעתו של אדם שאף העובד עבודה זרה לבו יודע שאין בה ממש, ולבו מרגיש שאין לו מופת לעזוב אלקים חיים, לזאת יזהירו: "השמרו לכם פן יפתה לבבכם", שאין זה אלא פיתוי הלב, אבל לבך מרגיש שיש אלקים אמת, לזאת "השמר לך וזהר מעונשו", ו"שמחם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם", כי הם מרגישים את האמת.

עוד זאת נראה בעליל מפסוק זה, עד כמה מסובכים הם כחות נפש האדם, שאף אם הוא עומד ברום מעלת הנפש, עליו לפחד תמיד פן יחתור רצון יצרו

אור מאמרי מוסר יהל קלא

חתירה ויפול פתאום מאיגרא רמה לבירא עמיקתא. הן התורה מזהירה על רום המעלות שאין למעלה מהן, כמו "ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", ודברי התורה הם במלוא המובן, הרי שכל הלבב וכל הנפש מלאים אהבת ד', ולא נותרה שום אחיזה לשום כח רע, בכ"ז מצוה תיכף התורה ומהירה: "פן יפתה לבבכם וסרתם", הרי שעלול האדם לילך מקל אל הכבד: "פן יפתה מעט הלבב, יבוא לידי ו"סרתם" ואחר כך ל"ועבדתם אלהים אחרים", "והשתחיתם"... שהוא נעשה דבוק לעבודה זרה, בחביבות, עד שמשתחוה לה. ועוד אז"ל: "כיון שאדם סר מן התורה מיד נדבק בעבודה זרה", הרי שמשולב אצל האדם זה בצד זה: רום מעלת נפשו, ושפלות תחתית חומר, והרי הוא ככף מאזנים שאם לא יתחזק לשמור נפשו בכל תקף, מיד יסור לדרך חומר. ועד כמה הדברים נפלאים ומרעישים נימי לב מבין ומרגיש המכיר את יצרו. ולא לחנם אמרו חז"ל: "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין", שרק מי שברא את היצר הוא יכול לברא את התרופה, שהיא רק התורה הקדושה? אבל נשגב הדבר מחכמת חכמים, אף המחוכמים ביותר שיוכלו למצא מזור לכחות דרכי לבב אנוש. היאומן רום השגת בינת חז"ל, להגיע להערכה, שיפה קורת רוח של שעה אחת בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, וזה כולל כל מיני ענג וכל מיני הצלחה שיוכלו להמצא תחת כפת השמים, ואחר כך להקיף ולהחליט שיש דבר יותר נשגב ויותר נעלה גם על ערך כל חיי העוה"ב, שהוא נצח-נצחים של שעות, שכל שעה כוללת יותר "מכל חיי עולם הזה", ואיך יוכל מח אנוש להקיף ולהגיד ששעה אחת של איזה מעשים טובים יותר יפה? ואם כן אין לך דבר מעיד על רום השגה וזיכוך נפש יותר מזה, שלכל זה יוכל להגיע מי שזכה להדבק באהבתו יתברך בכל לבו ונפשו ומאדו, ובכל זאת יזהירו הכתוב להשמר, פן ישתחוה לעבודה זרה שהיא אפס ואין, בול עץ. אבל זה לעומת זה עשה ד': כשם שאי אפשר לשער רום מעלת הנפש, כן אי אפשר לשער שפלות דרכי היצר והחומר, ושני כחות אלו משולבים וסבוכים כל כך עד שאי אפשר אף להסיח דעת, פן יתגבר השפל, והכתוב מזהיר ומאיים: "השמרו לכם פן..."

לזאת באה לנו התורה הקדושה לומר שנחזיק לו לאדם להכיר את יצרו, ואם כי "חמושים עלו בני ישראל", בכל זאת "ויסב אלקים", פן "בראותם מלחמה — ושבו מצרימה", ולכאורה: איך לחשוד אותם בשפלות כזאת? הן עם יוצא ממצרים, ורואה מחזה שדי בכל הנסים והנפלאות, ד' הולך לפניו, ומי יכריח אותם לשוב לכור עוני, מקום סבל עבדים שפלי ערך? אבל התורה הקדושה ידעה יצר לב האדם, שבהתגבר עליו איזה רצון ואיזה פחד מלחמה, כבר יבולבל שכלו ודעתו ויאבד כל בינת אדם, כל דעה צלולה, וישכח את כל מה שרכש לו מן המעלות והענג וההצלחה, ויחשוב רק להשיג את תפצו האחד שהוא שקוע בו עתה, או

קלב אור מאמרי מוסר יהל

יברח ממה שמעיק לו עתה, אם כי אלפי מכשולים עומדים להפילו למקום שיברח — הכל ישכח. כאלה וכאלה יסמא היצר את דעתו, כי זה כל מטרתו.

הן זאת קצות דרכי יצר האדם, אף בעניני עולמו השפל מתהפך האדם מתכונה לתכונה וממצב למצב, ובשעה שיגבר חפצו יברח למקום אחר אם כי גם שם פח טמון לרגלו, והרי זה כחולה המתהפך מצדו האחד שמכאיב לו על צדו השני, אם כי ההוא יכאב יותר, בכל זאת בשעה שבורח מכאב זה ישכח את הצפוי לו בעוד זמן קטן. לזאת דרכי היצר עמקו מאד, כי מה תקות הסומא שיאירו אור, סביבו. אף אם אור עולם נגדו, אם עינים אין לו? כן מה תקות אנוש בהתגבר עליו יצרו המבלבל דעתו ושכלו, שלא יראה אור האמת, אף אם מחזה שדי נגדו, הכל ישכח אם כבר עיוור הוא, ובאה התורה הקדושה ללמדנו שני אלה: אמנם, על האדם להודיין תמיד בכלי-תותח להלחם ביצרו, אבל בכל זאת יראה ככל האפשרי להתרחק מהפגש עמו ולא לבוא לידי נסיון, וזה כלול בשני הדברים שצוה השם יתברך: „ויסב אלקים“, שלא יפגשו בלוחם, ובכל זאת „וחמושים עלו“ גם בכלי קרב.

יוצא מזה: שכל עיקר תרופת התורה הקדושה היא איך לשמור רגלו ממלכודת שפלות חומרו, שהוא יצרו הרע, כיון שאין שום דעת אנוש יכולה להגיע לדעת כח יצרו, אם לא מי שברא אותו, כאמור: בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, ואל ידמה אף שכל פילוסופי שיגיע לזה, כי „בראתי תורה“ — שגם התורה הקדושה היא בריאה, שאין שום אדם יכול לברוא דבר, אלא השם בלבדו.

והנה כשם שהאדם חומרי ורוחני משולב בבריאתו, כן התורה הקדושה משולבים בה החלק המעשי והחלק העיוני, וכשם שהאדם מתחלק לשני חלקיו, חלק הפעולות הממשיות וחלק הקנין הנפשי, כן כל חלקי מעשה המצות יש בהם מצד-מה דבר ממשי, ומצד שני החלק הנפשי, הן הדעות הנשגבות המשוללות כל דבר חושי-ממשי, והאדם המורגל להשיג איכות הענינים, והוא תמיד קשור בהגשמה מטבעו, רחוק הוא מהשיג את הנקודה הזכה ממושג משולל כל הגשמה ולאט-לאט מרוב הרגלו מתגשמות והולכות גם הרגשותיו הפנימיות, עד שהן משומרות בו לפי ערכו ולפי המושג שיש לו.

האדם המעולה, המתרומם בדעותיו למעלה, עד רום הרגשותיו במדע, מתפשט מכל השגה מוחשית ומכל ענין גופני, אם כי נשמתו אצולה ממרומים, נשמת חיים, יתכן שיוולד מזה ג"כ חסרון, בזה שהוא מתרחק משוכני בתי חומר, וכולו אומר כבוד רק בחלק העיוני, וכל עניני החומר כאין נחשבו לו, עד כדי כך שלא ידע ולא יגיע להבין עד כמה כח החומר, שהוא יסוד ברייתו, שנברא עפר ואפר, תותר חתירה תחת כל השגותיו הרמות.

ואמרו חז"ל: „כל המתגאה אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו“, ואמרו:

„יודע רבונו ומתכוין למרוד בו“, כענין בלעם הרשע. והדבר מבהיל: איך יתכן שבעלי השגות כאלה ימרדו במה שהם יודעים ומכירים? אבל הענין הוא, כי אף האדם המעולה ביותר, אם אמנם בשעה שהשגותיו מתעלות מבין הוא הרבה, אבל תקנתו לפעמים קלקלתו, מפני שמתרומם הרבה ואינו משים לב לעניני חומרו. לא ידע להזהר מהנחש הכרוך סביב דעתו, אשר אם רק מעט קט יתקרר ויעומם רום השגתו יקפוץ עליו חומרו ויהפוך קערה על פי, — ובלעם יוכיח: לזאת עיקר כונת תורת ד' שכל אדם, אף הגדול שבגדולים, מחויב להרגיל את עצמו להכיר את חומרו ולהכניעו כאלו הי' אדם פשוט כשאר אנשים. וזהו כל חלק מעשי המצות שנבראו כמדת יצר לב האדם, אשר לא יוכל בינת אנוש להבינן, ורק סוד ה' להודיע בריתו ליראיו.

ובזה יתרוממו חכמי התורה על החכמים שאינם תורניים. שברום דעתם ושכלם יתפתלו ויגבר עליו יצרם, מפני שאינם מורגלים בחינוך החומר אינם יכולים להזהר, כיוון שהשכל הפשוט כשלעצמו אי אפשר לו לטעות, וכל דרכי הטעות עיקר הסיבה הוא בחומר, אבל חכמי התורה מתרגלים בחינוך, משיגים האמת, גם יודעים להזהר מתולדות החומר המטעות ארחות יושר.

עוד תלמד התורה הקדושה שהחכם בעיונו הרם לא יוכל להשפיע על זולתו, אלא רק ליחידי סגולה, כי לא רבים יחכמו להתפלסף כמוהם. לא כן חינוך התורה הקדושה: עדות ד' נאמנה מחכימת פתי, שעל איש המעלה ללמד תועים בינה, אשר על פני כל העם יכבד להחכימם. וזהו „ויאמר ד' אנכי אלקי אברהם וגו'“ שהאבות התהלכו לזכות וללמד את כל העם, ולזה נדרשים חינוך ודעת עניני החומר ויצר טבעים של פשוטי בני אדם, ולהתחכם איך לדלות מים עמוקים מלבנות עמוסי התלאה ולהעלותם גם הם במדרגת התורה הקדושה באיזו מידה שהיא. אם כי רחוקים הם מלפנות דעתם לגמרי משפל מדרגתם.

ואמרו חכמינו ז"ל: „בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה שמצוה גוררת מצוה“, שמי שזוכה להתקשר עם עניני התורה הקדושה עד שיעשו קנין בנפשו להיות כטבע המושך, ושכר מצוה-מצוה, היינו שנעשה גוש של מצוה, והתשוקה למעלה היא העד על קנין הנפש, ואז"ל: „שיר השירים קודש קדשים“, מפני שכולו תשוקה, והחשק הוא העד על טוהר הנפש, שכבר התאחד בו טוהר הנפש עם כל פעולותיו עד שמעשיו כולם מקבלים עליהם צורת דעת.

וזהו שאמר הכתוב: „ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין“. היין הוא הנאה גשמית, אבל כשיגיע האדם להשגה רמה עד שכל חושיו מקבלים טוהר הנפש, ואז כלו משוך ודבוק באהבתו יתברך, עד שגם חושיו יתענגו באהבת ד', והרי זה כאוכל האהבה ונהנה ממנה, והרי אין עונג כאהבה, וכמה עונג כלול באהבת ד' בכל לבבו נפשו ומאדו, באהבת אדון כל הארץ ו.

אבל מה עצומה שפלות החומר בשעה שהאדם מתרחק מציורי האמונה הטהורה ומשפיל עצמו מלהתבונן במעלות הנפש, ומתרחק מאלהים חיים. אז גם הקב"ה וחכמתו ותורתו מתרחקים מהאדם, וזהו "הסתר פנים" כמו שאמר הכתוב: "ואנכי הסתר אסתיר".

והנה ברצות האדם לראות את מצב הסתר הפנים אז יראה לעינים ממצב ישראל בעולם, והרי זה: כמי שבא ורואה בית-תפארה, בנוי לתלפיות, עם כל תענוגות בני האדם, מרהיב עין למעלה ראש, ואנשים רבים יושבים בפלטין, מלובשים הדר על מיטב בשר ויין, והחליל מכה לפניהם, ושם בקצה הבית, בחדר הבישול, תחת התנור והכיריים, יושבים אחדים, קרועים-בלואים, וחוטפים עצמות ופירורים הנושרים. היתכן שלא ידון עין רואה שהיושבים בפלטין הם הבנים, ויושבי חוץ הם עניים זרים? האם לא כן מצב ישראל בעמים? אם כי מתפארים במה שהם בנים למקום ונבחרים ומרוממים מכל עם ולשון, ובכל זאת הם המתכלכלים מיובש עצמות של העולם, והרי זה הסתר פנים: שהמשפיע העליון מתרחק ומעלים את עינו מכניו, והסתר זה ממש מביא לידי כך, שנסתרים דרכי תורתנו וחכמתו מעם ישראל בעוון עזבם מקור מים חיים: את תורתו הנאמנה, כי כמו שהאדם מתנהג עם נר ד', עם אור תורתו, כך מתנהגת התורה עם האדם. וכמאמרם ז"ל: "נרי בידך ונרך בידי, אם אתה משמר את נרי אני משמר את נרך". כי נר ד' נשמת אדם.

"סרנו ממצותיך" — גדר הסרה הוא שרואה את הדבר ויסור ממנו. כן האדם רואה את האמת ויסור ממנו. וזהו "סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים, ולא שוה לנו" — אין לנו שום דמיון להשוואה נכונה: את מי אנו מושיבים בראש בנין עולמנו? מה עושים אנחנו לעיקר ברום פסגת ראשינו ולבנו? כל בתינו מפוארים בהיכלי חמד, בתענוגות בשריים, ותורתנו מונחת בקרן זוית כמו בחדר המבשלות, (כאשר נראה בבתים שמחזיקים את ספרי הקדש באיזה חדר קיצוני, במסתרים). מה אנו מכבדים יותר — את התורה או את הכסף והזהב? התפילין שנצטוינו להניח על היד שהיא כנגד הלב, ועל הראש כנגד המח שהם מוצא חיי האדם, המקומות החשובים ביותר — מניחים אנחנו רק על המצח והיד, שהם כמו חדר מבשלים בבנין גופו של אדם. וכל המצוות והצדקה שנצטוינו, ולא ירע לבבך, "לא תאמץ את לבבך", ואין כל מצוה שאין תרי"ג מצות תלויים בה, שענינה כאבר נכבד מאברי הנפש שחיים תלויים בו — עושה אותן האדם רק כמצות אנשים מלומדה, כעצמות היבשות, לכן "אמת עשית", רק "אנחנו הרשענו", ו"אתה צדיק על כל הבא עלינו".

הכרה עצמית והכרת הזולת

איתא במגילה י"ג: אמר ר"ל: גלוי וידוע למי שאמר והי' העולם, שעתידי המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקלין. והיינו דתנו, "באחד באדר משמיעין על השקלים".

כשנתבונן במהפכה שנעשתה בעולמנו, נמצא שני גילויים ראשיים בתכונת האדם, אשר אם אמנם ממקור המעלה מוצאם, דווקא מחמת זה גדולה סכנתם, כי המזיק המסוכן ביותר הוא אם המעלה עצמה הופכת למזיק, כמו למשל: אין לך דבר שמחזיק כח החיים כמו מזון, בלא מזון אי אפשר לחיות. אבל מזה נמשך שהאדם אוכל גם דבר המזיק לו ומשחית חיו, ומי שנשחתו אצלו כלי העיכול, שכל דבר מאכל מזיק לו, הרי סכנתו נוראה, כי אם לא יאכל ימות, ואם יאכל, גם כן סכנתו קרובה. כן ממש האדם בכלכול תכונת נפשו, יש כחות הכרחיים למחית נפשו, שאי אפשר להיות בגדר אדם בלעדם, וכל זה אם הוא בגדר בריאות נפשו העיקרית, אבל אם השחית את נפשו היסודית, נהפכים הם למזיק נורא, אשר סכנתו איומה, כאשר ילמדנו הנסיון.

והנה נבאר את שני היסודות אשר נראים עתה מנסרים בעולם ומה שהפכום.

למזיק נורא:

(א) "הכרה עצמית", שלא ילך האדם כבהמה בבקעה בכל מקום שמוליכים אותה, כי הרי זהו כל יתרון האדם שמרגיש מהותו ופנימיות ערכו: כי אדם הוא, וכי שכל גבוה גזר אלקים על ראשו, והכלל הזה מקיף הרבה מאד, וזה מביא את האדם לכל המעלות הרמות, כי זהו אינסטינקט ראשי, כמו כוסף האכילה שמבלעדי זה אי אפשר לו להביא מאכל לתוך פיו, כמו־כן הכרת והרגשת האדם כי אדם הוא, בר דעת, הן־הן היסוד הראשי שמעורר את תשוקתו לחפץ־מה ולהגיע־למה, וזה מקיף אף את האדם הפשוט ביותר, ואינו מבדיל בין אדם לאדם, כי כולם בצלם אלקים נבראו. והיודע ומבין ימצא, כי כח זה יעמלו כל ראשי התנועות להפיחו בכל האדם, ויקראו לזה: "זעלבסט באוסטויין" ביחס לאדם בכלל או "קלאסן באוסטויין" ביחס להכרה המעמדית. הכלל בזה: להעיר ולעורר את כח האדם הפנימי שידע כי אדם הוא. והרי אין לך מעלה נחוצה מזו, כי זהו ראש וראשון לכל אשר בשם אדם יקרא: שידע כי אדם הוא.

(ב) היסוד השני גם כן גבוה מעל גבוה, והוא: "האידיאה". היינו, ההכרה שיש דבר ומטרה יותר נכבדה, יותר גבוהה מצרכי האדם הגופניים, קיימת איזו שאיפה המתרוממת מעל כל חפצי הגוף הפרטיים והכלליים וההכרה הלזו מביאה את האדם אף לדכא תחת רגליו את כל עניני עצמו, עד שאף מסירת נפשו להורג לשחוק יחשב בעיניו לעומת האידיאה אשר אליה יקלע בכל פעולותיו. ואם כן הרי זו מעלה נפלאה, כי כלום יש יותר רם ונעלה ממסירת נפש לענויים מרים, בפועל

קלו אור מאמרי מוסר יהל

ממש, והכל בלי שום תועלת עצמית רק למען השגת האידיאה אשר אלי' ימשך לבם!...

והנה, אמרו חז"ל: "ד' עוז לעמו יתן" — "מפני מה ניתנה תורה לישראל, מפני שהם עזים": עם בני ישראל מצטיינים בכשרונותיהם ובתכונותיהם המעולות, כאשר כבר נתברר בכל העולם, ומתרוממים מכל עם ולשון. אבל כדי שהמעלות הנשגבות ביותר לא ייהפכו לרועץ, אין כח אחר שיוכל לשלוט בהן אלא תורת ד', שהוא רם על כל רמים, כח עליוני, ורק הוא יוכל לגדור בעדן. רק מי שברא כחות אלו באדם הלזה, הוא היודע איך לגדור בעדם בהגיעם לרום המעלות בשלמותם! ומהו פתרון השאלה החמורה הלזו? איך באמת בא הדבר שהמעלות החמודות גורמות למקור משחת והופכתו למזיק נורא? ומהו מקור הרעות? הבחינה לזה הוא: סוף מעשה במחשבה תחילה. אם באמת האדם מכיר את עצמו להתפאר במעלות האדם אשר בו, לא יוכל להיות בשום ענין שתכלית המטרה הלזו יהא המטריליזם השפל, שסופו ההנאה והתאוה. וכן לא יתכן הדבר אף אם יקרא האדם לעשות למען האידיאה: להטיב לזולתו, להשיג חופש בעולם לזולתו. כי הבחינה הקובעת היא: מהו מבקש לזולתו? ולא יזו מטרה?... כי אם התכלית היא רק הנאה ותאה, הרי הופכת האידיאה עצמה לדבר בטל מעיקרו. השורש אשר באדם הוא שהוא ג"כ חלק אלוך ממעל, וכי נפשו צרורה בצרור החיים, ורק על זה עליו למסור כל חייו החומרניים, ובכח זה יכיר ערך עצמו, ולא יתעלם מהכיר ערך זולתו, ולא ישחית נפשות נקיות, ואף ישמור כל רכוש פרטי בידעו כי גם חבירו ערך גדול נודע לו.

יוצא מזה יסוד גדול: יש לשמור את המעלה שלא תצא ממנה שום מגרעת, וזה לא יתכן אלא בצירוף היסוד העיקרי השני, והוא: שיכוון לעולם למטרה הגבוהה ביותר. התוה"ק אשר החיים הגופניים יקרים בעיניה להתיר חלול ש"ק, וכל איסור נדחה בפני פקוח נפש, בכל זאת לא התירה למסור נפשו להורג בשביל הצלת חיים של אחר, כי מאי חזית דדמא דידי' סומק טפי, אף אם לעשות מעשה בפועל לרצוח נפש הוזהר למסור אף נפשות רבות בשביל אחד, כי אי אפשר להחליף חיים בשביל חיים הדומים לו. רק חיי גוף בעד חיי נפש, שהנפש הנצחית היא המתרוממת מעל חיי בשר, זהו היסוד במסירת נפש, וכגון זה לא תוכל לצאת שום מגרעת, ובזה נכלל היסוד של הכרת האידיאה, שהאידיאה האחת היא: עבודת ד' אחד!

והיסוד השני של "הכרה העצמית", המחויבת לכל בר-דעת חיובה הגדול להזהר שלא לשכוח ולא להקל בשביל זה בחיוב הכרת ערך זולתו, ושיהי' רכוש וקנין של חבירו יקר בעיניו, ושלא יגע שום אדם בקנין חברו, וזהו שכללה התורה הקדושה בסדר של "משפטים", עד שהעמידה ראש לכל קנין של חבירו:

אור מאמרי מוסר יהל קלז

את עצמיותו, אף קודם במעלה לרציחת נפש — הוא החופש הפרטי, העולמי, והוא: העבד, כמו שכתב הראב"ע, ששעבוד אדם לאדם כמוהו הוא הרע ביותר, ועוד שהוא תמידי, ובכל זאת רואים אנחנו גם כן, כמה מחויב העבד למסור גופו וכל כחו לבעליו עד שגם הותר לרבו למסור לו שפחה, והבנים, שהם כחו ואונו קשורים לכל איש בטבע עמוק, וגם את אלה מחויב למסור לבעליו, ולעומת זה חיוב האדון לשחררו לשש ולפרנס אשתו ובניו, ומצות יעוד: אשר כלליות הדינים, ערך זולתו וקניניו של כל אחד, יקר בעיני זולתו.

והנה המן הראה שכל חפצו לאבד את היהודים, נעוץ באידיאה ואינו מכוון להנאת עצמית, שהרי שקל עשרת אלפים שקלים והוציא על זה רכושו. ועל זה הראתה לנו התורה הקדושה שזו אינה הוכחה, והקדימה שקלי ישראל, שהוא אידיאה יותר רמה, אידיאה מתרוממת מעל חפצי הגוף, והיא הקיימת, וזהו "הקדים שקליהם", ושקלי ישראל מגינים עליהם.

ה א ד ם ו ת כ ל י ת ו

כשנבוא ונביט בהשקפה שטחית על יסודי האמונה והבריאה, וביחוד על האדם הנבחר ונשאל לעצמנו: האיך יתכנו הדברים ש"הקב"ה ואורייתא וישראל חד הוא"? קוב"ה, המרומם על כל ברכה ותהלה הוא מקור כל החכמה והמדע, והאדם השפל העוסק כל היום בכל פעולות נמבזות ובכל מלאכה גסה! הלא נשתומם! האם זהו מפעל האדם, האדם הקשור באלהים חיים? רדיפת הממון ומילוי הכרס, חורש, זורע ואוכל? ואיך יתכן שהקשר הזה הוא קשר אמין? האם בחבלי חומר כאלו יתקשר האדם באלקיו אלקי השמים?...

וכן מה גורא המראה של בנין בית-המקדש: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" — להוריד את השכינה בבית בנוי בידי אדם! כבוד ותפארת גדולה לאדם הלזה! היש מצוה רמה ונשאה כזו, לעשות בית לה' בית שבו כל העם רק עובדים לה'?... ושבת, שהיא מיוחדת ג"כ לעבודת ה', הלא מהראוי היה שביום הקדוש המיוחד לקדושה היה צריך לעבוד בו עבודת הקדש שהוא בנין המשכן, ולמה באמת אסור בנין מקדש בשבת?

הביאור: הבריאה כולה נחלקת מדרגות-מדרגות זו למעלה מזו, מברואי מעלה עד ברואי מטה, מלאכי מעלה גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם, ואח"כ הגרמים השמימיים: השמש והירח והכוכבים וכל צבא השמים, הכל מדרגות חלוקות זו למעלה מזו וזה למטה מזה. ואח"כ התחתון: המדבר והחי והצומח והדומם, כולם נחלקים למיניהם למדרגותיהם. וכן האדם בעצמו שהוא כלל הבריאה ובו כלול הכל, יש בו מלבד ד' יסודות — אש, רוח, מים ועפר, שבו גם כן העפר גם מכולם, ואחר כך המים והרוח, ואחר כך האש, שאם כי אף היא מיסודי הבריאה

קלח אור מאמרי מוסר יהל

התחתונה, מ"מ היא מושכת תמיד למעלה, והאדם: הנשמה העליונה שבו, עם כל חלקי השכל כולם, אף הם נחלקים למדרגותיהם. וכן הגוף: הלב, המוח והראש. ואחר כך האברים, יש שהנשמה תלויה בהם, ויש שחלק פועל גדול מהידים תלוי בהם, עד הידים והרגלים, ויש בו גם שער וצפרנים, שהם ג"כ מחלקי האדם בשעה שהם מחוברים, אבל כשנפרדים אין שום מגרעת באדם. וע"ז אמר הכתוב: «אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה, אל תתמה על החפץ», איך יתכן שיהיו באדם הלזה מדות נשחתות כאלה, כי גבוה מעל גבוה שומר, וגבוהים עליהם, שהאדם מורכב מחלקים כאלה גבוה מעל גבוה, עד שיש בו גם צפרנים, כחתול הזה שקורעים ודוקרים העינים. אבל אל תאמר שכולו צפרנים, כי יש בקרבו גם «גבוה מעל גבוה». עד הנשמה העליונה ומשכן השכל. אי-לזאת גם התוה"ק, הנתונה לאדם הלזה, אף היא ג"כ נחלקת בקדושתה גבוה מעל גבוה, יש מצות שיש בהם מיתת ב"ד, ויש חייבי מלקות, ויש חייבי כריתות, עשה ול"ת ומצוות דרבנן. כמ"ש במשנה: «הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה», הרי שיש קלה וחמורה. וכן משתלשל ויורד עד שאין כל פעולה שאין בה חלק טוב, ויש מצוות המחשבה הטהורה כאמונה ומצוות הלב, ויש מצוות שתלויות במעשה, עד שלפעמים גם עבירה לשמה גדולה. אבל כל חלקי האדם מחויבים למלאות תפקידם: כל חלק וחלק צריך לעשות כל המוטל עליו. וכשם שרצון ה' היה שהקשר המאחד את הנשמה והגוף יהיה דוקא ע"י פעולה חומרית, שהיא האכילה, שעל ידי צומח היוצא מהדומם כולם יתאחדו להיות לסעד שיתאחד משכן הנשמה בהגוף, אף שלפי השערת האדם היה ראוי יותר שחיות האדם תהיה תלוי' במעשה רוחני כתפלה ועבודת ה', כן היה רצונו לקשר כל הפעולות במצוות מעשיות, וע"י משכן מקרשים של עצים ומדומם של כסף זהב — שכולם יתאחדו למשכן ה'.

וכשם שיש עבודה מיוחדת מהמות, הנפש והשכל, שהם: חיובי האמונה וחובת הלבב, שאינם תלויים בשום פעולה, מפני שהיא עבודה הראויה לנשמה הרמה, גבין מזה קדושת יום השבת, עד שחפץ ה' היה שעבודת היום הקדוש הלזה, שהוא מורה על האמונה הצרופה, שתהיה דוקא עבודה שכולה רוחנית בתורה ותפלה ומחשבה, עד שגם התפילין, שהם האות המיוחד ג"כ בשבת אסורים. הביטו וראו מחללי יום קדוש: בנין בית המקדש אסור בשבת קודש, ואתם לא תבושו לחלל יום קדוש! ודי למבין.

וכן כל מעשה בני אדם, הנראים כך בגדר אברים למעשה המצוות, היינו: מעשים מגושמים. כולם צריכים להיות שיהיו כולם לשמים, שיהיה לו די צרכו לעבוד את ה', מפני שכך הוא רצונו ית', שיהיה גם דומם בבריאתו הנכבדה, כן היה רצונו שהדומם יהיה בבחינת סניפים לתורה ע"י פעולות שנראות כדוממים. ומזה גבין, למשל: אלו היו מפרידים את הדומם שלא יהיה בסיס להצומח,

אור מאמרי מוסר יהל קלט

כלום מעלה היתה בו? הרי היה נשאר דומם שפל. וכן אילו היו מפרידים את האדם מראשו, כלום מעלה היתה בו? ורק על ידי קיום הראש שעליו, גם ידו יד אדם ואף צפרניו גם כן מחוברים לאדם המעלה.

כיוון שכן האדם שאינו מקשר מעשיו לשמים כולם נשארים כאבן דומם, כגוף בלי ראש, ומכל שכן מבחינת פעולותיו המזיקות הרי הוא כולו צפרנים כחתול...

ואז"ל: "כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו". מה זאת? הלא גדול הוא ואיך ירשה שיתגדל היצר? והבאור הוא: שיצרו של זה קשה יותר להכניעו מהיצר של הקטן ממנו. כי הנה היצר הוא — הכוחות המושכים את האדם מעבודת השי"ת, והרי עבודת ה' היא דבר נכבד מאד ומהיאות היה שגם יצר האדם יהיה מותאם כראוי לעבודה זו, שעיקר עבודת השי"ת תלוי בדעת, בלב ובעיונים רמים, וגם צריך לפעול בדרך עקלתון, בדרך של תבונה. א"כ למה ברא השי"ת את האדם ביצר גם כזה, עיר פרא, סוס שוטף בכל תאוה נמבזה, תבנית שור אוכל עשב לעמול כל שניו כשור לעול, וכל תאוות הבהמיות כבהמה בבקעה ממש? הלא בוז יבוזו, שתלחום בהמה גסה בעבודה נכבדה, עבודת ה'? והענין הוא: כי זה גם כן מחסדי הבורא שהלביש את האדם ביצר גם כזה, למען יוכל בנקל להכיר את עוורונו ואת שקר תרמית יצרו, שרוצה להובילו דרך שחת במדה פחותה כזו: להיות כבהמה גסה!... וכמ"ש ז"ל שאדם הראשון זלגו עיניו דמעות שהוא ובהמתו אוכלין באבוס אחד. כן ממש אילו יפקח האדם את עיניו מעט, בשעה שהוא שטוף במלאכתו ונוסע עם סוסיו הרתומים למרכבתו, והוא והם יחד עמלים במלאכתם בשוה, או בכל מלאכתו שהוא עושה, ורודף אחרי כל מלאכת כפים מרבה הבל, הלא מהראוי שיוריד כנחל דמעה, הרי הוא ובהמתו עובדים יחד ושואפים לאבוס אחד!... וזהו החסד שניתנה לו גסות היצר והורכבו לראשו תאוות נמבזות אשר בנקל יפתח האדם את עיניו ויראה ויתבונן כי לא זו הדרך ולא זו העיר, לא זוהי תכלית אדם, ושב ורפא לו;

והנה האדם אשר גסות כמו אלו רחוקה ממנו, כי הוא מתרחק מענינים גסים כאלו וכבר רחקו ממנו, בכל זאת עדיין אין לבו חלל בקרבו, וגם במלאכתו המיוחדת בענינים עיוניים לא ינקה, ויצרו מלפפו שם במעקשי העיונים, וברדיפת הכבוד, הגאווה והגאון וקנאת איש מרעהו, ושם באמת היצר הוא מיוחס גדול ואינו גס ומגושם כל כך, ולעומת זה קשה יותר להכיר את כוביו ותרמיתו ומלחמתו קשה, וזהו: "הגדול מחברו יצרו גדול ממנו"!

והנה הושם האדם תחת עול המעשה שהוא היצר, בבחינה כזו שיתעסק בימי חייו בכל מעשי בהמה למיניהם, שאף העמל של כל עניני המעשים שנראים בעיניו למעשים מרהיבי עין, כמו בנין בתים רמים לתלפיות ומכונות ממכונות שונות, מ"מ לגבי האדם השלם, הכל ענינים גסים המה, וכמ"ש הכתוב: "וראיתי

קמ

אור

מאמרי מוסר

יהל

את כל העמל הבל ורעות רוח, מלשון: עריה תעור, שהוא העדר הרוח, רוח איש, שהיא גבוהה יותר מענינים אלו, ולזאת תחלת היצר שבא על ידי חטא אדם קדמאה, זו היתה קללתו: שבועת אפיו יאכל לחם, כולו, עם כל חושיו. שהאדם הושם בעול המעשה בזעת אפו, הכל מעשה בהמה, אשר גנאי גדול הוא להאדם האמיתי שיבלה חיו חי אדם, שהם כח טמיר מגנזי מרומים, על פעולות גסות מעשה בעלי חיים; והכל מחסדי ה' על האדם שמזה יכיר פחיתות יצרו המלפפו להורידו ממדרגתו הגבוהה למעלה למשכיל למען סור לשאול מטה של מעשה בהמה, ונקל מאד לאדם הפוקח עיניו להכיר הפחיתות, ויברח מהאויב הנורא הלזה כדי לשים את תכליתו — חיים קדושים, חיי-אדם חיי שבת: להתרומם אל על, אל צור מחצבתו, אל מעלות האדם: וכענין הכתוב: «וירא מנוחה כי טוב» רק אז «ויט שכמו לסבול», שבותר במעשה לא למען תכליתו של המעשה, אלא מתוך הכרת מעלת המנוחה הוא בוחר במעשה, למען יוכל לנוח ולהשיג את התכלית, שהיא המנוחה והשביתה.

ומה נואלו האנשים שאינם שמים לב להבין מעלת האדם ורוממות התוה"ק שהבינה מעלת האדם, עד כמה חייבתו התורה, לא זו בלבד שלא ידמה שתכלית האדם הוא שישים את ימי המעשה לעיקר, אלא שירומם מחשבתו מעלה, וידע את תעודת חיו שגם בעת רדפו במעשיו שהוא עובד, כבהמתו, גם אז יבין וישכיל שתעודתו היא השביתה ההתנזרות מהמעשים המגושמים; גדולה מזו: גם כל קנין של איש ישראל מתקדש ומטהר, ואם הבעלים יחיו בחשבון צדק, שתכליתו השביתה, הרי נצטוה לא זו בלבד שהוא ישבות ביום השבת, אלא גם קניניו, גם בהמתו, גם שורו וחמורו, מתקדשים על ידו, ולחד מאן דאמר בגמרא אף כלים דוממים של ישראל לא יתנועעו ולא ישמשו תכלית מלאכה ביום המנוחה. וכמה מתרחק האדם מתעודתו: שהרי הוא מצווה להכניע ולמשוך אליו את הבריאה כולה, שהם גם הם חפצי הבריאה. בהיותם עובדים מלאכה פשוטה, אין להם להסתפק במציאות פעולתם בלבד, אלא גם לשמש אמצעים שונים לתכלית שביתת האדם, וביום מנוחת האדם ימצאו גם הם מנוחה; והאדם בער ולא יבין, ומשפיל אף את האדם שלו, ומובילו לרפת בקר, ועושה שבתו חול, ומשים את עצמו כחמור ולא כחמורו של ישראל השלם, שגם הוא שובת ביום השבת, ואף אם הוא מפריד את בהמתו בלבד לעבוד את שדהו ביום מנוחתו, הרי זה מוריד עדיו מעליו, שאיננו אדם ביקר המחונן במעלה כזו שגם יחלק מקדושתו לקניניו, שאף הם ישבותו, ומכל שכן «אדם ביקר ולא יבין גמשל כבהמות נדמו», שגם הוא עושה מעשה בהמה אף לא כחמורו של ר' פנחס בן יאיר. כי הנה החכמים הגדולים, שהבינו תעודת איש ישראל הוכיחו את עצמם ברוב ענותנותם שלא הגיעו למדרגת האדם השלם, אף לא כחמורו של אדם השלם,

אור מאמרי מוסר יהל קמא

כחמורו דר' פנחס בן יאיר! יבינו נא זאת נושא משא ביום השבת! מחללי קדש! מבזים תכלית האדם, לעשות תכליתו: העמל והמעשה!
 ואמר הכתוב: „וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו“, שכל המעשה רק סיבה להשבייתה. והלא תראו זאת בחוש „אשר ברא אלקים לעשות“, ולמה לבריאה ייצר כזה של המעשה? אבל הענין הוא, שילמוד האדם כי לא המעשה העיקר, ולא ימשך להיות כבהמה, רק השבייתה הוא התכלית; ומורה ע"ז גם שהאדם הוא מדיני שכל אחד מסייע לחבירו, וכל העולם עובדים זה בעד זה, ויתבוננו עד שכמעט אף כל אדם סיבה לחבירו, וכל הבריאה רק סיבות קשורות ואחוזות זו בזו, וכמה עמל ועבודה צריך, לאכול אכילה אחת, ללבוש בגד אחד, לבנות בית אחד, הכל — שיכיר האדם פחיתותו ושפלותו ושלא לעשות תכלית מסיבה שפלה, ומכל שכן לאסור באזיקים את התכלית הנכבדה: האדם השלם, להרכין את ראשו בין ארכובות רגליו. והאדם נברא ראשו ממעל, וכל גופו רק הדום לראשו!
 ורואים אנו, שאף בנין משכן וקדש הקדשים כבוד ותפארת לישראל, התכלית היותר נכבד, אף הוא אינו דוחה את השבת, ואיך יעזו אדם שידחה את השבת לעבוד אדמתו? שבת כזה היותר נכבד, ובנין היכל ה' אסור בשבת, אם כי תכלית נכבד הוא, אבל הלא השבת-קדש, יום המנוחה, השבייתה, שהוא תכלית, לא תוכל להיות סיבה אף לתכלית נכבד כבנין היכל ה'!

מעלת עם ישראל

„וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות“.
 עם ישראל בזמני הגלות יש לקראו: עם העבר והעתיד, אבל לא: ההווה; עם התקוה, העתיד המקווה הממלא בתי נפשם, ויסוד העתיד נבנה, על בסיס נכון, שהוא: העבר, ולזאת מרכיבים את התקוה של העתיד כרוך ביסודי העבר, כאמור: „וערבה“, שהוא העתיד, „כימי עולם וכשנים קדמוניות“, שהוא העבר; וכן נאמר תמיד אחרי סיום תפלה או מצוה: „שיבנה בית המקדש וכו', ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות“, כלול תמיד תקות ותפלת העתיד על יסוד העבר.
 שונה ישראל מכל עם, בהשקפת המצב החומרי והמצב המדיני, רוב העמים השולטים בעולם אין להם עתיד שיקוו בהשתנות מצבם העיקרי, אמנם יקוו בהתפתחות, בהתגברות, בהצלחה, אבל לא שינוי עיקרי. גם עבר אין להם, לדעתם כבר בא משיחם, ומצבם שעומדים היום הוא שיעמוד כה תמיד בלי הפסק, עבר ודאי אין להם, אחרי שכל מציאותם בתור עם הוא מחודש לגמרי.
 העמים ששלטו בעולם ונחרבה ממשלתם, אם כי היה להם עבר, בכ"ז לא התקשר בלבם בעבותות חזקות העבר שלהם עם עתיד בטוח לקוות לו ולבלי ינתק קשר מציאותם, אבל כיון שראו שאולת ידם, נתבוללו ונתבטלו מן העולם.

קמב אור מאמרי מוסר יהל

לא כן עם ישראל. אלפי שנים עברו. נהרי נחלי דמם נשפכו, נרדפו עלי צוואר, והם באחת: קשר העתיד שלהם לא ניתק אף רגע מהעבר שהיה בידם. לא נתיאשו ולא נתרפו. מרימים ראש ברמה מתהום חושך מצבם, קוראים בקול ואומרים כי מה שהי' הוא שיהי'. העתיד יבוא. "אף על פי שיתמהמה אחכה לו בכל יום שיבוא". כל העמים חוגגים בימי אידיהם, אבל לשמחה מה זו עושה אם רק עבר הנהג? שמחת ישראל בימי החג היא לזכר העבר בלבד, אבל משמעותה היא קישור העבר עם העתיד. הודאי בעבותות חזקות. משום כך אף התקוות המובטחות מכל האמונות למחזיקים בהן בעתיד שאחר המות, שהוא יוצא מכלל ענינים החומריים וכולו נפשי, אין יסוד העבר בעתיד שלהם, וביותר לפי דעת האומרים שגם הנשמה שלהם, השכל, הוא מתודש והוא גדל כגידול גופני, שבהשתדלותם ידבק בשכל הפועל. לא כן אמונת ישראל. נשמתם האצולה מגנזי מרומים מתחת כסא הכבוד, וכמאמר הכתוב: "ויפח באפיו נשמת חיים", היא נשמה טהורה קדושה מראש, בטרם באה לגוף החשוך, וכל התקוה העתידה קשורה בעבר: שתדבק לצור מחצבתה, ותשוב בטהרה כימי עולם וכשנים קדמוניות.

עם ישראל אין להם משל עצמם כלום. לא בכח ידם יעשו חיל, ולא על נפשם יאמרו שהיא שלהם, אבל כל אשר להם לד' הארץ ומלואה, הנשמה לו והגוף פעלו, והכל קשור באחדותו יתב"ש, כי חלק ה' עמו, וכשם שהוא יתב"ש בלי ראשית ולזאת הוא גם בלי תכלית, כן עמו: תכליתם נעוצה וקשורה בראשיתם. העבר הוא הנשמה הכללית והפרטית והוא יסוד להעתיד. הנשמה הפרטית פירושה: הכשרון הנפשי האצול מגנזי מרומים, מושרש עמוק בבתי הנפש, אשר לא ינום ולא יישן, ולעת מצוא יתעורר באדם הגרעין הפנימי אשר מים רבים לא יוכלו לכבות את האש האצורה בכשרון הפנימי בנפשו, בלבבו, אשר יתעורר מערמת עפרו. ויקרא בקול גדול ויאזור חיל להתנער מעפרו לשוב למקורו. ודוגמת הנשמה הכללית, נשמת האומה, מראים אלו המומרים זה רבות בשנים, אשר לעת שמעם שניתנה רשות לחופש האמונות שבו להתייהד, אף בעתים הנוראים ביותר לכל אשר בשם ישראל יכונה. והביא אותם לכך רק הכח האצור, הכח הפנימי, כח העבר של הנשמה הישראלית שאם כי כוסה בעפר מרוב שנים, בוקע ועולה ונמשך לשורש שלו! כדי לשמור את העבר, לשמור את הכשרון, את שרש הנשמה הטהורה, שלא יאבד כולו. נחוצים לכך: החינוך הטוב וההנהגה הישרה, המרחקת מהשחתה ומבערות. וזהו שרש יסוד החנוך לפי תורתנו הקדושה.

ואמרו במדרש: "אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך". הבחירה וההתקרבות באות כהקדמה לאמירתנו תמיד: "אתה בחרתנו מכל העמים", וכן נברך על התורה תמיד: "אשר בחר בנו מכל העמים". ולכאורה תמוה לפי מה שאז"ל: "וזרח משעיר למזו הופיע מהר פארן", שסבב הקב"ה על האומות ובקש מהם שיקבלו את התורה

אור מאמרי מוסר יהל קמג

והם לא נתרצו, זה מפני שמצא בתורה: "לא תרצח", וזה מצא: "לא תנאף". ואם כן הקב"ה סבב לבקש מעמים אחרים שיקבלו והם לא רצו זרק ישראל בחרו בו, ואם כן איך נתפאר "אשר בחר בנו", אחרי שמרצונו יתב' היה למסור את התוה"ק לעמים אחרים, ואילו נתרצו? אבל אז"ל: "ישראל קדושים הם: יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה". ורבים יתמהו: מה קדושה היא, אם "יש להם ואינם רוצים"? (עי' בתוס' שם) אבל הבאור: שהשרש הפנימי וכח הפעולה שני דברים המה, יש אנשים חפצים להטיב בעומק לבבם, ובכל זאת קשה להם להוציא אל הפועל כיוון שלא הגיע כח פנימיות לבם למדרגה כזו לקרוע את סגור לבם העוצר ומעכב לפועל את טוב פנימיות מחשבתם. יוצא איפוא שאם אינם מוציאים לפועל, אין זה מופת חותך על השחתה פנימית עיקרית ויסודית, והאות על זה למשל: "לא יתן ויתנו אחרים", שהרי יש כאלה שגם באחרים עינם רעה. אדם זה אם כן יש בלבו איזה גרעין של רצון טוב שיתנו אחרים, רק על שלו אין בכוחו לשלוט להוציא מחשבתו הטובה. וכך יבחן אם אין לו כלל מה ליתן, ובכל זאת חפץ הוא ליתן, הרי יש לו שרש טוב להטיב במקום שכח המעשה אינו חוצץ, כמאמר העולם: העני הוא בעל צדקה, וזהו: "ישראל קדושים הם", שהרי "יש רוצה ואין לו". אם כן אם יש לו ואינו רוצה ג"כ יתכן שיש לו שרש בקדושה, אלא שאינו יכול לשלוט בכח המעשה להוציא לפועל, ואם כן עדיין אין להחליט שאינו קדוש אם "יש לו ואינו רוצה". מובן: "אם יש לו ורוצה" זוהי מידת הקדושה האמיתית, כיוון שיש נותנים ואינם רוצים בפנימיות לבם, וכמו במדות כן גם בדעות: הבחירה בדעת ובלבב, ברגשי עוז התבונה, היא המעלה הרמה ביותר. ואם כן עם ישראל, שהם בחרו בה' ובתורתו, אף אם כל האומות נערו כפם, הרי זה אות על רום תבונתם העיקרית, אבל דרגה נשגבה זו של רום דעתם ושכלם לבחור בד' ובתורתו, נובעת משרש הנשמה העליונה אשר נופחה באפם, ולא שלהם הוא אלא כולו מסור לשמים, ומחסדו וטובו הוא אשר "יעקב חבל נחלתו" להיות "חלק ה' עמו"; ואם כן אם ישראל בחרו בו הרי בזה גופו נעוצה הבחינה הרוממה ביותר שהוא בחר בנו מכל עם, וזהו שאז"ל: שסבב על כל האומות, הוא להראות עד כמה היתה נשחתה דעתם ותבונתם עד שמלבד שאין להם שרש הכשרון והנשמה המקורית, אף לא יבינו את ההנהגה והחינוך היסודי עד כדי כך שגם "לא תרצח" ו"לא תנאף", מניעת ההשחתה הנמוכה ביותר, אף בזה אינם מכירים.

נמצא שכל תעודת ישראל היא בזכרון העבר, באשר העבר אצלם יסוד להעתיד, וכן היא נפשם האצולה ממרומים. לזאת רואים אנחנו עם ישראל מצטיינים במסירת נפשם, שאף החיים אינם חוצצים בפני דבקתם לאלקים, והמאמר: "או יהודי או צלוב" והנסיון מעידים, מפני שנפשם וחיותם משכו אותם למקור העבר

קמד אור מאמרי מוסר יהל

בצל עליון, אשד משם באו, ושם ביתם, והנם רק גרים בארץ לא להם, ולבם נמשך לביתם האמיתי.

והנה רואים אנו בדורות אלו הרבה אנשים פשוטים, זרים מאמונה ודת, משליכים נפש מנגד ושוחקים לקראת המות, לקראת עינוים קשים ומרים, מוסרים נפשם למען תכלית נצחון רוחם ומהלך דעותיהם. ואם כן לכאורה יקשה: מה פה יתפארו עם ישראל במסירת נפשם? אם אנשים נמוכי מעלה מתחרים עמהם גם בזה?

התשובה לזה היא: יש להתבונן בהוה ונדע את ההבדל הגדול מה בין בני לבר חמי.

מובטחים אנו בשכר מצוה בעוה"ב, עין לא ראתה אלקים זולתך, וכל העולם אינו מספיק בשביל שכר מצוה, ואז"ל "יפה שעה אחת בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז". הרי שבעד פעולה קטנה ממעשי מצות ה', ואף בעד מחשבה טובה אחת, הרי מובטח הוא באיזו קורת רוח בעוה"ב, ודאי כי היא המדה הקטנה ביותר ומה שכרו שם? מטמון גדול ששוה יותר מכל תענוגי העולם הזה, וכל המוסיף מוסיפין לו ש"י עולמות וכדומה, עד שהיו מי שאין יכולים לעמוד במחיצתם, ועד "לכל כבוד חופה", עד שאחד נכות מחופתו של חבירו, והכל לפי רוב המעשה; ולכאורה מה כל החרדה? בעד מה משלמים שכר נפלא כזה, בעד מה מבזבזים שם בעולם האמת רכוש נשגב, עד בלי די, ונצח לא יפסק? הכל רק בעד מעשה אנוש, בעד איזה מחשבות ותפלות ופעולות וכדומה, אשר במה נחשבו הן לעומת עמל אדם בעולם הזה להשגת חפצי גופו אשר יומם לא ישקוט ולילה לא ינוח? נשער נא בנפשנו אלו עשה אדם פועל אחד לשמים כמו שעושים בכל יום בעד קיום החיים, כמו למשל: לעזוב את אשתו ולנדוד דרך ימים, לבוא במקום לא ידע לשונם ושפתם, ולהיות נע ונד כמה שנים ולהסתכן בהרבה מיני סכנות, והכל עושים בשביל כמה פרוסות לחם, בשביל כמה זהובים, וכמה היה דורש האדם שכר אילו עשה מעשים אלו לשמים, אם בשביל דבור קל של מצוה שכרו אין לשער, ולמה ידרוש כל כך אחרי שמוכר הוא עבודות כאלו בעוה"ז בשביל שיווי של כסף ומזון?

אולם ההבדל הוא פשוט: מלחמת הכתות הטבעיים אלו בעד אלו לא דבר חדש הוא, האדם מוכר כבודו בשביל כספו, וכספו — בשביל כבודו, מתגנה הוא בכל עבודה בזויה בשביל מחיר של כסף, ומביא כספו ומתהדר בביתו בעירו או במקום קיבוץ בני אדם בשביל כבודו, אבל למסור את טבעו בעד נפשו, בעד דעתו, בעד אצילות שאין לה חלק בטבע החומר שלו — זוהי כל מעלת האדם המעולה, הלא תדעו, הלא תבינו, מה תכלית כונתם של אלו הלוחמים המוסרים חייהם, לשם מה עושים כך? מה הם מבקשים? חופש, מדינה, שלטון, ואף אלו

אור מאמרי מוסר יהל קמה

המחפים את מעשיהם במסוה של אידיאל למען זולתם, למען העולם, מה בעצם הם מבקשים בעדם: הכל חמרנות! מאטריאליזם! ואם כן נבין כי לא מסירת נפש כשלעצמה היא המעלה הרמה והנכספת, לא סבל עינויים קשים ומרים הוא סגולת מין האדם. סבל ועינוי יש ויש הסובלים הרבה בעולם, בשביל כבוד, בשביל תאוות וכדומה. יש הרבה מאבדים עצמם לדעת בשביל שלא נתמלאה איזו תאוה מתאוותיהם השפלות. האם גם אלה בין גבורים יחשבו?! בין מקדישי שמה של איזו דעה רוממה?! זאת לא זאת. כל מוסרי נפשם בשביל מטרות מאטריאליסטיות הם מאבדים עצמם לדעת בבחינת זעיר אנפין. אבל עיקר המעלה המכוונה היא: ההכרה, הדבקות, הבינה, והתבונה, האמונה במה שהוא אמת, במה שהוא מתרומם ונעלה מכל תאוה, מכל גאווה, מכל חפץ טבעי, מכל מאטריאליזם, ומי שמכיר את האמת במדה כזו עד שמוסר נפשו עליה זוהי המעלה העיקרית.

אמנם עיקר מעלת עם ד' הלא הוא מסירת נפשם בעד ד', בעד תורתו, בעד אמונה צרופה, והכרה כזו באמיתת הדעות האמיתיות, זוהי המעלה הרמה!
 ויש שואלים: מה הוא כל הרעש שעושים ישראל מעקידת יצחק?, ובכל דור ודור אפר אילו צבור לזכות את ישראל, אם כי לא נשחט רק איל, מה זאת? הלא בכל עת יש ויש משליך נפשו מנגד, ומעשים בכל יום יש ומעביר בנו ובתו למולך אשר התורה אסרתו, א"כ דבר כזה הריהו בכח של אנשים פשוטים?, אבל לפי המבואר לא המעשה הוא עיקר השבח, שהרי מאבד עצמו לדעת יוכיח... אלא כשם שמוכיח מי שמאבד עצמו לדעת על רוע מזגו, על שפלות תאוותו, שהיתה דבוקה בו ארס תאוותו עד מדה זו שחייו אינם חיים בלעדה וכמו כן מעיד ומוכיח מעביר בנו ובתו למולך על רוע דעתו ותבונתו, שמאמין הוא בהבלי שוא, עובד לאש ומים, עד שמעביר בנו ובתו; כמו"כ להיפך מי שהביא בנו יחידו לעולה שכולה כליל לה', להאמת האמיתית, מעיד הוא בזה שהכיר את האמת, כי האמת מכירה ויודעת שכיון לה זה האיש, והאמת אמת לעצמה. לזאת, אם כי לא נשחט אלא איל, אבל הלא ה' יחקר זאת, כי הוא יודע תעלומות לב, ויודע הוא תוכן עומק ההכרה, ועל כן עיקר המעלה מה שאנו מזכירים היא האמונה הצרופה הטהורה, וההכרה הברורה האמתית!

אמונה

אמר הכתוב (הושע ב'): וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה וידעת את ד'. והנה המנהג הוא לומר פסוקים אלו בעת כריכת רצועת התפלין, שהיא הקשר המקשר את ישראל עם

קמו אור מאמרי מוסר יהל

אלקים, והדגיש את עיקר הקשר, הלא הם "צדק ומשפט וחסד ורחמים". ורק אח"כ: "אמונה וידעת את ד'". והדבר צריך תבונה, שהרי לפי משקל ראשון האמונה צריכה להיות מוקדמת, שאם מאמין אדם באלקיו יש לו דבר המהייב את הצדק והמשפט, אבל קודם שיש לו אמונה — מה יחייבו? וצריך איפוא להקדים הסבר למלת "אמונה".

הנה רבים מקשים על ענין שעבוד מצרים, שהרי כל זה הי' קודם קבלת התורה, ועדיין לא הי' חטא, והאיך נתחייבו בעונש לפני החטא? אבל הענין הוא שגם כל העונשים אינם כסברת ההמון שהם ניתנים דרך נקם ח"ו, כי מה לו להבורא יתב' לנקום מבריי' חלושה אשר כאין נחשבה. אבל: "לך ד' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", היינו שגם טיפול הבורא בנברא להענישו הוא רק מחסדיו, וכמאמר הכתוב (תהלים כ"ג): "שבטך ומשענתך המה ינחמוני", ואתו"ל (ילקוט שם): שבטך — אלו היסורין. והרי ישראל עם הנבחר, ומיסודי הידיעות הוא להבין ולהרגיש שהם נבחרו להיות נושאים את נס האמונה הטהורה באחדות השם ומציאותו יתב', כמאמר הכתוב (ישעי' ס'): "הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ד' וכבודו עליך יראה". וכל מסתכל בעין בינה פשוטה יבין וישכיל כי האדם נברא וראשו למעלה: "אורח חיים למעלה למשכיל", והאמונה והדעות האמיתיות לא ביד יוקחו, אלא עבודה נישאה הן — עבודת השכל והלב, והשכל מרומם ומתנשא על כל עניני התבל השפל. אכן לפי חיוב הענין, אחרי שעיקר חפץ הבורא הוא — עבודה רוחנית, הרי יש איפוא לשאול איך כל העולם מלא לכאורה ההיפוך מהרוחני? הלא חלל העולם כולו מלא דברים גשמיים שפלים? מזה יוצא בהכרח כי אין הדבר כן, אלא שכל העולם מלא דעת, ורק הכל לפי האדם, ובו תלוי לראות ולהבין את ה"דעת" הזאת.

מכאן נבין שכל שעבוד מצרים לא הי' אלא "בית ספר" כדי ללמוד ולדעת איך להכניע את החומר ולטהר מדותיו, למען יוכלו לקבל אח"כ עבודה רוחנית באמונה טהורה, כי רק אחרי טהרת המדות והתאוות, רק אז תבוא טהרת השכל, כמאמר הכתוב (תהלים נ"א): "לב טהור ברא לי אלקים", ואחר כך "ורוח נכון חדש בקרבי", שאם הלב אינו מוכן, לא תמצא החכמה, מקום. וא"כ מעלת האמונה, שהיא המעלה העליונה בחכמה, אינה במובן השטחי, להאמין בלא דעת, והאות על זה הוא במאמר הכתוב (שמות י"ד): "וירא ישראל את היד הגדולה", הרי שראו ממש בעיניהם, ואיך יפול על זה שם אמונה? אלא ביאור "ויאמינו" הוא — אמונת אומן, שהיא הבנה פנימית עמוקה שאין לזוז ממנה, היא שכלית וחושית יחד, ורק אחרי שראו ישראל את היד הגדולה, "ויראו העם את ד'", רק אז נשרשה האמונה בקרבם "ויאמינו בד'" וגו', וכן טהרת המדות היא הקדמה להכרת השכל האמיתית, וזהו "וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד

אור מאמרי מוסר יהל קמז

וברחמים". ורק אח"כ "וארשתיך לי באמונה וידעת את ד'", ומזה תצא "וארשתיך לי לעולם", שהוא קשר בל ימוט לעולם ועד.

* * *

אחז"ל (נזיר כ"ג): מאי דכתיב "כי ישרים דרכי ד' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". אמר ר' יוחנן "משל לשני בנ"א שצלו את פסחיהן, אחד אכל לשום מצוה עליו נאמר צדיקים ילכו בם, ואחד אכל לשום אכילה גסה, ע"ז נאמר ופושעים ילכו בם" וכו' ע"ש. וזהו "ישרים דרכי ד'", כי מי שאוכל לשם פסח, שהכין את מדותיו וטיהר תאותיו ואוכל לשם מצוה, אז יבין דרכי ד'. העיקר בכל דבר הוא כח החיות שיש בו, והנה שניהם אוכלים בשוה, אבל האוכל לשם פסח הוא כגוף שיש בו נשמת חיים, אך האוכל לשם אכילה גסה, אינו אלא גוף, כי עדיין לא נטהר מכוסף התאוה, ומשום כך לא יוכל להבין דרכי ד'.

אמנם אמת הדבר כי רואים אנתנו שכל פעולה עושה רושם בנפש האדם לטוב או למוטב, ולכן אין מושיבין בסנהדרין מי שאין לו בנים, כי לא הורגל לעורר בעצמו רגשי רחמים על בניו, ומשום כך לא ירחם בדין. א"כ כל פעולה של מצוה אמנם עושה רושם לטהר מעלות גפשו פנימה, אבל מי שעושה בלא כונה לתכלית הטוב לשם מצוה, הרי הוא דומה לאותו שומר בלילה, ששומר כל אנשי העיר מכל אסון ופגע, ואילו הי' עושה אדם כזאת בשביל חסד, הרי אין למעלה הימנו, ללכת יחידי בכל לילה בגשם וקרח, ולא להניח את עסק שמירתו. ובכל זאת שומר זה גם אחרי עסקו בשמירה כמה שנים, יכול להשאיר גנב ורוצח וחלאת מין האדם, וכל כך למה? משום שתכלית עבודתו היא בשביל הזון שנותנים לו, ולא בשביל להטיב! וכזה הוא גם ההבדל בין האוכל לשם פסח ובין האוכל לשם אכילה גסה (לדברי ר' יוחנן).

הלא נשכיל והלא נתבונן על האבידה הגדולה הזאת: כי מה הוא מוכר עבור זון אחד? אלפי אלפים מצות רמות ונשגבות, שמירת אנשים ונשים וטף ועיר שלמה... חסד נפלא כזה אילו עשה את מעשהו למען החסד, אחרי שכל לילותיו בחסד הוא מתעסק, אילו הי' מכוון לשם החסד, ועתה בשביל זון אחד הרי הוא מאבד את הכל. וכן הדבר ממש: מי שאוכל פסח לשם אכילה גסה, עושה מהמצוה הרמה הלזו, שמטמון גדול טמון בה, רק אכילה גסה! ומזה יתבונן האדם בימי החגים, שכמה מצות לפניו והוא עושה אותם רק כדי לאכול ולשתות ולהתענג בלי שום נשמה, בלי כל כוונה רוחנית, הרי הוא פושע לדברי ר' יוחנן.

ואמר הכתוב (ישעי' כ"ט): "יען כי נגש אלי העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, לכן זכו", הרי

קמח אור מאמרי מוסר יהל

שהיראה גופא, שהכתוב עצמו מציין אותה כיראה, אם האדם מהפכה למלומדה, "לכן הנני יוסיף" וגו'. כי איך הוא מאבד פנינים יקרים על לא דבר, אחרי שכבר היו בידו, אחרי שהתעסק בדבר הנשגב ביותר — היראה, ועושה ממנה רק מצות אנשים מלומדה! לכן מוטל על האדם לחדש בקרבו בכל יום תמיד רוח יראתו את ד' ואהבתו אליו יתב', ועבודה גדולה היא עד מאד. וזוהי עיקר חכמת החכמים ובינת הנבונים.

ומכל מקום אי אפשר להגיע לחידוש היראה, אלא בפועל ידיים והאיברים כולם, כי רק על ידי מעשה בקיום התורה והמצוה יטהר לבו ונפשו להבין דרכי ד', ובשכל ובינה בלבד לא יתקיים על הארץ, כמשאחז"ל (ב"ר מ"ד): "לא ניתנו המצות בפועל, וזהו מה שמצינו (מס' ע"ז י"ט) בהאי רוכל שהי' מכריז: "מאן בעי סמא דחיי וכו', אחוי לי' ספר תהלים, מאי דכתיב בי' מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע", והורה הרוכל בזה שכשם שהחיים הגופניים קשורים רק בפעולות של אכילה וסמי מרפא, כן מי האיש החפץ חיים — חיי הנפש. גם חיים אלו תלויים רק במעשים של שמירת התורה והכנת המדות, כדכתיב "שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו", שהוא שומר בזה את נפשו, ולא רק את פיו בלבד, כי פעולותיו קשורות בקניני הנפש.

נמצא כי חובת האדם בעבודתו לאלקיו, שתי פנים לה, שתיים שהן אחת: שמירת התורה במילואה, יחד עם דעה בינה והשכל, ולא יתכן זה בלא זה, וא"כ גם טבעי מדותיו ותאוות לבו, חובה מוטלת עליו לשעבדם לעבודת בוראו, והיאך? הוי אומר בקיום מעשי המצות! כי אין כוונת התורה להמית את רשמי החפץ והתאוה, אלא למוסרם ולשעבדם להשי"ת, ו"אל יאמר אדם אי אפשרי בבשר חזיר, אלא אפשרי ומה אעשה שאבי בשמים גזר עלי" (עי' שמונה פרקים להר"מ ז"ל). הנה התאוה הלא היא א' מג' אבות הטומאה, שמוציאים את האדם מן העולם, ואחרי כל אלה רואים אנו כמה גופי מצות ניתנו רק על ידי התאוה, כי איך יקיים מצות אכילת מצה בלא כוסף האכילה? ואכילה גסה לא מיקרי אכילה לחד מ"ד בגמ'. הרי מזה יוצא בהכרח שלא הי' רצון השם להמית באדם כל תשוקת תענוגי העולם, אלא כוונת השי"ת היא שלא יחפוץ אדם אלא מה שחפץ בו השם, שלא יתאוה בשביל תאוה, אלא בשביל זה שהשם חפץ שיתאוה, וא"כ הרי"ז מעלה רמה שאין למעלה הימנה, "וזהו ישרים דרכי ד'" — מי שאוכל לשם פסח, אמנם בתאוה האכילה ככל אוכל, אלא שאכילתו זו היא רק לשם פסח כאשר ציונו ד'!

ואמר הכתוב (יחזקאל ט"ז): "רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה", הרי ציור נפלא גלום בזה, כאדם יפה וגדול, ומקושט בעדי עדיים, ובכל זאת הוא ערום

אור מאמרי מוסר יהל קמט

וערי'! כי הנה הבגדים יש בהם שני תועליות: שומרים את הגוף מחורב וצינה, ומכסים בשר ערוה, וכמו שהמום והערוה מכערים את כל יופי האדם, כן "חטא אחד יאבד טובה הרבה", וכל מגרעת תוכל להפך את כל מעלות האדם עד היסוד, וזהו הציור, בטרם שנתקשרו בקשר המצות וקבלת התורה, אף כי רכשו להם מעלות ומדות במצרים, שלא שינו את שמם ולשונם ומלבושיהם, שהיו מצוינים שם, שהרגישו במעלותיהם הפרטיות ושמרו על עצמם שלא יתערבו בגוים, בכל זאת לא יכלו להתמהמה, כי נטבעו גם במ"ט שערי טומאה, כיון שאין בכח שכל האדם בלבד להשמר מהפסד מגרעותיו, להיות שלם ולהקיף כל הפרטים הדרושים, ואף אם יבנה מצד אחד יסתור מצד אחר, וכל זמן שלא יתאחדו כל חלקי הגוף עם כל חלקי הגוף בקשר אמיץ לאלקי אמת, עדיין הוא ערום וערי'. אבל — "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, ואמר לך בדמיך חיי", "דם פסח ודם מילה", כשראיתך מתבוססת בדם מילה, שכתב הרמב"ם שהוא חלישת התאווה מראשית יצירת האדם המתאווה בטבעו לשם תאוה, רק אז יתאוו ויחפצו בתאוה עבור שחפץ ד' בתאוה זו, וכן דם פסח — בדעות, שמסרו נפשם וכל רוחם לשחוט השה שהוא אליל המצרים, ולא פחדו מהם, הרי זה דמי המדות והדעות שמסרו לשמים, והוא השלימות האמיתית והיעוד הגדול שיצאו מבית ספרם במצרים ואיתנים באמונתם לקבל התורה ולהבין האמונה. וזהו "וארשתיך לי בצדק ומשפט וחסד ורחמים". רק בהקדמה זו, שכוללת את מעלת המדות וטהרת הלב, רק אז יולד רוח נכון שהוא האמונה, ואז "וארשתיך לי באמונה וידעת את ד'".

ש ר ש י ה מ ע ש י ם

אחז"ל (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז): "וויתר הקב"ה לישראל על עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, ועל מאסם בתורה לא וויתר". וכבר שאלו רבים: הכיצד מצות עשה של לימוד התורה קשה יותר מג' עבירות החמורות שבתורה, אשר כל איש ישראל מחוייב ליהרג ולא לעבור עליהם? והנראה בזה, שהרי אמר הכתוב (יחזקאל ל"ג): "חי אני נאם ד' אם אחפוץ במות הרשע וגו' כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה", ועוד כהנה רבות במקרא. אם כן יכולת התשובה שביד האדם, זה הדבר המחיה אותו, כי בגלל זאת הקב"ה מאריך אפו — שמא ישוב, הרי שכח התשובה הוא העיקר, והוא הרגש הלב להתעורר לשוב להדבק באלקים חיים. הנה הרופא הבא אל החולה הרי ראשית דבר יבחין אם דפיקת הלב היא בסדר, או יאמר כי יש לקוות שישוב ויבריא, כי הלב — ממנו תוצאות חיים. וכן הדבר באדם הרוחני: העיקר הוא התשובה —

קנ אור מאמרי מוסר יהל

הרגשת לבו כי קרוב הוא לאלקיו, וזוהי חביבות התורה הקדושה שהיא „משיבת נפש“, היינו שמחיה הרגש לב נפשו של אדם ומקרבתו לתשובה, לכן כל שאינו בטל מתלמוד תורה — יש תקוה, אבל אם מחסר נפשו ומטמטם הרגש לבו, הרי זה אין לו פתח לתשובה, וזהו כוונת מאז"ל שעל מאסם בתורה לא וויתר.

וכן אנו רואים בתורה הקדושה שכל עיקר התביעה שתבע הקב"ה את ישראל הוא שהם עם קשה עורף, וכן בחטא העגל אמר לו הקב"ה למשה: לך רד כי שחת עמך וגו', ואחר כך כתיב עוד: „ויאמר ד' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא, ועתה הניחה לי“ וגו', וכבר פירש הספורנו: „והנה עם קשה עורף הוא — גיד ברזל — ערפם, ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה צדק, באופן שאין תקוה שישובו בתשובה, אם כן זהו עיקר החטא גם בעגל — קשיות עורף, פירוש: שאין לו כח להרכין ראש ולשוב מדרכו, כי הכל תלוי אם יש לו פתח לתשובה.“

וכשם שהעיקר הוא אם יש לו לאדם שרש לב לתשובה, כמו כן להיפך, עיקר מה שהקפידה תורה הוא על שרש החטא, היינו סיבת הויתו ויצירתו, והיא מה שלבו נמשך אחר אחרים לעשות כמעשיהם, מבלי הרגש דעת ותבונה, שכן מצינו בחטא הראשון על ידי אדם הראשון בעולם, כתיב: „ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך“ וגו', ומהתימא וכי החטא הי' ששמע לקול אשתו? הרי העיקר הוא שלא שמע לקול ד' אלקיו, ולמה הדגישה התורה דוקא — „כי שמעת לקול אשתך“? אבל הענין יובן לכשיצויר אם מוצאים אצל אדם מטבעות או שטרות מזויפים, הרי עונשו גדול, אך האיש אשר ימצאו אצלו המכונה והדפוס אשר בהם מזויפים מטבעות או שטרי מלכות, אף אם לא יראה ולא ימצא בביתו שום מטבע או שטר מזויף, בכל זאת עונשו רב וגדול יותר מהראשון, כי המכונה אצלו ובידו לזייף הרבה, כן הדבר בנוגע למדות בלב אדם: הן המידות, הן שרשי כל החטאים — המכונות לכל העבירות! וזהו מאמר הכתוב: „ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך“ וגו', כי זהו שרש חטאו — שנמשך אחרי אשתו, והתורה הקדושה מקפדת בעיקר על השרשים.

וראה גם במס' גיטין נ"ה: „אקמצא ובר קמצא חריב ירושלים“. שם הרי הי' הענין שמתוך שנאתו לבר קמצא הוציאו מביתו וכו', ובגמ' למדו מזה: מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד“ וגו', ומאי שייך חטא השנאה לזה? ועל כרחק הפירוש הוא כי מה שבטחו ברוב טובתם ושלותם ולא פחדו מן הפורעניות, זאת היתה הסיבה לבייש את בר קמצא, שאלמלא כן לא הגיעו לזה (ועתוס' שם), ולכן התחיל ר' יוחנן בפסוק זה של „אשרי אדם מפחד תמיד“.

ויש לראות יסוד זה עוד בתורה הקדושה פ' אמור: כתיב „ויצא בן אשה ישראלית וגו' וינצו במחנה וגו' ויקב בן האשה הישראלית“ וגו', ולכאורה לשם

אור מאמרי מוסר יהל קנא

מה נכתב בתורה ויצא וגו' וינצו וגו' ? הלא העיקר הוא, מה שבירך את השם ופסקו דינו למיתה, ומה לנו לדעת הא דוינצו ? אבל לפי מה שכתוב למעלה הדבר מבואר, שגם כאן רמזה לנו התורה הקדושה על הסיבה והשרש של חטאו האיום לברך את השם : זה מה שעשה מריבות עם חבירו במחנה, ואילו לא באה לידו סיבה זו, ואם בכחו הי' להתאפק ולא לריב את רעהו בן הישראלית, לא הי' מתגלגל במדרון נורא זה של "ויקב" וגו', ובאה התורה הקדושה להורות לנו בזה, כי המתקוטט ורב עם בן ישראל הנושא עליו צלם אלקים, הרי הוא כמבזה מלכו של עולם, כדמיון הרק בפני תמונתו של מלך. וכבר אחז"ל כן (סנהדרין נ"ח) ש"כל הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועה של שכינה. אם כן זאת היתה הסיבה ושרש חטאו להעמיק עוד סרה, והגיע למה שהגיע, ונאבד מתוך הקהל. ומה ודאי למדנו שהמכבד איש ישראל כאילו מכבד את המקום יתברך שמו, ונאמר (שמואל א' ב') "כי מכבדי אכבד" וגו'.

התחדשות המחשבה

ב"ב ע"ב: "כי אש יצאה מחשבון וגו', תצא אש ממחשבין ותאכל את שאינם מחשבין", ופי' רשב"ם: "תצא אש וכו' ותאכל את שאינם מחשבין, כדאמרינן לעיל (דף ע"ה) שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו, חופתו של קטן מחופתו של גדול הימנו" ע"כ. למדנו מזה כי אפילו מדרגה של הצדיק שזוכה לחופה נצחית שם בעוה"ב נראית לגבי מדרגה הגבוהה ממנה, כמעשה של עיר סיחון, שמשים עצמו כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה, (ועי' ספר במדבר פ' חקת מ"ש בזה).

לפי זה נתחדש לנו שגם באדם עצמו, המחשבה או המעשה שלו, אף הגבוהה מאד, נכוית מחבירתה הגדולה הימנה, ועשן עולה בתוך חופתו, על שלא הגיע להתרומם ולהתקדש עוד יותר. תדע שהרי כך אמר ר"מ (סנהדרין ו'): "לא נאמר פסוק זה של ובוצע ברך נאץ ד', אלא כנגד יהודה, שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו, וכל המברך את יהודה הרי"ז מנאץ". ופירש"י: "כנגד יהודה שהי' לו לומר נחזירנו לאביו, אחרי שהיו דבריו נשמעים". והנה זכותו של יהודה גדולה מאד בעד אמירתו "מה בצע" וגו'. ראה מה שאמרו חז"ל (ילקוט ויחי) על הפסוק "יהודה אתה יודוך אחיך" וגו': "אל הקב"ה אתה הצלת תמר ושני בני' מן השרפה, ואת יוסף מן הבור, שנאמר ויאמר יהודה וגו' מה בצע וגו', חייך שאני מציל מבניך ד' וכו', ועוד אמרו שם: "אתה יודוך אחיך — למלוך עליהן בעוה"ז ובעוה"ב וכו', אמר יעקב, גלוי וידוע לפני הקב"ה שאתה הצלת את יוסף מן המיתה, ולא נטרדו אחיך לגיהנם, אף בעוה"ב

קנב אור מאמרי מוסר יהל

תזכה שכולם יקראו על שמך יהודים" ע"ש, הרי כמה גדולה זכותו של יהודה, ומ"מ המברך את יהודה על זה, אינו אלא מגאץ, ולא משמע כלל שרבותינו נחלקו בדבר, אלא הוא הדבר אשר אמרנו ש"תצא אש" וכו' — עשן בתוך חופתו, על דבר זה עצמו שאמר "מה בצע" וגו', וזכה לכל הכבוד הנ"ל, ובכ"ז נתבע על שהי' לו לומר בצורה יותר טובה, שיחזירוהו אל אביו.

עוד יש לנו ללמוד, כי "תצא אש ממחשבין" וכו', אין הכוונה רק על מחשבת הדרכים איך לפעול למעשה בעבודת השי"ת, אלא גם על המחשבה בעצמה: תצא אש ממחשבין מחשבה יותר קדושה ויותר טהורה ותאכל את שלא הגיעו למחשבה מקודשת כזו. ולפי מה שביארנו לעיל הרי שנתבע גם האדם עצמו על שלא הגיע לקדושה יתירה במחשבתו המקודשת עצמה, ולכשנרצה להשיג מה בגדל מעלת קדושת המחשבה (*), יש להתבונן בהא דנח שהקריב קרבנותיו לאחר המבול, שנאמר "וירח ד' את ריח הניחות, ויאמר ד' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה" וגו', ומהו ריח הניחות? הוי אומר המחשבה הקדושה, הדבקות בהבורא יתברך שהי' לו לנח בעת ההקרבה. והרי מאה ועשרים שנה שבנה את התיבה כדי להחזירם בתשובה, מעשה חסד נפלא זה עם העולם, לא הי' בכחו להניא ולבטל גזרת המבול, ואחר כך בקרבן אחד ויחיד פעל להבטיח לא לדורו בלבד, אלא לכל הדורות כולם שאפילו אם היו ראויים להשטף במבול, לא יבוא עליהם עוד, כנאמר "לא אוסיף לקלל עוד" וגו'. הנה למדנו מהי מעלת כח המחשבה.

וזהו מה שאמרו חז"ל על הפסוק "הסכת ושמע, היום הזה נהיית וגו' בכל יום יהיו בעיניך כחדשים", היינו, הבנה חדשה במחשבה מחודשת ומקודשת, והרי רק כל זה הי' בנח שהציל כל הדורות ממי המבול, ומכיון שאנו רואים שחייבה תורה בכך, הרי לנו מה מחשבה עושה, ועד כמה פעולת היא בנפש, כי האיך יהיו בעיניו של אדם דברי תורה כחדשים, אם כבר חזר עליהם הרבה פעמים? אלא על כרחך שישנה לאדם היכולת להגיע בכל פעם בתורה הקדושה להבנה חדשה ומחודשת — עד אין קץ, כי "רחבה היא מני ים ועמוקה מני ארץ". ונצח בשם שאין לו תכלית כך אין לו ראשית, כלומר: לא כענינים הגשמיים הענינים הרוחניים, כי הענין הגשמי מפני שהוא מוגבל הרי שיש לו ראש וסוף, כדמיון הבנין שמשמיים נדבך על גבי נדבך, אם כן במספר יבואו לך, שורה א', שורה ב' וכו', ונמצאת שורה ב' רק הוספה על שורה א', אבל אינה מחודשת, לא כן בענינים הרוחניים — הנצחיים, שאין להם לא ראש ולא סוף. אם כן כל הידיעות הקודמות בטלות לגבי ההתבוננות וההבטה החדשה, כאילו לא היו כלל, וזהו פירוש "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים".

(*) ע"י ח"כ ספר בראשית ס' נח.

אור מאמרי מוסר יהל קנג

כתב הרמח"ל ז"ל בספרו "דרך ד", כי הבחירה היא תכלית ההטבה מהבורא יתברך, כדי שיוליד האדם מעשים — כאילו בראם מעצמו ע"ש, אם כן הבחירה היא כח ההתחדשות שבאדם, ומזה באים החפץ והיגיעה. והרי "עולם חסד יבנה", וזוהי כל תכלית הכוונה, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ד', וכל התורה ועמל אדם אשר בה, הוא שלא יאכל נהמא דכסופא, אם כן הנקודה האחרונה היא שיקבל הטוב, ואם לא יעשה קנין בנפש על ידי בחירתו התחדשותו בכל יום, היינו בלא חפץ ויגיעה, הרי זה "נהמא דכסופא", כעני המקבץ עמל אחרים.

ויש להביא כאן דברי הרמב"ן ז"ל בפ' נצבים, שמצאנו בו את היסוד הנ"ל, על הפסוק "ומל ד' את לבבך" וגו', וזה לשונו: "זהו שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו וכו', ונראה מן הכתובים ענין זה שאמר כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו — צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן, כדי שיהי' להם זכות בבחירתם בטוב, ובעונש כרצונם ברע, אבל לימות המשיח תהי' הבחירה בטוב להם בטבע, לא יתאוה להם הלב מה שאינו ראוי, ולא יחפוץ בו כלל, והיא המילה הנזכרת כאן, כי החמדה והתאוה ערלה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה וכו', וזהו ביטול יצר הרע ועשית הלב בטבעו מעשהו הראוי וכו', וזהו שאמרו רבותינו — והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ — אלו ימות המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה, כי בימות המשיח לא יהי' באדם חפץ, אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי, ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה, כי הזכות והחובה תלויים בחפץ" עכ"ל.

הכרת החטא — ראשית התשובה

אמרו חז"ל (יומא ט'): ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם. וזו הערה על תשובה, שראשיתה ועיקרה היא — הכרת החטא. לכן ראשונים שנתגלה עונם היו קרובים יותר לתשובה וחרטה, מתוך שהיו מכירים חטאם, ולכן נתגלה קצם. מה שאין כן אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם — שעדיין מרקד בינו החטא, כי אין אנו מכירים בחטא.

וכן הוא בחטא העגל: עיקר חרון אף הי' בהם על שלא הכירו חטאם. והרי באמת כמה גלאו רבותינו ז"ל לדעת מה הי' החטא במעשה העגל, ומאי דכתיב "ויאמרו אלה אלהיך ישראל", כבר כתב הרמב"ן ז"ל שאין טפש בעולם אשר יחשוב כי הזהב אשר באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים, ובפרט דור המדבר, דור דעה, אשר ראו את היד הגדולה, ויראו, ויאמינו, ומיד לאחר שנגלה עליהם השי"ת על הר סיני וכו', אלא שלא נתגלה עונם — שלא הכירו חטאם. וכבר אמר הכתוב (ירמי' ב') "הנני נשפט אותך על אמריך לא חטאתי", וזהו שאמר

קנד אור מאמרי מוסר יהל

השי"ת "ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא, היינו שקשה להם לשוב (ועי' בספורנו שם). כי אילו הכירו חטאם, היו נכנעים ומשברים קשי ערפם.

כתב הסמ"ק מ"ע ס"ט: "למול ערלת לב, שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם, פ' לאהוב בתוכחות, ולאהוב מי שיוכיחנו, ובמצוה זו יש לאו, שנאמר וערפכם לא תקשו עוד" ע"כ. הנה גם זאת יבין כל משכיל כי המכיר שחטא והלך בדרך לא טובה, אוהב הוא מי שמוכיחו על זה, כמו שלא יריב אדם עם רעהו על שהראה לו לכלוך בבגדו או על פניו וכדומה, אדרבה יודה לו על חסדו אשר עשה אתו. וכן הדבר הזה, שכל עיקר שנאת התוכחות והמוכיחים בא ממדה זו של קשיות ערף, שקשה לו להכניע את עצמו ולהודות כי חטא ונכשל, ועל זה באה התורה הקדושה במצוות עשה למול ערלת לב, כי בערלה נעוצים רצון המדות וחשק התאוות, וזוהי הערלה — הטמטום שבלב, לא להכיר שטותו, חטאיו ועיוות דרכיו. ובמצוה זו יש גם "לא תעשה" של "וערפכם לא תקשו עוד", ואחד הוא כאשר ביארנו.

אכן מי הוא זה היודע ומכיר חטאיו? ומי בוחן כלל מצבו בעבר לעומת הווה? אם כן מה אתנו — האם תמנו לגוע? חס ושלום! אחת היא מה שמצאנו ראינו, סגולה נפלאה אשר הבורא יתברך באהבתו את בניו גילה לנו סודה ומסרה על ידי חכמינו ז"ל: "כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו" (יומא כ"ג). הן אמת כי סגולה היא זאת, כלומר: מבחינת הטבע הרוחני אין להבין האיך יתרפא אדם מכל פשעיו רק על ידי זאת שעובר על מדותיו? ופשעים הרי עוד יותר חמורים מחטאים כגודע, ובכל זאת סגולה בדוקה ואמיתית היא, כעדות חז"ל הקדושים.

וראה מה שאמרו חז"ל (ילקוט איוב כ"ו) על הפסוק "תולה ארץ על בלימה". אר"י בזכות משה ואהרן שאמרו "ואנחנו מה", ר"א אומר בזכות הבולם פיו בשעת מריבה, ר' אבהו אמר בזכות מי שמשים עצמו כמי שאינו. הרי לפנינו מה מאד נפלא גודל מעלת המעביר על מדותיו, שלא זו בלבד שמעבירין לו על כל פשעיו, אלא שכל העולם כולו עומד על זכותו. האם יש לך עושר וגבורה, כבוד וגדולה יותר מזה? כשיבוא האדם בעולם האמת ויראה כי הוא הוא שנשא את כל העולם על כתפיו, זה החלוש והצנום, אשר כמעט גופו הדל לא יוכל לישא, והוא אוחז בעמודי עולם לבל יפלו ומקיים אותם, ואת מי נמנה? עם מי מושיבים אותו בשורה? עם משה רבן של ישראל, עבד ד' אשר בכל ביתו נאמן הוא, ועם אהרן הכהן הגדול קדוש ד', שעליו נאמר "תומיך ואוריך לאיש הסידיך", הנה כל זה עינינו רואות במאז"ל: "תולה ארץ על בלימה" — בזכות משה ואהרן בזכות מי שבולם פיו בשעת מריבה, בזכות מי שמשים עצמו כאין, נפלא ונשגב מאד!

אור מאמרי מוסר יהל קנה

יראת העונש — רסן להתאוה

מדרש רבה ויקרא פרק כ"ח: "א"ר בנימין בן לוי בקשו לגנוז ספר קהלת. שמצאו בו דברים שהן נוטין לצד מינות, אמרו: כך הי' ראוי שלמה לומר שמח בתור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך? משה אמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ושלמה אמר והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, אלא הותרה הרצועה, לית דין ולית דין? כיון שאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט, אמרו יפה אמר שלמה" וכו'.

ויש להתבונן היטב בזה. כי לכאורה תמוה הדבר, האיך יטעו לפרש בדבריו נגד "ולא תתורו"? הרי כבר בתחלת דבריו, בראש ספרו, הכריז ואמר "הבל הבלים אמר קהלת. הבל הבלים הכל הבל" וגו'.

מכאן למדנו שאם האדם מתאוה תאוה ללכת בדרכי לבו ואחרי מראה עיניו, הנהו כעיר זה המהלך אחר סיחה נאה, ומה לו לעיר ולחכמה? ולמה ימנע ממעשה שטות? וגם מי הוא זה אשר מפניו יתבייש ויכלם? וכן הדבר הזה ממש שהגוף שהוא החומר הגס, כל עיקר שפתו אשר הוא מבין בה הוא — השוט והמקל אשר לנגד עיניו, אם כן אף כל דברי קהלת בחכמתו הגדולה "אשר לפניו לא הי' כמוהו ואתריו לא יקום", אין בכל דברים אלו בכדי להכניע את החומר, רק — "ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט", רק זה יוכל להציל!

וזהו מה שסיימו חז"ל: "כיון שאמר שלמה ודע וגו' אמרו יפה אמר שלמה", כי ידיעה כזו גדולה היא עד מאד, גדולה היא במעלתה, שכן כל חכמתו של שלמה לא היתה מועילה מה שידיעה זו מועילה, ונפלאה היא בערכה, שהרי לולא "ודע" וגו', בקשו לגנוז ספר קהלת, שמצאו בו דברים שהן נוטין לצד מינות, נגד "ולא תתורו וגו', אבל לאחר שאמר "ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט", שוב לא הותרה הרצועה כלל וכלל, ואדרבה יפה אמר שלמה!

ונבין עוד, כי החכם מכל אדם באמרו "ודע" וגו', הורה זאת לכל, אם כן אל יאמר אדם "מה אעשה ואנכי לא ידעתי". דבר זה אין הדעת הנכונה סובלתו, שכל אדם נושא עליו צלם אלקים, חלק אלוהי ממעל, וכי מיהו זה אשר באפו נשמת חיים? ומיהו החביב שנקרא בן למקום? אם לא כל אחד ואחד מישראל אשר רק בשם ישראל יכונה? כולם באין יוצא, אף אחד בל ידח ממנו נדח, וגם השפל ביותר בידו הוא שיקרא עליו המקרא הזה (דברים כ"ח) "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך", אם כן מי זה שיכול לומר כי אין בכחו לדעת? ואכן יפה אמר שלמה "ודע" וגו', אבל בל נשכח כי העיקר "וידעת היום והשבות אל לבבך".

ולכשנרצה עוד לדעת עד כמה חשכת החומר מגיעה נראה נא בכתוב: (מלכים א' ג') בגבעון: "ויאמר אלקים אליו, יען אשר שאלת את הדבר הזה, ולא

קנו אור מאמרי מוסר יהל

שאלת לך ימים רבים, ולא שאלת לך עושר, ולא שאלת נפש אויבך, ושאלת לב הבין לשמע משפט, הנה עשיתי כדברך, הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא הי' לפניך ואחריך לא יקום כמוך".

ונתבונן נא, אילו יצוייר אדם שבא לעולם האמת ושם הלא רואים ברור מה שוים עניני עולם הזה, והנה הוא מוצא תן ונותנים לו שיבחר לעצמו מה שהוא רוצה. האם סלקא דעתיך שיבחר לו אחרת מחכמה? אם כן הרי יש להתפלא על הענין הזה, אשר הקב"ה בכבודו ובעצמו נגלה כביכול אל שלמה ומדבר אליו, כדכתיב "בגבעון נראה ד' אל שלמה בתלום הלילה ויאמר אלקים שאל מה אתן לך" וגו', ואין כל ספק שגם קודם שנתן לו ד' שיהי' החכם מכל אדם, היתה בו חכמה רבה, כי אין נותנים חכמה לכסילים, אלא למי שיש בו חכמה, כמאמר הכתוב (שמות ל"א) "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", ונאמר (דניאל ב') "יהב חכמתא לחכימין" וגו' (עי' ברכות ג"ה), ולא זו בלבד, אלא שמתנוצץ בו רוח הקודש, והקב"ה אומר לו "שאל מה אתן לך" — היתכן שיניח לבקש חכמה ויענה להשם יתברך כי רצונו בעושר, או בימים רבים, או בדבר אחר? ומה כל השבח הלוה — "יען אשר שאלת לך הדבר הזה ולא שאלת לך עשר" וגו'?

אלא שהתשובה היא: הרי לך מהו כח עפר מן האדמה! שאף חכם גדול כשלמה המלך ע"ה ובעת שהקב"ה מדבר עמו ושואל אותו "מה אתן לך" — יתכן שיבקש עושר או דבר אחר זולת חכמה, כל זמן שהוא מקושר אל גופו, וחקקו בתורה הקדושה לנצח שבחו — "יען אשר שאלת לך הדבר הזה" וגו', עד שמשום כך זכה לקבל לב חכם ונבון אשר כמוהו לא הי' לפניו ואחריו לא יקום.

וכל זה מחכמתו של שלמה, אשר השכיל לבקש חכמה, לכן נתקיים בו "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", מה שאין כן אחר זולתו, יוכל להיות שאמנם הי' עונה להשם יתברך כי רצונו בעושר או בדבר אחר, כי מי שאינו חכם לא חסרה לו חכמה!... והרי זה פלאי פלאים מה שיש בכח אדם, שהוא עומד אצל האוצר הגדול, האשר הנצחי אשר אין למעלה הימנו, ובעל האוצר פותח לפניו הכל ומבקש למלאותו באבנים טובות ומרגליות וכסף וזהב לאין שיעור, והוא האדם פונה ומחפש על הארץ מיני הרסים, צרורות וזכוכיות וממלא בהם כיסיו, היש לך שוטה גדול מזה, שנותנים לפניו חיים וזורקו — סם מות ונוטלו? אבל זהו האדם!.

ומעתה נשכיל נא להתבונן עוד. הרי שנו רבותינו (אבות פ"ד): "יפה שעה אחת של קורת בעולם הבא יותר מכל חיי עולם הזה, ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה יותר מכל חיי עולם הבא". וכבר ביארנו עצם מאמר זה כמה פעמים, אבל על כל פנים נבין, אילו יצוייר שיאמרו לאדם שם בעולם הבא "שאל מה אתן לך", וכבר באנו לידי הבנה שודאי יענה שבחכמה הוא רוצה,

אור מאמרי מוסר יהל קנז

והלא כבר אמרו חז"ל (ברכות י"ז) "תכלית חכמה — תשובה ומעשים טובים". אם כן היכן מוצאים תכלית הלזו? הוי אומר כאן, בעולם — דוקא בעולם הזה! והרי בושה תכסה פנינו כמה שעות של תשובה ומעשים טובים אנו מאבדים בידיים, בלא שום תחליף להם, כי במקום תשובה — חטא, ובמקום מעשים טובים — שטות והבל ורעות רוח! אתה בן אדם הלא תזכור, הלא תדע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. וכמה יפה אמר שלמה "ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט"!.

ראשית חכמה יראת ד'

א

אמר הכתוב (איוב כ"ח): "ויאמר לאדם הן יראת ד' היא חכמה וסוד מרע בינה", וכבר אמרו חז"ל (שבת ל"א): "שכן בלשון יוני קורין להן — אחת", צא וראה עד כמה אנו רחוקים מדעת מהותה של חכמה, שלפי הכתוב הרי אם אנו רואים אדם שמקובל בציבור כירא שמים, בהכרח עלינו להכירו בתור חכם, אבל הבה ונתבונן בדרכי בני אדם, כשרואים לפעמים איש גדול ביראה, הולכים לבקרו ומספרים, ראו הלא דברתי עמו והוא גם חכם ומבין דבר, כאילו מעולם לא האמינו שאיש ירא שמים יהיו לו גם דעת ותבונה. והכתוב אומר שרק הוא החכם ולא זולתו, הרי לפנינו — אם רק לא גרמה את עצמינו — עד כמה אנו רחוקים מהבנת מהותה של החכמה.

ונתבונן עוד: האיך יתכן מי שמכיר איזה ענין לנחוק ומועיל, שלא ימצא חפץ להוסיף ולעלות בו? ואם אינו משתדל אף להשיגו בעוד שבידו לקבלו, הרי הוא מעיד בזה שאין הדבר נחשב בעיניו, כי מי פתי ולא ישתדל להרבות הון אם רק בידו הוא, ואילו הי' ביד האדם לעשות עושר, כמו שבידו להשיג תורה ויראה כמה הי' משתדל להשיג עושר זה!

על אחת כמה וכמה קנין נפשי, שהוא החכמה! כי ראשית חכמה קשורה עם מה שלמעלה הימנה כחטיבה אחת, וזהו שאמר הכתוב "הן יראת ד' היא חכמה", היינו, "הן יראת ד'", שהיא אחת, כלומר: החכמה והיראה כחטיבה אחת, שכן לאדם ניתן להכיר את החכמה רק על ידי השגת החושים, והחושים הם — השגת חכמתו, כמאמר הכתוב (דניאל ב') "יהב חכמתא לחכימין", ונאמר "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה, והאדם שאינו משתוקק להשיג את החכמה הרי זה סימן שאינו רואה אותה כלל:

צא וראה עד כמה על האדם להבין ולהשיג בחושיו את החכמה=היראה. הנה אמר החכם מכל אדם: "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם", ואמרו חז"ל (ברכות ו'): "כל העולם כולו לא גברא אלא

קנח אור מאמרי מוסר יהל

בשביל זה". וראה גם בסנהדרין ל"ח: "לפיכך נברא האדם יחידי" וכו', והרי "האלקים עשה שייראו מלפניו" מעתה יצייר נא כל אחד בנפשו אילו הי' באמת כן, שהוא האדם היחידי בעולם, והרי כל כדור הארץ הלזה, על אלפי רבבות פרסותיו, ההרים והגבעות, הימים והנהרות, עם הדומם הצומח וכל בעלי החיים למיניהם, גם רקיע השמים, השמש, הירח והכוכבים, כל המון ברואים אלו לאין מספר — "כל שתה תחת רגליו", וכולם לא נבראו אלא בשבילו — בשביל אדם יחיד זה המשוטט לבדו על פני ארץ. והוא יודע גם זאת, כי עליו החיוב בשמירתם, ורק הוא נושא באחריותם, הרי מה מאד נבין כמה גדולים היו האימה, היראה והפחד אשר היו אוחזים ומסמרים שערות ראשו של האדם הלזה ולא היו מרפים ממנו תמיד.

וכעת נתבונן עוד: מה היה אם כל בני האדם אשר על פני האדמה באין יוצא יעבדו את ד' שכם אחד — במלוא המובן, האם יתמעט בזה חיובו של כל יחיד ליראה את השם יתברך אף כחוט השערה? ודאי נשאר כל אחד כפרט וכיחיד, שבשבילו ורק בשבילו נברא כל העולם כולו, כי אין דבר שימעט בחיוב היראה, אשר אין קץ ותכלית לה, והרי הדבר הנצחי לא יגרע מערכו בשום ענין ואופן, ומזה יש אמנם להתעורר עד כמה רחוקים אנו, שלא נכנסנו עדיין אף פסיעה קטנה לתוך פתח שער היראה!

ויש לכוון בזה מה שאמר הכתוב (תהלים צ"ב): "מה גדלו מעשיך ד' מאד עמקו מחשבותיך", פירוש: כשנתבונן בנפלאות מעשי השם יתברך, "כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך אשר כוננת" וגו', והכל, סוף מעשה במחשבה תחלה, רק סיבות להתכלית, כדי שייראו מלפניו, ואם הם, המעשים, גדלו כל כך, "מה מאד עמקו מחשבותיך", היינו סיבת היותם נבראים כולם, ואף על פי כן "איש בער לא ידע" כלל כי יש בריאה נפלאה כזו, וקל וחומר שהכסיל לא יבין את זאת, את עצם הענין של "מה מאד עמקו מחשבותיך" כנ"ל, שהרי "הן יראת ד' היא חכמה!".

והנה כל החכמות והאומנויות שבעולם, שכל פרט יכול ללמוד אותן, הרי הן בכח אצל כל אדם, ונמצא מי שלמד חכמה או מלאכה אחת, הרי הוא בפועל בעל מלאכה אחת, ובכח יש בו השכלת כל המלאכות כולן. וכן המובן בענין מה שאמרנו שכל העולם כולו רק סיבות הם להתכלית — שייראו מלפניו, ואם כן המתעסק בלימוד סיבה אחת מהסיבות, הן אמת כי זו נשארת בידו לטוב לו, אבל חסר לו הכל חוץ מזו, מה שאין כן המתעסק בתכלית, היינו בהתעוררות למוסר נפשו, ביראת שמים, הנה הכל בידו, וזהו מה שאמר הכתוב: "סוף דבר וגו' את האלקים ירא וגו' כי זה כל האדם" — שהתכלית בידו, ונמצא כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה האדם, שהוא — "תכם, ירא, וסר מרעו".

תכלית חכמה — תשובה ומעשים טובים

„אר“י בן קרחה, למה קדמה שמע לזוהי' אם שמוע? כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות“ (ברכות רפ"ב). לומר לך שאין בקבלת עול מצות — ולא כלום, כל זמן שלא קיבל עליו עול מלכות שמים תחלה. וכן הכתוב אומר (תהלים קי"א): „ראשית חכמה יראת ה'“, היינו, קבלת עול מלכות שמים, ואחר כך — „שכל טוב לכל עושיהם“ שהוא קיום המצות. אמנם דע גם זה, כי „תכלית חכמה — תשובה ומעשים טובים“ (ברכות י"ז), וכשם שכל העולם כולו אינו אלא סיבה להתכלית — שייראו מלפניו, כן תכלית היראה — שהיא החכמה — כמאמר הכתוב: „הן יראת ד' היא חכמה“ — אינה אלא תשובה ומעשים טובים, ונמצא שגם היראה היא רק סיבה להתכלית הסופית הלזו, וכבר הבאנו (עי' ח"ב פ' צו) מהרמב"ם ז"ל בסוף מו"ג שביאר להדיא כן, בפסוק „אל יתהלל חכם בחכמתו“ וגו', שהכוונה למי שבא לתכלית שלימות המדות וכו', ואף על פי כן „אל יתהלל“ וגו', להורות שעדיין אין זה התכלית, אלא סיבה להעיקר של „השכל וידוע אותי“, שהיא החכמה האמיתית וכו'. ואחר כך השלים עוד הענין באמרו „כי אני ד' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ד'“, לומר שכוונתי שיצא מכם חסד משפט וצדקה בארץ, וזהו מאמרם ז"ל „תכלית חכמה — תשובה ומעשים טובים“.

ואמרו חז"ל (מד"ר פ' וזאת הברכה): „איזוהי ברכה שבירך משה בתורה תחלה ברוך וכו' אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושי'. ולא אמר „בעמלי“, ולא אמר „בהוגי“, אלא — בעושי“, באלו שהן עושין את דברי תורה וכו', כל מי שמתירא אותי ועושה דברי תורה, כל החכמה וכל התורה בלבד, שנאמר „ראשית חכמה יראת ד' שכל טוב לכל עושיהם, יראת ד' טהורה עומדת לעד, הן יראת ד' היא חכמה“ וכו' (עמ"ש בזה באורך שם). הרי למדנו כי החכמה והמעשה קשורים ואחוזים זה בזה כאחד ממש, וזוהי הכוונה: „שמע — קבלת עול מלכות שמים, והי' אם שמוע — קבלת עול מצות“. להורות שאי אפשר לומר על אדם ששמע אם לא הביאתו השמיעה לידי מעשה?.

וראה מה גדול כח השמיעה, דכתיב „וישמע יתרו וגו', ושאלו חז"ל: „מה שמועה שמע ובא? ולכאורה: וכי יתרו בלבד שמע? והלא גם על כולם כתוב „שמעו עמים ירגזון“ וגו'?, אבל הענין הוא כי הם אף ששמעו, וירגזו, ואף נמוגו, בכל זאת נשארו אותם הפלשתים ואותם הכנענים כמו שהיו, ואין זו שמיעה של ממש, מה שאין כן יתרו ששמע ובא ונתגייר. זוהי שמיעה ששאלו חז"ל עלי': „מה שמועה שמע ובא? והתשובה: מלחמת עמלק שמע, ולכאורה פליאה: לא תהא שמיעה גדולה מראי'?, הרי עמלק הוא שראה הרבה יותר — בגופם ונפשם — „ויחלוש יהושע את עמלק לפי חרב“? אלא היא הנותנת

קס אור מאמרי מוסר יהל

מהמעשה הזה עצמו, אף כי "ראשית גויים עמלק — אחריתו עדי אובד" כיוון שלא למד לקח אפילו מראות עניו ממש, אבל יתרו רק על פי השמועה ששמע נתעלה מאד, יותר מאלה שראו, עד שבא ואמר "ברוך ד' וגו' ואמרו חז"ל: "גנאי הוא למשה וששים רבוא מישראל שלא אמרו ברוך" וכו', כזה הוא כח השמיעה הנכונה.

ודע כי לא זו בלבד שהחכמה והיראה הן עיקרן תלוי במעשה, אלא גם מדת "האהבה" מדרגה נפלאה זו שאין למעלה הימנה, אף היא עיקרה המעשה היוצא מתוך האהבה, כמפורש בספרי סו"פ ואתחנן, וזה לשונו: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך — למה נאמר, לפי שהוא אומר ואהבת את ד' וגו', איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה, ת"ל והיו הדברים האלה וגו' — שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו" ע"כ. הרי שאין ביטוי אחר להאהבה זולת קיום רצונו יתברך.

ומצינו יסוד זה גם במכילתא פ' יתרו, עה"פ "ועושה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי". "ר' נתן אומר: לאוהבי ולשמרי מצותי" — אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנים נפשם על המצות, מה לך יוצא ליהרג — על שמלתי את בני, מה לך יוצא ליצלב — על שאכלתי את המצה, מה לך לוקה מאפרגל — על שנטלתי את הלולב, ואומר אשר הוכתי בית מאהבי — המכות האלה גרמו לי לאהוב אבי שבשמים" ע"כ. ועי' רמב"ן שם שהביא את דברי המכילתא וכתב: "הרי פירש ר' נתן כי האהבה היא מסירת נפש על המצוה" וכו' ע"ש.

מי האיש החפץ חיים*

"ד' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך", פירוש: שכשנגשים להתפלל לפני אדון כל נרגשים אנו קודם כל דבר עד כמה האדם כלא נחשב, שגם הפה צריכים לפתוח לו! ואמנם לזאת יחרד כל בעל לב, שאם מבקש בתפלתו שד' יפתח פיו, ובלא זה הרי הוא כאלם, אם כן למה אינו מבקש רשות כל היום, כשעוסק בדברי שיחה ופוער פיו לבלי חק?

עוד יש להרגיש בזה שאנו אומרים "ד' שפתי תפתח", כי אני לכשלעצמי איך פי יגיד תהלתך שאין לי משלי מאומה? וגם אין התהלה על גדלו ושבתו של השי"ת, שזה לא יתכן, כי לגדולתו אין חקר, וכל תהלתו הוא רק עד כמה

* אנו מעתיקים כאן דברי אדמו"ר ז"ל החוצבים להבות אש, בהספדו שנשא על הגה"ק מרן בעל החפץ חיים זצ"ל, בישיבה הק', בימי הרחמים והסליחות, ראשי פרקים מוזכרים, מצאנו רשום בכת"י (בעל החפץ חיים זיע"א נפטר כידוע ביום כ"ד אלול).

אור מאמרי מוסר יהל קסא

שהאדם מבין מתהלתו. וכן יש לחרגיש מה שאנו אומרים באבות „האיל הגדול הגבור והנורא“. כי לאמתו של דבר הכרחי היא שנדע שאין לנו השגה כלל לא בגדולתו, לא בגבורתו ולא בנוראתו, ואנו רק חוזרים על האותיות ששהטטנו לנו אנשי כנסת הגדולה, והרי זה כדמיון המפה שכל העולם משורטט ומצויר בה על גבי נייר קטן, וההדיוט אשר יראנה לא יראה אלא שרטוטי קוים עגולים ומיושרים ונקודות קטנות ולא עוד, אבל המומחה יודע כי כל קו — ים גדול הוא, ובל נקודה — מדינה רחבה, וכן אנו אומרים „הגדול“, אבל איננו יודעים מה גדול הוא, אומרים „הגבור“, ואי אפשר להשיג מה גבור הוא, „והנורא“ — אבל אין להשיג ולשער כמה נורא הוא!

„מי האיש החפץ חיים“ — כעין שאלה ותשובה: מי האיש? על זה נשיב: החפץ חיים, זהו גדר האיש — שחפץ חיים! כי מי שאינו חפץ בחיים, הרי זה כמי שחסר לו החוש הטבעי של תאות האכילה, האם אדם יקרא? ואם תאמר שאין בעולם איש כזה שאין לו חפץ הקיום, הרי הכתוב מכחישך, כיוון ששואל „מי האיש החפץ חיים“? על כרחך שישנם כאלו שאין להם חפץ זה, ועל כרחך שאין הכתוב מדבר בחיים הטבעיים הבהמיים, שעל זה לא שייך לשון חפץ, כי על דבר המוטבע לא חל שם חפץ, גם אין שייך לקרוא לזה בשם חיים, כי לבסוף הרי הוא מת. אם כן הכתוב מדבר בחיים שאין להם הפסק, שהם חיי עד, ועל זה שייך לשון חפץ, שבא אחר ההכרה הגמורה בחיי נצח, והאיש משתוקק לזה. וחיים אלו המה יקרים כל כך, עד שאנו קוראים „מלך חפץ בחיים“, שהוא עיקר ותכלית רצונו יתב' בהבריאה שברא — חיים ברצונו! ואם כן מי האיש החפץ חיים — שמשוה חפצו לחפץ השי"ת כביכול, כי הנה השי"ת נקרא „מלך חפץ בחיים“, והאיש ההוא הן כל חפצו חיים, לכן נשאל „מי האיש“? מה גדלו של האיש הלזה? ובאה התשובה: „החפץ חיים“! הרי גדולת האיש, שרצונו במה שרוצה השי"ת, זאת היא מה שנוכל לסמן במלים מעטים קוי האיש הדגול — החפץ חיים!

ומי הוא האיש החפץ חיים? הוי אומר זה שאוהב ימים! כי החיים אי אפשר להם להיות נפסקים, שעה לחיות ושעה למות. ישנם רבים שהגדלות והקטנות מעורבות בהם, הם בגדר עתים חלים ועתים שוטה, וכמובן יש מרבה וממעט, יש מתחלק בימים, ויש מתחלק במאורעות, אבל מי שגדלותו בלא הפסק, ובלא ביטול משום נאורע ומקרה, אלא כל יום וכל עת הוא בגדלותו, כל יום אצלו נצח, זהו — „אוהב ימים“! בעל ה„חפץ חיים“ הי' תשעים שנה — חפץ חיים!

ולהלן: „אוהב ימים לראות טוב“, למה הוא אוהב ימים? מפני שרואה נגד עיניו את הטוב, וממילא רואה את ההפסד של ביטול יום אחד ואינו פוסק מלתבוע כבוד שמים, וכי זה גם כבודו הנצחי, כאמור „כי מכבדי אכבד“, שהמרבה כבוד

קסב אור מאמרי מוסר יהל

שמים גם כבודו מתרבה, (ועי' בחוה"ד מאמר א' פרק י"ז). צאו וראו הנמצא כזה לזכות לכתר שם טוב העולה על גביהם, עולה על כולם, על כל הסוגים, יש שמתיראים מפניהם, ויש שמתיראים מפני השלטון אשר בידם. יש מכובד בפני אחרים, אבל בקרבם ועל מטתם אולי ירהרו אחרת, אבל מי שאינו לא רב בעדתו ולא נשיא בעירו, ורק בגלל יראתו הוא מכובד, וגם בחדרי חדרים, בכל הלבבות, ושלא בפניו, אף אצל מי שלא ראהו מעולם, זהו רק מי שזכה לדרגה זו ש"חלק מחכמתו ליראיו", היינו חלק ממש כביכול מחכמתו יתברך, וכן מה שמכבדים אותו הוא משום "כי מכבדי אכבד", (ובזה נבין מאד מאמר הכתוב "הן יראת ד' היא חכמה", שהרי הקב"ה חולק מחכמתו — ליראיו).

ועתה מה שנוגע אלינו. מצינו בחז"ל: "קשה סילוקן של צדיקים יותר מחרבן בית המקדש", ובמקומות אחרים אמרו חז"ל: קשה מיתת צדיקים רק כשריפת בית אלקינו, והנראה שיש שני מיני הפסד: — חסרון העלי' הרוחנית, כבזמן הבית, שם ראו את הקדושה ונתגברה תשוקת העלי', כנאמר "למען תלמד ליראה", בזה שוה ההפסד בשניהם, שאין על מי להביט ללמוד ליראה, והגם שעל ידי מיתתו של צדיק אחד נחסר כח העלי', אבל יש תקוה שנולד צדיק אחר, וממנו ילמדו לבל יסוגו אחור, מה שאין כן — "סילוקן", משמעותו שמסתלק כל סוג צדיק כזה, וזהו האסון הגדול ביותר, האסון של ירידת פלאים, שאבדה חכמת חכמיו ואף בינת נבוניו תסתתר, וזהו קשה יותר מחרבן בית המקדש.

והנה בדור הזה שבעונותינו הרבים "משנאיך נשאו ראש", היינו שהם נושאים את הראש, ולא הראש נושא אותם. כי הראש שם משכן הנשמה וכח הריח האמיתי, ריח השמן הטוב, (ועי' שיר השירים פרק א' — לריח שמניך טובים — אין שמן אלא תורה ומעשים טובים), וכנאמר "והריחו ביראת ד'", שהירא עליו להצטיין בחוש הריח שמריח אף מרחוק מאד. חבל על דאבדין ולא משתכחין, חבל על חוש הריח הגדול של ה"חפץ חיים" ז"ל, ובדור כזה שעליו נאמר "היו שריה כאילים", ואמרו חז"ל (איכ"ר שם) שמשימין עצמם כאילים — ראשו של זה בצד זנבו של זה וכו' ע"ש. הסתלקותו של צדיק כזה קשה יותר מחרבן בית המקדש. אומרים בתפלה: "השיבה שופטנו כבראשונה ויועצנו כבתחלה, והסר ממנו יגון ואנחה", וצריך תבונה, למה נסמך "הסר ממנו יגון ואנחה" אצל "השיבה שופטנו כבראשונה"? ולכאורה הי' הולם יותר לומר זאת בברכה הקודמת: "תקע בשופר גדול לחרותנו — והסר ממנו יגון ואנחה"? והביאור הוא כי אף לאחר "תקע בשופר גדול לחרותנו" וכו', אם אין תלילה "השיבה שופטנו כבראשונה" שאבדה חכמת חכמיו והשרים הם כאילים, ולכך לא מצאו העם מרעה — הרי זה יגון ואנחה יותר מחרבן בית המקדש. יגון הוא הנראה על הפנים, כי יש לך פעמים שיכולים עוד לכל הפחות להראות את היגון, אבל אנחה היא לרגע קט

עובר, שיראים ונפחדים, אפשר רק להוציא אנחה השוברת גופו של אדם וחסל. לכן נתחנן לפני אבינו מלכנו: "התרצה והתפייס לדור עני — כי אין עוזר!". אבל: "כה אמר ד', על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו". ומי המה השומרים כרם בית ישראל, מי הם? המזכירים את ד'!, אותם שכל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, אותם מזכירים ומעוררים: אל דמי לכם! אל תחושו בנפשותיכם, אל תתנו דמי לכם מלתבוע כבוד שמים בכל עת ובכל שעה, כאשר ראינו בראש דורנו "החפץ חיים" ז"ל, שאנו מספידיים אותו עתה על סילוקו מאתנו, שכל ימיו, בכל אסיפת רבנים וכנוס גדולים, אחת היא שתבע וחזר ותבע מעצמו ומאחרים — כבוד שמים!.

ואמרו חז"ל (שבת ק"ה): "העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, הא למה זה דומה לספר תורה שנשרף". והנה כל אדם כשר שנפטר, הפסד הוא כספר תורה שנשרף, ובפרט בזה"ז שאדם כשר, בתפלו וציציותיו, גם זה בעונותיו הרבים אינו מצוי בהרבה, אבל ספר תורה כזו שהיא יחידה בעולם, ספר תורה שכל גדולי ישראל למדו ממנה, והיא נשרפה, ולא נשאר ולא נמצא בדומה לה, כמה קריעות צריך לקרוע! ותרדנה עינינו דמעה ונבכה יום ולילה באין הפוגה על שבר בת עמי... וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ד'.

והנה זכות השאיר לנו, שכל חייו היו רק כבוד שמים, השאיר לכלל ישראל ללמוד ממנו מה והאיך תובעים כבוד שמים. בימי התשובה שאנו עומדים בהם — העיקר הוא, ההתעוררות לתשובה! תשובה היא כבטחון אחריות לאחר השרפה, ומי פתי לא ירצה בזאת להחיות כל רכושו לאחר שנשרף, והוא ה"חפץ חיים", לא פעם אחת מסר נפשו על כבוד שמים, וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם. לכן בל נזניח עת יקרה הלזו כשבא אצלינו ועומד לפנינו, ובימי התשובה וחרדת הדין המרחפת על כל ברי', נשוב נא כולנו יחד, נייחד לבבנו בתפלה על התשובה ונאמר: "השיבנו"... נבין כי בתחלה מבקשים "השיבנו ד' אליך ונשובה", היינו העלי' הרוחנית לשוב אל מקור חיינו, ואחר כך מבקשים "אל תשליכנו מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממנו", היינו פחד הירידה. ועל כל פנים נפלא מאד שכולנו מבקשים "ורוח קדשך אל תקח ממנו", הרי שרוח הקדש — נחלה היא בלי מצרים לכל אחד ואחד מישראל.

האדם הגדול*

אמרו חז"ל (ברכות ה'): "ר"א חלש, על לגבי ר"י, חזא דהוי קא גני בבית אפל, גליא לדרעי' ונפל נהורא, חזיא דהוי קא בכי ר"א. אמר ליה אמאי קא בכית, אי משום תורה דלא אפשת, שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים וכו', אמר ליה על האי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא, אמר ליה על דא ודאי קא בכית, ובכו תרווייהו."

והנה בהסתכלות ראשונה מעורר מאמר חז"ל זה תמיהה רבה והשתוממות גדולה, שעל מה שחשב ר"י כי ר"א בוכה על התורה שלא הספיק הרבה, על זאת ניחמו כי אין לו לבכות ולהצטער, שהרי שנינו אחד המרבה וכו', ור"א נראה שהסכים על ידו, אלא על מה בכה? על האי שופרא דבלי בארעא, וגם ר"י, נענה ואמר על דא ודאי קא בכית, כלומר: על דבר נשגב כזה, על האי שופרא — החומר — דבלי בארעא, יש ודאי לבכות, ובכו תרווייהו, האם אין זו פליאה?.

אולם כבר שנו רבותינו (אבות פ"ד): "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא יותר מכל חיי עולם הזה", כלומר: שכל החיים שנמצאו ושימצאו בכל משך ימי עמידת העולם בעולם הזה, היינו רום פסגת מעלת החיים הגשמיים עד כמה שאפשר, במשך ששת אלפים שנה, בכל זאת קורת רוח היינו הנאה מועטת שם בעולם הבא, יפה יותר, כי מה ערך לכל החיים אף לגבי חלק מרגע נצחי! אבל מה נפלא עוד יותר גמר דבריהם שאמרו: "ויפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעולם הזה יותר מכל חיי עולם הבא"! האם יש בכח אנוש עלי ארץ להשיג מהן רגע של קורת רוח נצחי, וכל שכן מה הם החיים בעולם הבא, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר — "כל חיי עולם הבא", ובכל זאת יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה — השפל והמוגבל — יותר מכל חיי עולם הבא, אם כן איה שוקל איה סופר איה החשבון הנורא הלזה, כמה שעות יפות מכל חיי עולם הבא השיג ר' יוחנן בימי חלדו בעולם הזה?.

אם כן כמה יש להצטער על שעה א' של תשובה ומעשים טובים שנאבדת מהאדם ושאי אפשר להשיגה אלא דוקא כאן בעולם הזה, וק"ו שעה א' של תשובה ומעשים טובים של ר' יוחנן שכל שעותיו בכל ימי חייו לא לעצמו לקחם, אלא לעולם כולו נתנם — לתלמידיו, למקורביו, ולכל אחד ואחד מישראל, והרי זאת היא האבידה הגדולה והעצומה לכל העולם כשמסתלק האור הגדול.

* מאמר זה מצאנו בין כתביו, ורשום עליו בכת"י: העתק קטעים מאחד השומעים מהנשמע בהישיבה הק', ליום שלשים להסתלקות האדם הגדול ז"ל, (הוא ניהו אדמו"ר הגרנ"צ פינקל זצ"ל "הסבא מסלבודקא").

אור מאמרי מוסר יהל קסה

וזהו מה שבכה ר"א ואמר: "על האי שופרא דבלי בארעא קא בכינא" וכששמע ר"י בכייתו, נענה אף הוא ואמר: "על דא ודאי קא בכית, ובכו תרווייהו" כדכתיב "בכו בכה להולך" כי הן אמת על עצמיות האדם אין מה לבכות כפי שהסביר לו ר"י, וכל שכן על המיתה הגשמית — "אל תבכו למת", אבל על זה שהולך מאתנו יקר גדול כזה של חיי עולם הבא, בפרט בפטירת חכם ששעותיו מכוונות לחיי עולם אלו, לו ולכל העולם כולו, על זה "בכו בכה" וגו' — בכי כפולה, שמתגברת ומתחדשת בכי אחת אחרי חברתה, שכל מה שנבכה יותר, שנתבונן יותר, נבוא לבכות עוד, "ועל דא ודאי קא בכית" — על האי שופרא דבלי בעפרא; על אותם אוצרות החכמה והיראה האין סופיים, העולמות הנצחיים שהולכים ונעלמים עם סילוקו של הצדיק.

ואמרו חז"ל (ב"ק צ"ב): "א"ר שמואל בר נחמני אר"י, מאי דכתיב: "יחי ראובן ואל ימות וגו' וזאת ליהודה"? שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון, עד שבא משה וביקש רחמים, אמר לפניו רבוננו של עולם מי גרם לראובן שיודה — יהודה, מיד: "שמע ד' קול יהודה", על איברי' לשפא, לא הוי קא מסקי לי' למתיבתא דרקיעא, אמר "ואל עמו תביאנו", לא הוי ידע מאי קאמרי רבנן ולמישקל ולמיטרי וכו' "ידיו רב לו", לא הוי סליק לי' שמעתתא אליבא דהילכתא — ועזר מצריו תהי'".

ונתבונן נא, כל אותן מ' שנה וכו' היו עצמותיו מגולגלין, הרי זה נורא! שנענש יהודה עד כדי שחסר הי' כל התכלית הנשגבה להגיע לחיי עולם הבא, עד שביקש עליו משה, ואחרי זה עדיין לא הוו מסקי לי' למתיבתא דרקיעא, היש קץ לצער ועלבון זה? להיות שם למעלה, מי שיודע ומשיג ורואה לפניו מתיבתא דרקיעא, ולהשאר בחוץ! וכשכבר ביקש והכניסוהו, לא הוי ידע מאי קאמרי רבנן שם, נמצא שיהודה בנו של יעקב אבינו במתיבתא דרקיעא — עומד לפני החכמה העליונה לשמע דברי אלקים חיים; ואינו מבין כלל מאי קאמרי רבנן, נורא ואיום! והתפלל משה רבינו ע"ה עוד עליו, והועיל גם על זאת, ומ"מ לא הוי סליק לי' שמעתתא אליבא דהילכתא, כלומר: תכלית כל התורה והחכמה לכוון להלכה — לזה הוצרך עוד לתפלה מיוחדת.

ותנה כדי להעלות את יהודה מדרגה אחר מדרגה הזכיר משה רבינו בתפלתו זכותו של יהודה שגרם לראובן שיודה, והאיך גרם? אמרו חז"ל שמכיון שראה ראובן שהודה יהודה במעשה תמר, עמד גם הוא והודה במעשה בלהה, ויש להבין: ממה נפשך למה הי' לו למשה להזכיר זכותו במה שגרם לראובן שיודה, וכי הודאתו עצמו במעשה תמר דבר קל הי'?, הרי כבר נשתבח על ידי יעקב אבינו, על זה, כנאמר "יהודה אתה יודוך אחיך וגו', ועי' במד"ר שם ותראה כמה גדולה זכותו בזה, ועוד: על כל פנים מעשה ראובן בהודאתו ודאי

קסו אור מאמרי מוסר יהל

אינו גבוה כל כך בדרגה כהודאתו של יהודה, אחרי שהוא כבר פתח בראשונה דרך ההודאה, וכדאמרו חז"ל שלפיכך הודה ראובן משום שראה שיהודה הודה, אי"כ למה הניח משה העיקר ותפס הטפל של "מי גרם"?

וההכרח לומר שזכות זו לבדה שהודה יהודה במעשה תמר לא הי' מועיל להעלותו למתיבתא דרקייעא. אם כן למדנו יסוד, שאחרי שלא מצא משה רבינו שום עצה איך להעלותו, הרי כמה קשה הי' מצבו, ואף על פי כן כשהזכיר "מי גרם" וכו' הועיל להעלותו מדרגה אחר מדרגה, עד לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, כי מי גרם לראובן שיודה — יהודה, היינו אם הושפעה קדושתו על זולתו, רק זה אות מובהק כי עבודתו תמה, ולא הועיל מה שהודה בעצמו, כי זה אינו מספיק, הבחינה היא אם גרם להשפיע על זולתו. והרי לפנינו נקודה נפלאה, שבענין זה של "מי גרם" משתקף כמו בראי מלוטש המון האוצרות הרוחניים הנפשיים, הספונים ונכללים במעשה המצוה של האדם, כי כל מעשה אדם השלם יותר, בלא פגם תערובת שקרי החומר, בכחו להשפיע יותר על זולתו שימשך לעשות גם הוא כמוהו, וזהו מה שאמרו חז"ל "דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב", ואין הכוונה דוקא על דיבורים שמוכיח ומדבר אדם לזולתו, אלא כל דברים היוצאים לפועל ע"י אדם, הלב הוא הנותן בהם כח של "אבן השואבת" למשוך גם אחרים אחריו.

אם כן האדם הגדול הזה, אשר כל חייו היו מסורים ל"מי גרם", שהעמיד תלמידים לאלפים בכל קצוי ארץ, והם גם הם גורמים ומניעים ומשפיעים ומוסרים תורת רבם לאחרים, דור אחר דור, ותורתו תנשא ותמסר לדורות, תקנה לבבות ותעשה נפשות לתורה ויראה, והוא הוא הגורם ה"מי גרם" הראשון — מי ישער זכויותיו ומי יעריך גדולתו, מי יבין חכמתו ומי יתאר קדושתו.

ואמר הכתוב (מלכים ב' ב'): "ויהי בהעלות ד' את אליהו בסערה השמים וגו', ויצאו בני הנביאים וגו' הידעת כי היום לקח את אדוניך מעל ראשך וגו'. ופירש רש"י: "אדוניך ולא אדוננו, מלמד שהיו שקולים כאלהו" אחר כך כתיב: "ויראהו בני הנביאים וגו' ילכו נא ויבקשו את אדוניך פן נשאו רוח ד'" וגו', וכתב רש"י (והוא מהתוספתא): "אפשר אמש אמרו לו הידעת כי היום וגו', ועכשיו נעלם מהם היכן הוא?, מלמד מיום שנגזר עליהו הלכה ונסתלקה רוח הקודש מן הנביאים, ועוד לא היתה רוח הקודש מרובה בישראל".

רואים אנו מכאן דבר נפלא, כי רק מציאות המצאו של אדם גדול בעולם, הרי הוא ברוממותו הנהדרה, בגדלותו, קדושתו, וחכמתו הנשגבה, זה בלבד מעלה כבר את דורו ברום המעלה אל פסגת הקודש, להיותם מושפעים ברוח קדשו, כלומר: שזהר אש הקדש אשר בו הריהו כלפיד חזק אשר ילהיב וידליק לבות רבים מבני עמו להתחכם ולהתקדש בקדושה עליונה, אף אם הוא בעצמו לא יראם

אור מאמרי מוסר יהל קסז

ולא ידבר אליהם. יש כאן השפעה ישירה, השפעה מעשית, אשר הוא הרב, האיש אשר רוח בו מאציל על הדור כולו, להמשיך אחריו במסתרי הלבב אל שלהבת אש קדשו. וכאשר תיכבה האש הלזו, כאשר יגנוזו אוצרות החכמה ויסתלק הרב מן העולם, הנה יכבו אתו גם כל ניצוצי אש דת קודש אשר העלו אור בלב כל בני דורו, ע"י המצאו של צדיק זה ביניהם.

תדע, שהרי בני הנביאים, בעת היות אליהו על הארץ, היו הם שקולים כמותו, ומיד אחרי שעלה בסערה השמימה, נסתלקה מכולם רוח הקודש, והנם כאנשים פשוטים מבין המון העם, עד כדי כך שהלכו לבקשו אולי נמצא באחד הבורות, ואתמול הם עצמם אמרו לאלישע „הידעת כי היום לקח אדוניך מעל ראשך“, הרי לפנינו דוגמה מאלפת מה כחו של אדם גדול בעולם, שכולם נהנים ממנו לא בלבד עצה ותושי' בעת שנפגשים אתו, אלא כל יחיד ויחיד אף בהמצאו בפנה נדחת בקצה העולם מושפע בזהרי קודש, משל הצדיק הזה הנמצא בקצה השני בעולם נגדו. וזהו מה שנאמר „וצדיק יסוד עולם“.

מצוות התורה במדת הרחמנות

אחז"ל (במשנה ברכות ל"ג) : האומר על קן צפור יגיעו רחמין וכו' משתקין אותו. ובגמ' : חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. ההוא דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו, אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למרי', א"ל אביי והא משתקין אותו תנו, ורבה לחדודי לאביי הוא דבעי ע"כ. ובמ"ר בפ' תצא : אמר ר' חייא ומה אם צפור שאין לה לא זכות אבות ולא בריתות ולא שבועות בני' מכפרין עלי', בני אברהם יצחק ויעקב שיש להם זכות אבות עאכו"כ שאם סרח אחד מהם שהוא מכפר עליהם לע"ל, ושם לעיל במדרש : א"ר יודן פזי כשם שרחמיו של הקב"ה על האדם כך רחמיו על הבהמה, מנין שנאמר מיום השמיני והלאה, ולא עוד אלא שאמר הקב"ה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, וכך נתמלא רחמיו על העופות, מנין שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך ע"כ שם.

והנה מאמרים אלו נראין כסותרין זא"ז, שבגמ' אמרינן שאין הטעם מפני רחמי שמים על הצפור ורק גזירות הן על האדם, ובמדרש אמרו שהוא חס על הבהמה והצפור ? וההוא דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור ג"כ ס"ל כהמדרש, והאיך טעה בדבר משנה דמשתקין אותו ?

אכן כבר כתב הרמב"ן בפ' תצא שם שבאמת אין הפירוש של גזירות שאין טעם למצות, דאנן קיי"ל שכל המצוות הם בטעם, ומה שאמרו וכי מה איכפת להקב"ה

קסח אור מאמרי מוסר יהל

אם שוחט מן הצואר או שוחט מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות שנאמר כל אמרת אלוך צרופה, פירושו כענין אם צדקת מה תפעל בו ואם פשעך מה תעשה לו, ואמר או מה מידך יקח, ובמשנה תורה כמה פעמים וטוב לך לטוב לנו כל הימים, וכולם פירושים שיהיו הבריות צרופות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות, וזה פירושו שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, ולכאורה תמוה למה לא? הא רחמיו על כל מעשיו כתיב, אבל הפירוש, שהאדם מרומם על כל הבריאה כולה ועל כל הבעלי חיים, וכענין שנאמר כל שתה תחת רגליו צפור שמים ודגי הים, וכל הבריאה רק בעבור האדם, וזה מיסודי הדת והאמונה, אתה הבלתי אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך, ואם עושה מדותיו של הקב"ה רחמים, היינו שנוגע מה לעצם קדושתו יתב' לעצמותו כביכול — זהו חסרון הבנה באלקותו יתב' שמו, כי הוא נעלה ומרומם על כל ברכה ותהלה, רק לצרף בהן את הבריות שנצרך האדם לצרף מדותיו רק לטוב לנו, ולא לו כביכול בשום צד, עכת"ד הרמב"ן.

והנה ג' יסודות יוצא מדברי הרמב"ן ז"ל בטעם שמשתיקין להאומר על קן צפור יגיעו רחמיו, א) שנראה מדבריו כאילו יש איזה תועלת וחפץ השם יתב' בקיום המצות, ואין הדבר כן, כי כלום לאורה הוא צריך? וכן כל מעשה המצוות והקרבנות כולם רק למען השריש יסודות האמת ומדות הגעלות להאדם בעצמו לטוב לו כל הימים. ב) לדעת שהאדם הוא תכלית כל הבריאה כולה, וכנאמר: "ד' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו ותחסרהו מעט מאלקים וגו' כל שתה תחת רגליו", וכל מה שנוגע לתועלת האדם אין שייך רחמים על הבריות, שכל הנבראים כולם עיקר יצירתם בא לשמש את האדם ולמלאות מחסוריו ג) שאין די בקיום המצות בגדר חק וכחופה בקרקע בלא שום טעם ובינה, אבל כל המצות כולן הם חינוך גדול להאדם לעדנו ולרוממו וללמדו להבין בינה במושכלות ובדעות ובכל מדה נכונה, כיאות למחונכים בבית ספרו הגדול של אדון כל הארץ.

והאומר על קן צפור יגיעו רחמיו עושה מדותיו של הקב"ה רחמים, פירושו היפך שלש אלה, שמבין מצוות ד' כאילו ממלא ח"ו בזה את רחמיו שהוא חפצי שמים, גם אינו מבטל רחמיו על הצפור במקום שנוגע לתועלת האדם, וממילא אין להאדם שום תועלת חינוכית אם מבין כה עצם המצוה, לזאת משתיקין אותו.

ולפי המבואר אין סתירה למאמרי הגמ' והמדרש הנ"ל דבאמת רחמי שמים הם בלי תכלית ודי להבין ממה שאנו אומרים שהוא "מלא רחמים", וכאשר הוא יתב' אין סוף הרי כן אין קץ וסוף לרחמיו, כי אמנם עצם המצות של "שלוח הקן" ו"אותו ואת בנו" הם חינוך להאדם לרחם על הבריות, וכח הרחמים של האדם הוא רק ניצוץ קטן מהאש הגדולה של רחמי שמים, וכענין "ונתן לך רחמים ורחמך", א"כ ודאי רחמי שמים ממלאים מלוא העולם על כל יציר נוצר, בכל זאת אין מקום לתלות

אור מאמרי מוסר יהל קסט

בטעם מצות שלוח הקן רחמי שמים, שא"כ אינו דן צורת טעם המצות כמשפטן, כי אין הטעם בזה מפני שהקב"ה ריחם על הבע"ח ושלפיכך ציוה על שילוח הקן, אלא רק ללמד להאדם שהוא ירחם עליהם, ושיקנה האדם בנפשו מדת הרחמים בכלל, וא"כ מי שאומר „אתה חסת על קן ציפור“ טוב לו השתיקה.

והנה רואים אנו מזה עד כמה גדול העוות של האדם שתולה רחמי שמים על הבע"ח במקום שיש תועלת לאדם עד שמשתקין אותו, שאם כי בעצם הדבר אינו טועה, כמבואר במאמרי המדרש שבודאי רחמי שמים גם על הבהמות והעופות, ורחמיו על כל מעשיו, בכל זאת נגד תועלת האדם כלא נחשב וחס מלהזכיר, אלא העיקר מה שהוזכרו הרחמים כאן הוא ללמד לאדם דעת על החמלה ועל החנינה כנ"ל ואיתא (בב"מ פ"ה) שרבינו הקדוש קיבל עליו יסורין י"ג שנים ואמרו שם ששומר הסוסים של רבי הוה עתיד משבור מלכא, וכד הוה רמי כסתא לחיותא הוה אזיל קלא בתלתא מילי הוה מכויז דרמי בהווא שעתא דעייל רבי לבהכ"ס, ואפ"ה מעבר לי' קלא לקלייהו ושמעו לי' נחות ימא, מרוב גודל היסורין, קשה מאד לצייר להאדם להבין כמו שהוא יסורים קשים כאלה משך שלש עשרה שנים, ואמרו שם דיסורי דרבי ע"י מעשה באו, מאי היא, דהווא עגלא דהוה קא ממטו לי' לשחיטה, אזל תליא לרישי' בכנפי' דרבי וקא בכי, אמר לה זיל לכך נוצרת, אמרי הואיל ולא קא מרחם ליתו עלי' יסורין, והנה לפי המבואר קשה מאד מה עוול עשה רבי שאמר לה זיל לכך נוצרת, הלא האמת כן הוא, ואדרבה „האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו“, כיון דלתועלת האדם בטל רחמי בע"ח, ובכל אות נפשך תאכל בשר, א"כ יש להבין באיזו מקום פגע רבינו הקדוש שאמר לה זיל לכך נוצרת?.

אבל הענין יש לבאר, דבאמת אחז"ל עם הארץ אסור לאכול בשר, ומוכרת דרחמי שמים על כל מעשיו ואף על בע"ח, כי אמנם מצד החומר אין שום הבדל בין האדם לשאר בע"ח, וממילא הי' אסור לאכול ולצער שום בע"ח וכולם יתבעו דינם מהאדם, וכל היתרון של האדם הוא מפני מעלת נפשו, וכמאה"כ „ותחסרהו מעט מאלקים“ שהוא מעלות נפשו, לכן וכבוד והדר תעטרהו וגו' וכל שתה תחת רגליו צפור שמים ודגי הים, וא"כ האדם שהוא מורכב מחמר ונפש, בהגיעו לקחת בידו אחד מבעלי החיים, שיש לו הרגש החיים כמוהו, ואותו ומתדד סכינו לשוחטו לקחת את נפשו, הרי הוא כרוצח נפש מרגשת, ומי שיש לו לב רגש עליו להודעו ולשאול את נפשו איך נעשה רוצח להרוג נפש חי' ומרגשת? ואמנם רואים אנחנו שיש אנשים שנמצאו בעולם, אלה שאינם מבינים ואינם מאמינים בהארה האלקית שפורשים א"ע מכל דבר הבא מן החי, שמצד הרגש אנושי מוצאים בזה רגש של רחמים ובעיניהם הוא כגבור הלוקח חייו של חלש ממנו, ובאמת ההרגש הזה יסודו בהררי קדש תוה"ק, כי צער בעלי חיים דאורייתא, רק התוה"ק ידעה את רוממות

קע אור מאמרי מוסר יהל

נפש האדם, והרימה את מעלתו ממעל מעל כל היצורים, למען יבין יתרון נפשו ויבין את היקר הטמון בנפשו המשכלת, ואדם ביקר ולא יבין — באמת נמשל כבהמות נדמו. א"כ אלו הפורשים מלחמוס נפש בעלי חיים, בדין עושים כן, אחרי שאינם מאמינים באמונה היסודית העיקרית, ואם ביקר לא יבינו, הלא באמת אין להם שום יתרון על שאר בעלי חיים ואיך יחמסו נפשם? אבל המאמין לא יחוס על הבעלי חיים לאכלם כדין מצות התוה"ק באופן ובזמן שהותר לו, כי מי שמבין יתרון נפשו, אין האדם אוכל את הבעל חי, רק שממלא את תפקיד יצירת הבעל חי, כי כמו שגוף האדם עצמו ג"כ רק משרת להנפש, ומענה את גופו במקום תועלת הנפש, כן הותר לו לענות את היצורים במקום תועלת הגוף, למען יצא מזה תועלת להנפש וכמו שאיננו אוכל מה שהזהירה התורה, או יושב בתענית, ומענה את גופו בלימוד התורה הקדושה וקיומה, אשר מצווה על זה למען קיום הנפש, כן כל היצורים כולם שאוכלם אף ע"פ שמצערם הרי הוא כמצער גופו, שלגבי הנפש המשכלת כל הברואים שלמטה ממנה כמשרתים אצלה.

ובזה כלול ידיעה רמה מושכלת, יסוד האמונה, גם מדת הרחמים הפרושה על כל היצורים, ויוצא ידי שניהם: שמרחם על הבעלי חיים בתכליתם, ומ"מ אוכלן מפני שמפרנס הנפש, וכי כל זה הוא ההיתר שהותר לו לאכול, וצדיק אוכל — רק לשובע נפשו, היינו רק להשביע הנפש.

ובזה יש להבין מהמעשה דרבינו הקדוש, שחטא מה לפי ערכו, שהאדם שמתרגל לאכול כל בעלי חיים, אמת שמותר לו, בכל זאת עלול הוא מפני ההרגל לשכוח כי נפש מרגשת הוא חובל ואוכל, וממילא יוגרם איזה רפיון במדת הרחמים בכלל, אבל על האדם להרגיש ולא לשכוח את צער בעלי חיים אף בשעה שמותר ומוכרח, או אף מצוה לאוכלם. וכמו שאי אפשר להאדם לשכוח את צער גופו אף כי מוכרח לו להצטער לטובתו ולטובת נפשו, בכל זאת לא יוכל לשכוח את רעבון גופו ומרגיש צער. ולכן בשעה שאמר רבינו הקדוש ז"ל לכך נוצרת אמרי „הואיל ולא קא מרחם“, שמצאו בזה איזה בחינה של אי-השתתפות בצער, שאף להאדם המעולה שהגיע להמדרגה של שמחה ביסורים א"כ באמת שמחה היא לו, מ"מ סוף סוף אי אפשר שישכח לגמרי שהגוף סובל ולא ירגיש צער, ואיך ידרוש מבעל חי שלא תרגיש בצערה — אם כי לכך נוצרה. ואיך יאמר לה ז"ל — כאלו לא תרגיש?, זהו שאמרו „הואיל ולא קא מרחם ליתי עלי יסורין“, והוא בחינת מדה במדה. שירגיש ביסורי עצמו אף אם יקבלם באהבה, ואז ישית לב להבין יסורי זולתו. וזהו שאח"כ על ידי מעשה הלכו כשריחם על בני הכרכוש. מפני שבזה כבר הגיע למדרגתו הראוי ברחמיו על בע"ח, ושב לבריאותו.

ויש הרבה להתעורר מהיוצא מכל האמור. (א) עד כמה מחויב האדם להשלים

אור מאמרי מוסר יהל קעא

נפשו במדת הרחמים, כי אם על שאמר רבינו הקדוש לעגל שאינו מרגיש לכך נוצרת, שבשמים ראו בזה שלא הרגיש בצד מה בצערה. נענש ביסורים קשים שלש עשרה שנה, עד שהשלים נפשו לרחם על כל היצורים, והרי אם לא הי' מרחם על הבני כרכושתא משמע שלא הי' פוסק ממנו היסורים עוד, ורק ע"י מעשה הלכו כמבואר בגמ' שם, וא"כ כמה מחויב האדם לרחם על מי שנברא בצלם, ועל איש מישראל, ועד כמה מחויב לרכך מדותיו לשבור את לב האבן לרסיסים ולרחם על הבריות להיות לבו ער להשתתף לישא בעול עם כל אחד מישראל, ולהרגיש בצער כל אדם ולרחם להושיט לו יד לעזרה בכל כחו, ומכש"כ להשתתף בצער של עם ישראל כולו הדוויים והסחופים, ועד כמה ישפל מי שלבו לב אבן ואיננו מזדעזע בהשפך דם הרבה מישראל, ועד כמה עליו לפחד מהיסורין. ויתאמץ לרכך לבבו ולהיות רחום לכל.

(ב) עד כמה עלינו לקוות לרחמי שמים על האדם ועל ישראל עמו, וע"ז נשפוך לבבנו אליו עד שירחמנו מלך רחום. אחרי שדורש ד' מהאדם קרוץ מחומר עפר ואפר שיעורר רחמיו אף על בעל חי ההולך לשחיטה, ודורש ממנו במדה כזו עד שהענישו על איזה בחינה של חסרון רגש רחמים, בעונש מר כזה, כמה יש לנו להתנפל להתחנן לפני מקור הרחמים בלי ראשית ובלי תכלית, וע"ז נאמר, אבינו, האב, הרחמן, המרחם, אבינו לישראל בפרט האב לכל הבריאה, ומרחם על כולם ברחמי אב, הרחמן מקור החמים המרחם שנותן רחמים להאדם, כענין ונתן לך רחמים, — רחם עלינו.

(ג) אם רחמי שמים גדולים כל כך שבשביל חסרון הרגש בצער עגל אחת נענש רה"ק ביסורין של י"ג שנה, א"כ איך לא רחם השי"ת ברחמיו על רבינו הקדוש למחול לו על אותו החטא הקל? אם על עגל הוא מרחם, על אדם רם וקדוש כזה כמה הי' לו לרחם ולמחול לו הפעם? אבל מוכרח מזה כי עיקר הרחמים הוא שישאר האדם בלי חסרון במדותיו, ושיגיע לרום מעלותיו. ואילו נמחל לו לא הי' מגיע להמעלה הרמה הנדרשת ממנו, ואם רחמי שמים המרובים המרגיש בצער בריותיו עד שאמר "עמו אנכי בצרה", ובשעה שאדם סובל שכינה אומרת קלני מראשי ומזרועי, בכל זאת כדאי לייסר את רה"ק ביסורים י"ג שנים, א"כ מוכרח שזהו עיקר הרחמים להשיג הטוב האמיתי היוצא מחינוך התורה ולהשיג נעימות המעלות הנשגבות, כאמור: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו, ומהו סוף הבקשה? ותן בלבנו להבין ולהשכיל. הרי מבואר שזהו הרחמים היותר מרובים, וההטבה וההצלחה היוצאת מהרחמים הוא הבינה וההשכל.

קעב אור מאמרי מוסר יהל

שיר השירים

„שיר השירים אשר לשלמה, ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין, לריח שמניך טובים“ וגו'. וזה לשון רש"י: „שנו רבותינו כל שלמה האמור בשיר השירים, קדש, מלך שהשלום שלו, שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל וכו', ישקני מנשיקות פיהו, זה השיר אומרת (כנסת ישראל) בפיה בגלותה ובאלמנותה, מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז, לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף, אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון, כחתן אל כלה, פה אל פה! כי טובים לי דודיך מכל משתה יין ומכל ענג ושמחה וכו', ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים, ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע, ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם, סוד טעמי, וסתר צפונותי, ובחלים פניו לקיים דברו, וזהו ישקני מנשיקות פיהו“.

וכדי להבין מעט את ענין הגאולה שאליו בשואות עינינו ומייחלים ומצפים לה, כולנו כאיש אחד בלב אחד, נבין מה מהמבואר בשיר השירים אשר לשלמה, „ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין“. הנה כל אדם לפי ערכו משתוקק ומתאוה למדרגה יותר רמה ממצבו אשר עומד בו, אנחנו היום קבוץ בני אדם שונים ומשונים זה מזה, כל אחד במצב גופו וכן במצב נפשו, ובשעה שעולה על רוחו של כל אחד ומתאוה להרמת קרנו והטבת מצבו הרי העני לפי עניו והעשיר בעשרו, כי אין אדם יכול לשער ההטבה והעלייה אלא לפי מדרגה, במדה ובמשקל. למשל העני הגמור שאין לו מזון וכסות, לא דירה ולא מאור, היתכן שיעלה על דעתו לבקש עשירות מופלגה ובית חומה גדול? די לו ללבו השבור אם יעז לבקש מהשי"ת שיתן לו לשלם חובותיו המדכאים נפשו ונפש ב"ב ויוקל לו מעט לחמו הצר, לא כן מחשבת האמיד, הוא כבר משתוקק להטבת מצבו בצרכי ביתו וצרכי נשואי בניו, וכן כל אחד ואחד לפי מצבו, העשיר — להרחבת עניני עסקיו, אבל לא ישוער בשום אופן שהעני המדוכא ישתוקק להיות מלך אדיר על כמה מדינות!

העניות והעשירות מתחלקות גם כן בעניני הנפש והרוח והרגש. מי שכל ימיו וכל עבודתו וכל הרגשותיו משוקעים בחומריות וגסות כל היום, הרי אם אף יתנוצץ בו איזה רגש של הטבת מצב רוחו, — כמה דל הוא, כמה נמוכים המה ההרגשים שמצייר בנפשו, כי נפשו חשוכה ומשוקעת בגסות, סגורה על מסגר באין מוצא, וכשאינו יודע לא מתורה, ולא מיראה, לא מאהבה ולא מדביקות — מה יוכל לשער? אל מה יוכל להשתוקק? ומהו המאור שאליו יכסוף?

ונשער נא בנפשנו עתה, אילו היינו מתאספים לערוך בקשת הלב בענינים

אור מאמרי מוסר יהל קעג

החומריים לכל אנשי העולם, בקשה כוללת ממלכי ורוזני ארץ עד העני שבעניים, התוכל הבקשה להערך בנוסח אחד ובסגנון אחד? הלא כפי רוב האנשים וכפי התחלקות מצבם כן תחולק בקשתם? אבל לא כאלה — חלק יעקב! בתשוקת ובקשת רוחו ונפשו, אם רק פונים אנחנו ונושאים עינינו השמימה, תפלה אחת לכולנו, לא ניכר שוע לפני דל, העשיר לא ירבה והדל לא ימעט. בהגיעם להתעצם בתפלה לפני נורא עלילה, כולם כאחד, אלוף וגאון וכל אשר בשם ישראל יכונה, כל ישראל בני מלכים הם!

וזהו ביאור מלת "גאולה" — מאפילה לאור גדול, מעבדות לחרות עולם! כמחמץ למצה, שאף משהו אוסר, היינו ההיפוך הגמור, מבירא עמיקתא עד לאיגרא רמה, והוא ענין הגאולה אשר כל אחד מאתנו באין יוצא משתזקק ומתאוה בגלות המר, כמאז — "ישקני מנשיקות פיהו" — פה אל פה!

וכמו שאנו מציירים ענין הגאולה בעניני החומר, כן הרבה יותר מזה ענין גאולת הנפש. כאשר אנו אומרים "על גאולתנו ופדות נפשנו", מדרגה שאין למעלה הימנה, כולנו יחד כקטן כגדול שיר אחד לנו — "שיר השירים אשר לשלמה". היאומן שהחייט העני בשעת שירוח לו מעט ישב וישורר וילמד לעצמו את התשוקות והציורים אשר שר אחד המלכים — מלך בכיפה? ומה לעני להתהלך בענינים כאלו שאינם כלל לפי ערכו? אבל לא כאלה — חלק יעקב! יושבים אנחנו דלי ערך, חלושי מה, ואם ירוח לנו מעט, מיד נאמר לפניו שיר של כל השירים, קדש קדשים, אשר לשלמה! מה לכם בנים — לשלמה? מי הוא שלמה? הריהו חכם מכל אדם, בונה בית הראשון לד', והוא גם בן דוד. ובכך מה לכם לשיר את שיריו? ועל כך נשיב: הן, הן, יהודים אנחנו, ואם שלמה שר — גם אנו נשיר!

הגאולה הנפשית! זהו כמו מן הבית לבית ומדרש, מגלות לגאולה, מאפילה לאור גדול. בין רגע אחד. הנני בבית — בכל גפשי, הנני שקוע באבוס, בשורי, בחמורי, כל דבר קטן מרכושי ממלא כל לבבי, היא הגלות הנפשית המרה ביותר ופתאום נשמע קול הקורא, בא השמש ומכה בפטיש — אל בית המדרש! הפטיש הזה יפוצץ סלע לבבי, והנני קורא, והנני פותח ספרי, ופותח את פי, ואף המגושם ביותר עומד ואומר: "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל", ומי אנכי שאזכה לעמוד להתפלל לפני מלך רם על כל רמים? וכולנו כאחד, כנקלה כנכבד, מי שיושב על מטה שבורה, ומי שמיסב על כסאו הרך והענוג בטירות נשגבות, כולנו יחד נשיר שירו של שלמה, כולנו עם הספר, כולנו שוים, זכינו בו, בשיר המעולה, בקדש קדשים!

"ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין" — מכל תענוגות העולם

קצו אור מאמרי מוסר יהל

הזה, מהענג הגשמי הנבחר ביותר המכונה יין. רק "נגילה ונשמחה בך", כענין "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא יותר מכל חיי עולם הזה, ויפה שעה א' בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא". והנה אם העשירות המופלגה — המיליונים הרבים — עשירות היא, הרי מקננת בסתר לבב השאלה הגדולה: מי הוא עשיר יותר? מי שיש לו הממון הרב, או מי שאינו רוצה בו? וחז"ל ברוח קדשם כבר עמדו על מדוכה זו (אבות פ"ה), ושאלו: איזהו עשיר? פליאה: היש מי שישאל כזאת? ולגדל התמהון עוד באה התשובה: השמח בחלקו! והוא מי שאינו רוצה בממון שאין לו. ולמה? והאיך? הוא אומר מפני שיש לו עשירות יותר חשובה הרבה לאין ערוך, והוא — "נגילה ונשמחה בך!".

וכל אחד ואחד מישראל מרגיש זאת, כי כל התורה הקדושה לכולנו ניתנה — מורשה קהלת יעקב, ומי הוא שמרגיש באמת מהו נצח, ומהו בלי תכלית, ומהו נפשו של אדם? וכן פירוש המלות של "אלקים חיים"? הוי אומר "ואתם הדבקים בד' אלקיכם חיים כלכם היום" — אתם כלכם, באין יוצא. נמצא שהגלות והגאולה טמונות בבריאת גופו ונפשו של האדם, החשך והאור, האפילה והמאור הגדול. לרגעים ממש באות חליפות ותמורות, ירידות ועליות, מבירא עמיקתא עד לאיגרא רמה. וכל זה יוכל האדם לבחון בבתי נפשו פנימה!

מד"ר ויקרא: "נפש כי תקריב קרבן מנחה לד' וכו'. כתיב, כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. בנוהג שבעולם, שני בני אדם נכנסו אל הדיין, אחד עני ואחד עשיר. אצל מי הדיין הופך פניו? לא אצל העשיר? ברם הכא, ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע. ר' חגי גזר תעניתא, נחת מטרא. אמר: לאו משום דאנא כדאי, אלא משום דכתיב כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, וכשם שלא בזה את תפלתו כך לא בזה את קרבנו, שנאמר נפש כי תקריב וגו'".

ולכאורה למה לבזות תפלתו? האם יש אצל הבורא יתברך הבדל בין עשיר לעני? ואם על הקרבן הי' מקום לחשוב שקרבן עשיר יותר נכבד ויקר בערכו ותפארתו, ומשום כך צריכה התורה הקדושה להודיע שלא כן הוא, אבל התפלות הרי שוות הן לכל? ומכאן התכרח לומר שעל עני בדעת הדברים אמורים: עני בדעה, עני במעש — גם תפלתו יבשה, אין בה רוח חיים, ובכל זאת אין מבזים תפלתו, כנאמר "לא בזה ולא שקץ ענות עני". וכשם שאין מבזים תפלתו כך אין מבזים קרבנו, הרי מוכח שהכתוב מדבר על עניי הדעת.

וזהו מאמר הכתוב (מלאכי ג): "וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות", ויש להבין: למה דוקא מנחה, ולא עולה ולא חטאת וכו'? אך כבר אמרו חז"ל (מנחה קד): "מפני מה נשתנית מנחה שנאמר בה נפש, אמר הקב"ה, מי דרכו להביא מנחה — עני, מעלה עני עליו כאילו הקריב נפשו

אור מאמרי מוסר יהל קעה

לפניי וכו', ועי' מד"ר ויקרא פ"ג, "ושיסע אותו בכנפיו ולא יבדיל. אר"י וכו' וכל כך למה? אלא כדי שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני וכו', והרי הדברים ק"ו ומה אם מי שאינו מקריב נפש, כתיב בו נכש, מי שהוא מקריב נפש על אחר כמה וכמה" וכו'.

וכשהכתוב מבאר את היעוד העתידי של כלל ישראל, הוא גם הגאולה מגלות החשך הרוחני, שהיא גאולתנו ופדות נפשנו, אמר "וערבה לד' מנחת יהודה" וגו' היינו שהשם יתברך מקבל ומוקיר כל רגש טוב וכל חלק אף מעניי הנפש, כי נפש הוא מקריב, שכל אחד מישראל, אף הפחות והקטן ביותר במעלה, הרי הניצוץ הדק והדועך ביותר שרש של חלק נשמתו הוא — גשמת חיים, ויש בכח הניצוץ הלזה להתלהב ולהיות לאש גדולה — לקדש קדשים! וזהו "וערבה" וגו', שתערב לד' אף מנחה, שהיא הפחותה שבקרבנות "כימי עולם וכשנים קדמוניות". "כימי עולם — זה נח, וכשנים קדמוניות זה הבל" (עי' מד"ר פ' צו). כימי נח — שהי' היחידי בעולם שהקריב קרבן, שהוא הי' כל העולם, וממנו הושתת עולם חדש, וכימי הבל — שלא היתה עכו"ם בימיו, כן תערב מנחת כל אחר ואחד מישראל.

והנה עיקרי הענינים כולם מתהוים מסיבה לתכלית, וכבר הזכיר זה הכוזרי. ומהסיבות יש אנו רואים התכלית היוצאת מהן, אם כן אין אנחנו מבינים קישורן זו בזו, ויש סיבות שתכליתן לא נראות עדיין, ובראות האדם הסיבה ואינו רואה תכליתה מבלי הבין, יש והוא עומד ומתפקר, אבל אילו היה שם לב שאלו הסיבות שהוא עוסק בהן כל היום, אילו לא היה רואה את תכליתן — כמה הי' מכחישן, כמה הי' לועג להן. למשל הלחם והמזון, שמניחים אותם בגוף האדם, אילו לא היינו יודעים את התכלית של פעולה זו הלא היינו צועקים שזה נגד השכל. כלום הדגן הזה שומר על פתיל החיים? האם לא הי' אדם מפחד לצקת ספל מים ולהטמין ככר דגן בתוך מעיו? וכן הזרע שמפזר אותו באדמה ומאבדו בידים, אילו לא ראה האדם תכליתו — כמה הי' הדבר רחוק בעיניו שעל ידי זה יחי' וימצא די מחסורו! ועיקר תולדת כל הבריאה, היוצאת מסיבה כה שפלה ופחותה, האם לא היו יורקין בפני עסק נבזה כזה? אבל בידענו את התכליות היוצאות מפעולות אלו שמחים אנו כולנו עליהן, ומתענגים בעסקיהן, וטרודים בהן כל ימי החיים.

וכן הוא ענין הקרבת הקרבנות. אף אלו הן מהסיבות שעדיין אין אנו רואים עוד תכליתן. עומדים אנו לעת עתה רק על הסיבה, ותמהים אנו ומקשים, ויש שגם מתפקרים ושואלים: מה העבודה הזאת לכם? אבל מי יאמר שידוע לפרש את המלים "את קרבני לחמי ריח ניחוחי"? מי יודע כח הזריה בארץ? ומי עלה השמימה לראות זריעת גרעיני הדעת, אשר הקרבנות וודאי גם כן גמנים

קצו אור מאמרי מוסר יהל

עמהם, שהם מצמיחים ועולים לו לאדם להתקרב לבוראו — להדבק באלקים חיים.

אבל לפי האמור לעיל, הרי יאמר כל אדם — אף המרוחק מהתורה הקדושה: הלא גם לי חלק גדול באלקי ישראל, ושוב יכולני לעשות מה שלבי חפץ? כבר אחז"ל (מד"ר ויקרא, שם): "ב' מנחות הן" וכו', ואמרו חכמים במשנה: "מרחשת עמוקה — מעשי' רוחשין, מחשבת צפה — מעשי' קשין, כדי שלא יאמר אדם אלך ואעשה דברים מכוערין ודברים שאינן ראויין, ואביא מנחה על מחבת ואהי' אהוב לפני המקום. א"ל הקב"ה, מפני מה לא בללת מעשיך בדברי תורה? שאין שמן אלא תורה, ואין שמן אלא מעשים טובים. וכה"א, לרית שמניך טובים' וכו'. קרא אדם ולא שנה — עדיין בחוץ עומד וכו', קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים דומה למי שנעלמו ממנו סתרי תורה, שנאמר, כי אחרי שובי נחמתי, אבל קרא וכו', לכך נאמר על כן עלמות אהבוך".

ויש להבין מה היא הראי' מהכתוב, אחרי שובי נחמתי' להא דאם לא שימש תלמידי חכמים וכו'? אבל הביאור הוא כי ההרגש לדעת את החסר לאדם מהרכוש הרוחני, יודע לו רק לאחר ששיגי כי הוא בלא תכלית גם באיכות, ואם המעט הוא רב, כמה רב הוא הריבוי של תורה, ויעו"ש במד"ר כל הענין, אבל קודם ששימש אדם תלמיד חכם, ולא ראה לפניו איכות יותר גדולה מהשגתו בתורה ומצות, הרי שאינו יודע כלל מסתרי התורה הקדושה וצפונותי', וזהו המובן של הכתוב "אחרי שובי נחמתי", שאז הרגשתי את המעלה הרמה יותר, שהיתה נעלמה ממני ולא ידעתי כלל — רק אז נחמתי. וזהו מה שאמרו חז"ל, שאם לא שימש תלמידי חכמים דומה לפניו כמי שנעלמו ממנו סתרי תורה, היינו החלק הנסתר עוד ממנו, הוא נעלם מאתו, שלא ראה עדיין את המדרגה ההיא שלא השיגה עוד, אשר זאת ישיג האדם רק משמושה, כי ע"י השמוש של אדם גדול יראה בעיניו ולבבו יבין את הרם ונשא אשר בקרבו, ומזה ישתוקק לצאת משפל מצבו, וירגיש לרוץ לרדוף לדעת את השם יתברך.